

HATCH/GRAD

PG

1203

.B58

n.5.

v.16

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА

Нова серија, књ. 16

Уредник
академик МИЛКА ИВИЋ

СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ

ДЕТЕРМИНАТИВНИ ПАДЕЖИ
У ГОВОРУ
СЕВЕРОЗАПАДНЕ БОКЕ

Београд
2000.

СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ

ДЕТЕРМИНАТИВНИ ПАДЕЖИ
У ГОВОРУ
СЕВЕРОЗАПАДНЕ БОКЕ

Рецензенти:

проф. др Мато Пижурџа
проф. др Срето Танасић

Тираж: 350 примерака

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство за науку и технологију Републике Србије

Издаје: Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Компјутерска припрема слога: Слободан Павловић

Штампа: SVEN, Стојана Новаковића 10, Ниш

YU ISSN 0350–185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА

Нова серија, књ. 16

Уредник
академик **МИЛКА ИВИЋ**

СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ

ДЕТЕРМИНАТИВНИ ПАДЕЖИ
У ГОВОРУ
СЕВЕРОЗАПАДНЕ БОКЕ

Београд
2000.

Ова књига представља прерађени магистарски рад одбрањен на Одсеку за српски језик и лингвистику на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду 1997. године. Теренска истраживања, обављена у оквиру пројекта Српски народни говори Института за српски језик САНУ, финансијски је потпомогла и Вукова задужбина, те се овим институцијама захваљујем на пруженој помоћи.

С обзиром на начин настанка књиге, разумљиво је да посебну захвалност дугујем својој менторки проф. др Вери Васић. Посебно се захваљујем академику Милки Ивић и проф. др Драгољубу Петровићу, те рецензентима на корисним сугестијама датим у току припремања књиге за штампу.

САДРЖАЈ

1. УВОД	9
1.1. Дијалекатска грађа као синтаксички корпус	9
1.2. Теоријско-методолошки приступ	11
1.3. Скраћенице	12
2. АДВЕРБИЈАЛНА ДЕТЕРМИНАЦИЈА	14
2.1. Падежи са спацијалним значењем	14
2.1.1. <i>Инйїралокализација</i>	16
2.1.2. <i>Ареалокализација</i>	20
2.1.3. <i>Дифузна локализација</i>	25
2.1.4. <i>Ценйїрирана локализација</i>	27
2.1.5. <i>Суйралокализација</i>	31
2.1.6. <i>Сублокализација</i>	35
2.1.7. <i>Анйїлокализација</i>	37
2.1.8. <i>Посйїлокализација</i>	39
2.1.9. <i>Инйїерлокализација</i>	40
2.1.10. <i>Јуксйїалокализација</i>	42
2.1.11. <i>Екслокализација</i>	47
2.2. Падежи са темпоралним значењем	48
2.2.1. <i>Симулйїаносйї</i>	53
2.2.2. <i>Анйїериорносйї</i>	72
2.2.3. <i>Посйїериорносйї</i>	76
2.2.4. <i>Инйїериорносйї</i>	78
2.2.5. <i>Јуксйїериорносйї</i>	79
2.3. Падежи са ситуативно-квалитативним значењем	80
2.3.1. <i>Медијайїивносйї</i>	81
2.3.2. <i>Инсйїруменйї</i>	83
2.3.3. <i>Крийїерйї</i>	92
2.3.4. <i>Пройїрайїна околносйї</i>	95
2.3.5. <i>Дисйїрибуйїивносйї</i>	98
2.3.6. <i>Комйїарайїивносйї</i>	100
2.4. Падежи са каузалним значењем	102
2.4.1. <i>Ефекйїор</i>	102
2.4.2. <i>Мойїив</i>	107
2.4.3. <i>Иницијализайїор</i>	110
2.5. Падежи са финалним значењем	115

2.6. Падежи са кондиционалним значењем	118
2.7. Падежи са концесивним значењем	119
3. АДНОМИНАЛНА ДЕТЕРМИНАЦИЈА	122
3.1. Падежи са посесивним значењем	122
3.2. Падежи са квалификативно-спецификативним значењем	129
3.2.1. <i>Карактеристична њојединосћ</i>	129
3.2.2. <i>Фабрикациив</i>	133
3.2.3. <i>Дименсив</i>	133
3.2.4. <i>Компаративносћ</i>	134
3.2.5. <i>Мовенс</i>	136
3.2.6. <i>Десцинациив</i>	137
3.3. Падежи са спацијалним значењем	140
3.4. Падежи са темпоралним значењем	143
ШЕМАТСКИ ПРИКАЗ СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКИХ ПОЉА ..	144
ТАБЕЛАРНИ ПРИКАЗ ОДНОСА ПАДЕЖНИХ ФОРМИ И	
 СЕМАНТИЧКИХ ПАРАМЕТАРА	149
ЗАКЉУЧАК	157
ZUSAMMENFASSUNG	162
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	167

1. УВОД

1.0. Тема овог рада – *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке* – мора се нужно двојако одређивати. По свом корпусу то је рад из дијалектологије, а по приступу том корпусу из синтаксе.

1.1. Дијалекатска грађа као синтаксички корпус

1.1.1. Северозападна Бока налази се на југоисточној периферији источнохерцеговачког дијалекта, протежући се до “најсевернијег дела Боке которске код Рисна” [П. Ивић 1994а:128], а обухватајући подручје херцеговске општине без Луштице, затим Рисан и Кривошије као најзападније делове которске општине. Југоисточни део залива припада ловћенско-комским говорима. Оваква дијалекатска подељеност једне релативно мале и релативно заокружене целине може се објаснити искључиво историјским разлозима. Налазећи се између Котора и Дубровника, херцеговски крај, односно жупа Драчевица, врло дуго био је као “травунијско приморје” [Мусић 1972:27] везан за херцеговачко залеђе.

Будући да “су Млечани средином августа 1378. узели Котор и његов крај” и да су их 7. маја 1379. сменили Угари [Ђоровић 1993:241], краљ Твртко¹ је у драчевачкој жупи “саградио 1382. године град” [Мусић 1972:27], како би његова земља имала “слободну везу преко мора и у тешким временима не би морала тражити милост или добру вољу зависних дубровачких госпара [...]. Називајући св. Стевана, чијом благодати ‘сподовлкънъ вѣнъца и чѣсти и кѣвѣтра царьска прѣвѣхъ моиѣхъ родитѣль светиѣхъ, госпѣде срѣвьске’ и последујући он тај свој нови град ‘житиѣ ихъ и вѣрѣ и правиломъ царскимъ’ назва именом светитељевим” [Ђоровић 1993: 241-242]. “Доцније за време херцеговачких владара тај град се прозвао Нови” [Мусић 1972:27]. Након пада под Турке 1483. године “Херцег Нови [...] као други по величини град у херцеговачком санџакату, је повремено и сједиште санџак бега Херцеговине, као центар нахије, а од 1485. године и кадилука” [Радојичић 1994:19]. “До посљедњих деценија

¹ “Вероватно на Митровдан 1377. крунисао се Твртко за краља ‘Србљкѣ и Боснѣ и Поморѣ и Западинѣ Странама’” [Ђоровић 1993:240].

XVII вијека Бока Которска је живјела подијељена између два туђа господара [...]. Сјеверозападни дио Боке са Херцег Новим и Рисном био је у турским рукама, док је под млетачком власти био предио которског и тиватског залива, као и полуострво Луштица” [Радојичић 1994: 18-19]. Управо са овом границом поклапа се и граница између источно-херцеговачких и ловћенско-комских говора на подручју Боке. И када је Бока политички уједињена “освајањем Херцег Новог 30. септембра 1687” од стране Млечана, ова граница није промењена. “Већ 1689. године у херцеговски крај доселило се око 420 породица из Херцеговине” и “од тада је овај крај постао главни центар насељавања у Боки”. Међутим, овим Турци ипак нису сасвим истиснути из Боке – “осим што су Боки, односно Млетачкој републици припојене Кривошије [...] Турцима у Боки остао је излаз на море од рта Кобиле до Суторине која је такође остала под Турцима” [Радојичић 1994:23-33]. “Херцеговачке Крушевице [под самим Орјеном] у које продире говор Источне Херцеговине требињско-гатачког типа)” [Мусић 1972:26], остају као и Суторина под турском влашћу. И ова политичка раздвојеност оставља трага у говору становништва северозападне Боке.

1.1.2. Ова територија изабрана је као подручје истраживања најмање из два разлога: (1) мада говори Боке Которске побуђују интересовање филолога још од Вука Карацића, они ни до данас нису добили одговарајући монографски опис; (2) северозападна Бока је релативно мала област у којој су се смењивали различити утицаји, а која је и тако сужена била политички подељена (Суторина и Крушевице² готово да и нису биле под млетачком управом, за разлику од осталог дела северозападне Боке), што омогућава да се проблем дијалеката у контакту и дијалекатске интерференције издвоји као један од задатака овог истраживања.

1.1.3. Да би читаво подручје било равномерно заступљено, као пунктови одређена су следећа места: Суторина (Су), Бајкове Крушевице (БК), Мокрине (Мо), Камено (Ка), Пресјека (Пр), Убли (УБ), Бијела (Би), Рисан (Ри) и Кривошије (Кр).

Корпус од 15 сати снимљених разговора са информаторима (најчешће са средовечним особама оба пола) по потреби је прошириван и релевантним примерима из појединачних реплика особа различитог узраста. Грађа је добијена, дакле, на два начина, при чему и један и други имају предности и недостатке. Сакупљање грађе искључиво снимањем разговора добили би се подаци о фреквенцији појединих падежних конструкција и њиховој зависности од теме разговора, што је услов прагматичког приступа проблему. Са друге стране, да би се скупили

² Изгледа да су Млечани владали Крушевицама “свега око 14 година (1687-1701)” [Милановић 1997:65].

подаци за сагледавање система у њиховој (приближној) целовитости, корпус би се морао ширити, при чему је однос између ових двају параметара директно пропорционалан. Будући да је у фокусу истраживања постављена структура система, многи подаци добијени су из појединачних реплика, бележењем примера са конструкцијама које нису добијене снимањем, или чији је број био недовољан за ваљану анализу. На тај начин губио се увид у однос фреквенција појединих конструкција, јер оне добијене снимањем нису поново бележене, али, са друге стране, добијани су подаци на основу којих су се системи у глобалу могли сагледати.

1.2. Теоријско-методолошки приступ

1.2.1. Стављањем семантике морфосинтаксичких форми, пре свега падежних конструкција, у фокус синтаксичких истраживања дошло се у нашој лингвистичкој литератури до закључка да се те форме повезују по општем значењу, а међусобно супротстављају по субординираним семантичким спецификацијама [М. Ивић 1954:186-194, 1955-56:165-214, 1957:1-14, 1983:207-215, Пипер 1977-78:1-48, Ковачевић 1988 и др.]. На “семантичка поља” разлагана су, пре свега, значења простора, времена и узрока. На овај начин третирана су и квалификативна значења, али у оном обиму који је наметала одређена истраживана морфосинтаксичка форма [М. Ивић 1954, Батистић 1972, Радовановић 1978, Фелешко 1995]. Са семантичког аспекта испитиване су, дакле, форме са детерминативном – одредбеном – синтаксичком функцијом која се налази наспрам централних синтаксичких функција – агентивне, објекатске и предикатске, односно копредикатске.

1.2.2. О детерминативној или одредбеној синтаксичкој функцији може се говорити “онда када се каква особина која је латентна у језичком потенцијалу речи – открива зависном речју синтагме” [Белић 1941:191], што подразумева постојање управног члана, односно детерминисаног и зависног члана, односно детерминатора. Према томе да ли је детерминисани именска или глаголска категорија могло би се говорити о адвербијалној детерминацији (детерминисани је глагол у предикатској функцији) и о адноминалној детерминацији (детерминисани је именска реч). Адвербијална детерминација манифестује се као спацијална (просторна), темпорална, ситуативно-квалификативна, каузална, финална, концесивна и кондиционална. Адноминална детерминација, са друге стране, јавља се као посесивна, квалификативно-спецификативна, спацијална и темпорална детерминација. Оваква подела одређује и структуру овог рада.

1.2.3. Будући да се семантички усмереним истраживањима на тзв. стандарднојезичком корпусу дошло до података о системском односу

међу падежним конструкцијама са побројаним значењима, чинило се да би било корисно сагледати стање падежних система на тзв. дијалекатском корпусу. Од традиционалног синтаксичког приступа – групирања значења око падежне форме – одступило се из неколико разлога: (1) пошто је дијалекатски корпус само један од мноштва језичких корпуса, не постоје ваљани разлози да се методологија синтаксичких истраживања разрађена на тзв. стандарднојезичком корпусу не пренесе и не провери у истраживањима дијалеката; (2) будући да српски дијалекатски простор није обједињен постојањем истих морфосинтаксичких форми (у призренско-тимочкој дијалекатској зони, на пример, инвентар падежних облика драстично је сужен), потребно је изнаћи она методолошка решења која омогућавају уједначен синтаксички приступ свим нашим дијалектима; (3) изгледа да је форма, без обзира на то колико се чинила “опипљивом”, управо разлог различитог избора истраживаног проблема, па су отуда “описи синтаксе међу собом само ограничено упоредиви; на основу њих често је тешко повући изоглосе” [П. Ивић 1994б:241].

1.2.4. Семантичка анализа грађе намеће и одговарајуће методске поступке. Да би се дошло до реченичног семантичког еквивалента падежне конструкције на базичном нивоу (који врло често представља неопходно образложење одговарајућег класификационог поступка), примењиваће се, следећи методолошко-терминолошки приступ М. Радовановића [1978:25-27], интерпретациони трансформациони тест (симболизован знаком <—), или парафраза. Будући да се детерминативне падежне конструкције третирају као јединице система које су међусобно значењски повезане и супротстављене, примењује се и супституциони тест (симболизован знаком <=>). Посебна пажња поклања се инхерентној лексичкој семантици која регулише синтаксичко-семантичке односе. С обзиром на то да се у овом опису падежа са детерминативном функцијом иде од значења ка форми, односно површинском формализатору одређеног типа значења, као неопходан поступак намеће се и шематско приказивање односа значењских параметара и одговарајућих падежних конструкција.

1.3. Скраћенице

<i>Ablat</i>	аблативност	<i>Conces</i>	концесивност
<i>AbSist</i>	измештање	<i>Condic</i>	кондиционалност
<i>Adlat</i>	адлативност	<i>Dest</i>	дестинатив
<i>AdSist</i>	смештање	<i>DI</i>	дужина интервала
<i>Ante</i>	антелокализација / антериорност	<i>Dif</i>	дифузност
<i>Area</i>	ареалокализација	<i>Dimen</i>	дименсив
<i>Caus</i>	каузалност	<i>Din</i>	динамичност
<i>Centr</i>	центрираност	<i>Distr</i>	дистрибутив
		<i>Ex</i>	екслокализација

<i>ExEffect</i>	екстерни ефектор	<i>Neposr</i>	непосредност
<i>Fabric</i>	фабрикатив	<i>ObReal</i>	обавезна реализација
<i>Final</i>	финалност	<i>Okol</i>	околност
<i>Fr</i>	фреквенција	<i>Omog</i>	омогућивач
<i>Fut</i>	будућност	<i>Perlat</i>	перлативност
<i>Gener</i>	генератив	<i>Poss</i>	посесивност
<i>Hum</i>	људско	<i>Posses</i>	посесор
<i>IdAkc</i>	идентичност акције	<i>Post</i>	постлокализација / постериорност
<i>Ident</i>	идентификација	<i>Pres</i>	садашњост
<i>In</i>	интралокализација	<i>Pret</i>	прошлост
<i>Inic</i>	иницијализатор	<i>Proc</i>	процесуалност
<i>InEffect</i>	интерни ефектор	<i>Quant</i>	квантификација
<i>Instrum</i>	инструмент	<i>Ref</i>	референцијалност
<i>Integr</i>	интегратор	<i>Regul</i>	регуларно понављање
<i>Inter</i>	интерлокализација / интериорност	<i>Rez</i>	резултативност
<i>Iter</i>	итеративност	<i>SaAkt</i>	самоактивност
<i>luxta</i>	јуксталокализација / јукстериорност	<i>Simult</i>	симултаност
<i>KarPoj</i>	карактеристична појединост	<i>Spac</i>	спацијална детерминација
<i>Komp</i>	компаративност	<i>Sprov</i>	спроводник
<i>Krit</i>	критериј	<i>Stimul</i>	стимулатор
<i>Locat</i>	локативност	<i>Sub</i>	сублокализација
<i>Med</i>	медијатор	<i>Supra</i>	супралокализација
<i>Moc</i>	моционост	<i>Temp</i>	темпоралност
<i>Mov</i>	мовенс	<i>Tran</i>	транзитивност
<i>Nal</i>	налог	<i>Us</i>	усмереност
		<i>Zast</i>	заступани

2. АДВЕРБИЈАЛНА ДЕТЕРМИНАЦИЈА

2.1. Падежи са спацијалним значењем

2.1.0. Смештање радње детерминисаног предиката у одређени просторни оквир, директно или индиректно идентификован, одређује се као спацијална детерминација (*Срас*).

Именована радња увек се реализује у границама неког локализатора који се језички идентификује директно или у односу на одређени оријентир. На основу тога разликује се локациона и оријентациона концепција спацијалне детерминације [Ивић 1957:151]. Локациона концепција подразумева поклапање локализатора и оријентира, при чему се детерминисана радња реализује у унутрашњости локализатора – *унутрашња локализација*, односно *интјралокализација*, или на површини локализатора – *површинска локализација*, односно *ареалокализација* [Пипер 1977-78:10]. Уз то, локациона спацијална детерминација формализована падежном конструкцијом може дати и информацију о центрираности радње у границама локализатора – *центјрирана локализација*, односно о њеној расутости – *дифузна локализација*. По оријентационој концепцији, именовани простор иступа као оријентир према коме локализатор може да буде место *исјред* оријентира – *јредња локализација* или *антјелокализација*, место *иза* оријентира – *задња локализација* или *јостјлокализација*, место *изнад* оријентира – *јорња локализација* или *супјралокализација*, место *исјод* оријентира – *доња локализација* или *сублокализација*, место *између* више оријентира – *међулокализација* или *интјерлокализација*, место *близу* оријентира – *блиска локализација* или *јукстјалокализација* и место *ван* оријентира *сјољна локализација* или *екслокализација* [Пипер 1977-78:10-12, М. Ивић 1957: 156]. Побројани параметри идентификативног аспекта комбинују се са одговарајућим параметрима кинетичког или динамичког аспекта везаног за начин реализације радње, и бивају формализовани одговарајућим падежним конструкцијама [Пипер 1977-78:13-14].

По мишљењу П. Пипера, “кинетички аспект просторног односа као особина објекта локализације да може да мења место у простору, па, према томе и свој однос према локализатору [оријентир], заступљен је [...] у српскохрватском језику, у семантичким структурама модела ПКПЗ [предлошко-падежне конструкције са просторним значе-

њем), обележјима која указују на природу тог кретања” [1977-78:13]. У зависности од тога да ли је падежна конструкција као формализатор спацијалне детерминације компатибилна са глаголом који има инхерентно семантичко обележје усмерености (*Us*) /+/, или, пак, са глаголом обележеним као *Us* /-/,³ третира се као усмерена или неусмерена. Неусмереност се овде одређује као локативности (*Locat*) [Пипер 1988:18], док усмереност може бити почивна усмерености или аблативности (*Ablat*), пресекутивна усмерености или перлативности (*Perlat*) и завршна усмерености или адлативности (*Adlat*) [Пипер 1977-78:14] [в. шему 1]. За разлику од параметара идентификативног аспекта који се формализују искључиво падежном конструкцијом, параметри кинетичког аспекта у већем делу северозападне Боке не могу бити тако формализовани. Будући да је строга везаност појединих падежних конструкција за одговарајуће значењске типове глагола на већем делу терена неутрализована, поједини типови динамичког аспекта бивају подржани додатним формалним “маркерима” глаголског или прилошког типа.

Као посебно продуктивна глаголска средства показали су се глаголски префикси: аблативни (*од-*, *из-*, *с-*), перлативни (*пре-*, *про-*, *уз-*) и адлативни (*до-*, *у-*, *на-*) [Ковачевић 1986:119-129], те семантичка обележеност глагола по критерију смештања (*AdSist* /+/, односно *измештања* (*AbSist* /+/)). Наиме, изван број глагола са значењем ‘смештања негде нешто’ (*мјитнӯи*,⁴ *сїдвїи*, па чак и примарно медијалних *сїс-[їи]* / *сїднӯи*, *лїћ* / *лїгнӯи*...), односно ‘измештања однекле нешто’ (*вїдїи*, *дїзїи*...) има обележје транзитивности (*Tran*) /+/ или медијалности /+/ и *Us* /+/, при чему је *Us* /+/ конкретизована као *Ablat* /+/ или *Adlat* /+/. Када се ради о транзитивним глаголима, у фокусу пажње је, по правилу, објекат, па се аблативна или адлативна спацијална детерминација преко глагола и односи управо на објекат: *вїдїле снїјеґ из јамє* (БК).

И просторни прилози носе информацију о аблативности (*дкле*, *ддолєн*, *дїтолєн*, *дндолєн*), перлативности (*кудї*, [*о*]вудї, *їїудї*, [*о*]нудї) и адлативности, односно, локативности (*ћє*, *оґе*, *їїу*, *оње* / *унґе*) [Пипер 1988:16-44].

³ Мада се у лингвистичкој литератури у оваквом контексту разматрања говори о статичним и динамичним глаголима, чини се оправданим уочити опозицију по односу усмерени - неусмерени, па је терминолошки тако и одредити. Наиме, чињеница је да се глаголи типа *кувїи*, *їгрїи се*, *їєґлаїи* и сл. у погледу избора падежне конструкције за означавање простора понашају као статични (*лежїи*, *седеїи*...), али се за њих ипак не би могло рећи да су статични. То су глаголи са обележјима *Us* /-/ *Din* /+/ [*Tran* /+/, /-/] чија динамичност не представља релевантан фактор у избору падежне конструкције са спацијалним значењем.

⁴ У говору северозападне Боке финално *-и* у инфинитиву, по правилу, отпада, али врло често и читава инфинитивна граматема *-їи*. Да би се обезбедила разумљивост, инфинитивима без финалног *-їи* додаваће се овај наставак у угластим заградама. На исти начин разрешаваће се и остали случајеви драстичнијих редукција.

2.1.1. Интјралокализација

2.1.1.0. Смештање детерминисане радње унутјар спацијалног локализатора може се формулисати као унутрашња локализација или интјралокализација (*In*). У вези са овим параметром јавља се семантичко-перцептивни проблем односа *унутјрашњосћ* ~ *јовршина*. Опозиција *интјралокализација* ~ *ареалокализација* може бити јасно изражена само код оних просторних објеката код којих се разликују унутрашњост и површина, тј. код паралелопипеда [Пипер 1997:22], при чему се површинска локализација везује само за горњу раван. Уколико поимање неког конкретног локализатора не укључје и свест о поменутој разлици, дистрибуција предлога *у / на, из / с(а), кроз / јр(ек)о* била је успостављена по семантичкој опозицији *локализацијор изнад* ~ *локализацијор испод лица које консјацијује дајти сјацијални однос у закошеној равни*.⁵ Међутим, ни ова семантичка дистинкција није доследно спроведена. Уз име урбаних центара употребљавају се углавном предлози којима се упућује на унутрашњост.

Значај одмеравања простора према лицу које констатује дати спацијални однос није толико видљив када се спацијална детерминација формализује падежним конструкцијама колико онда када се као формализатори спацијалних односа јаве заменички прилози, који функционишу по деиктичком принципу, што подразумева разликовање проксималног, медијалног и дисталног нивоа посматрања.

2.1.1.1. *Локативна*⁶ *интјралокализација* (*Locat* /+/, *In* /+/) формализује се падежним конструкцијама *у + Acc* и *у + Loc*. Ове две падежне конструкције у Суторини имају синонимичан однос. У Крушевицама оне и даље функционишу као формализатори двају различитих значењских параметара, те нема услова за појаву акузатива као формализатора локативне интјралокализације. У осталим деловима испитиваног терена неутрализација локатива с овим значењем начелно је остварена, мада се он сем у Суторини још понегде чује.⁷

⁵ Позивајући се на Гунајева, П. Пипер подвлачи релевантност лоцирања "по вертикали: у нивоу *ђоворника / изнад или испод нивоа џоворника*" у заменичким системима неких дагестанских језика, "што се доводи у везу са чињеницом да Дагестанци одвајкада живе на стрним падинама планина, где су такве просторне релације у свакодневном животу врло битне" [1997:9].

⁶ Придевом *локативни* у сложеним терминима *локативна интјралокализација, локативна ареалокализација* и сл. упућује се на локативност као параметар кинетичког аспекта спацијалне детерминације, а не на локатив као морфосинтаксичку категорију.

⁷ Зона "поремећеног односа између падежа места и падежа правца уз месне предлоге [...] обухвата највећи део зетско-сјеничког и косовско-ресавског дијалекта, затим пожаревачко-вршачку говорну групу и банатски подијалекат војвођанског дијалекта [...] западно од ове зоне неразликовање вијатива од падежа места долази само у неким чакавским говорима, очигледно под непосредним утицајем италијанског језика" [П. Ивић 1994:323]. Међутим, новијим истраживањима дошло се до података да чак и нај-

у + *Асс*: Рђђена сам у *Лучиће* (Су), Таће по двоє гусала у *нашу кучу*, у *рѡд*, у нас гусли[ти] о Никољу дању (Су), У *Каменѡ* нѣјесу жене нигда кѡпале (Ка), и да [ј]е нѣко умрѡ тамо у *Будву* (УБ), Ја са[м] нју виђела у *кашеиу* (УБ), То [ј]е било гѡре у *иѡ[ј] ђѡлѡ Бакѡчев ѡѡ* (УБ), Онѡ се ѡсѡши онѡ сѡр у *мјѡшину* (Пр), пѡ сам радила у *умѡишничкѡ*, у *кѡжину* (Пр), Нѡма ништа у њ (Кр), И-ј-ѡнда гѡре у *бѡлницу* радила на *Врбањ* (Кр), Живјели смо у *јѡдну скрѡмнѡ кѡћу* (Ри), Караби-њѡри нашли у *бѡрку зѡб* (Би).

у + *Лос*: док је бѡјѡ ђѡѡ у *кући* (БК), Пѡп *Тѡклић* у *иѡј црквѡнѡј кѡћи* стѡјѡ и у *иѡј мѡлѡј цркви* и *радио* у *иѡј мѡлѡј цркви* (БК), Ни мржња ни каквѡ није ѡстала у *сѡлу* (Су), Он је гѡре у *Врбању* кѡт кѡсѡр-нѡ (Су), Таће у *мнѡѡј кѡћи бѡ[ти]* по двадес пријатеља (Су), Бѡло [ј]е нашијѡк *Лучића* у *Америци* (Су), И ја сам рђђена у *иѡј иѡродици* (Ри), *Радио* [ј]е тамо у *Сѡлѡиу* дѡго гѡдѡна (Ка).

Бележени су и примери у којима се ова значењска категорија формализује слободним инструменталом – живе *крѡима*, дѡље спѡред мора (БК), *ѡстанѡ* му вѡзда мѡло *крѡима* (Су) – где се изгледа ради о лексикализованом споју у којем се, евентуално, чува старије стање везивања слободног инструментала и за глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Us /-/*.⁸

Детерминисана радња увек је лексикализована глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us /-/* (*кѡѡиѡи*, *рѡдиѡи се*, *ѡѡслиѡи*, *радиѡи...*).

2.1.1.2. *Аблативна инѡраллокализација (Ablat /+/, In /+/) формализује се падежном конструкцијом из + Gen*: Таѡар је *из Дѡбрѡвника* дѡдијѡ лѡкар (Су), *извѡкѡ ме ис иѡѡ ѡмѡ* (БК), *ѡтишѡ* [ј]е *ис кѡћѡ* вѡс мѡдар (БК), Дѡшѡ јѡј брѡт са фрѡнта *из Дѡбра*, ѡкле ли (БК), *Ис пѡњеѡѡ* га [ј]е *извѡкѡ* (Пр), Ја сам тѡ јѡдва *изламѡћала из маѡаѡина* (Би), *ѡн* је вѡдијѡ *из ѡвѡ Шњѡжницѡ* снѡјѡг (УБ), и мѡни нѡкако *давѡ из маѡаѡина* (УБ), И ѡтолѡ јѡпѡ *из Нишића* д[а] *идѡмо* у *Мијѡкѡсовиће* (Кр), *ѡн* је *дѡвѡ из Малева дѡла* (Кр).

Детерминисана радња може бити представљена глаголима са инхерентним семантичким обележјем *AbSist /+/* (*вѡдиѡи...*), глаголима са префиксима *из-* (*извѡћ*, *изламѡћѡи...*), *ѡд-* (*ѡтић...*) као додатним маркерима аблативности, али и глаголима са префиксом *ѡ-* “као изразом архисеме ‘адлативност’” [Кѡвачевић 1986:126] (*дѡћ*, *дѡвѡс[ѡи]*...), а да

западнији српски новоштокавски говори могу имати ову црту. Тако је у говору Змијања Д. Петровић бележио “приличан број потврда поремећеног односа између падежа места и падежа правца у конструкцијама са предлозима *на* и *у*: *лѡ ѡт на крѡвѡи*” [1972:192].

⁸ М. Ивић о овом проблему каже: “Због недовољног материјала из ранијих епоха развоја српскохрватског и уопште инѡевропског просектива не може се тачно закључити да ли је инструментал у значењу неодређеног општег падежа места архаична појава” [1954:124]. М. Пижурица констатује да је ова појава обична у говору Роваца [1967:166].

при том аблативност не буде доведена у питање.⁹ Падежна конструкција *из + Gen* је, дакле, “стабилан” формализатор аблативне интерлокализације будући да се њоме не може представити неки други тип спацијалне детерминације.

2.1.1.3. *Перлативна интралокализација (Perlat /+/, In /+/)* формализује се падежним конструкцијама *кроз + Acc*, *о + Instr*, *на + Acc* и *ип(ек)о + Gen*.

2.1.1.3.1. Конструкција *кроз + Acc* најфреквентнији је формализатор перлативне интралокализације пошто је “неоптерећена” лексичким ограничењима својственим осталим поменутиим конструкцијама: ма прдшли смо мй *крос ију шџму* (Би), Ја [о]нџ кџкавицу прднјџк *крос село* (Кр), А чйм пасаш *крос ијунел*, ђто те у Зелџнику (Су), И свй су *крдз ѓорња вриџа* утџкли (БК), Ма није ишѓ *крос село* (Кр), Наљегли су *крос ију кџћу* (БК), Тѓ се ѓндѓ оглѓсило *крос државу* (УБ). Пѓ са[м] мѓрала скѓка[ти] *крос ирѓзор* (Пр.).

2.1.1.3.2. Конструкција *о + Instr* лексикализује се именицама које означавају “какав географски појам (у широком смислу тог термина: *иуџи, ливаду, реку, улицу* и сл.), а управни глагол радњу чијим се вршењем простор обухвата, савлађује” [М. Ивић 1983:208 – курзив С П]. При том је ова конструкција немаркирана према (1) параметру једносмерног пресецања локализатора, који је својствен конструкцији *кроз + Acc*, као и према (2) параметру дифузног или неусмереног пресецања локализатора којим су позитивно маркиране одговарајуће падежне конструкције дифузне локализације:¹⁰ Пџчи ѓѓла *иџијѓм иѓџиѓцима тѓмо* (УБ), Утѓкѓ *иѓѓм иѓѓином изѓ кућѓ* (БК), иѓѓш *крѓима* у Кѓстањицу (Кр).

2.1.1.3.3. Падежне конструкције *на + Acc* и *ип(ек)о + Gen* лексикализују се именицама са значењем ‘*оџџвора*’.

на + Acc: Уљегле би *на вриџа*, а ѓн утѓци *на ирѓзор*, пѓ ўза стрѓну (БК), а изѓшла *на ију шџндару* (Ка).

ип(ек)о + Gen: Избѓциѓ јѓј и тећу и пјѓте *ипро ирѓзора* (Пр), Ма *ипро ирѓзора* утѓкла (БК).

2.1.1.3.4. Детерминисана радња може бити представљена глаголима са префиксом *ипро-*, односно романизмом *иѓсаџи* – значењским еквивалентом глагола *ипроћи* [Мусић 1972:201] – као додатним маркерима

⁹ Комбинација аблативног предлога и адлативног префикса, по М. Ковачевићу, настаје као резултат “синтаксичко-семантичке компресије, коју омогућава њихова контекстуална одн. ситуациона укљученост, гдје се сви конституенти које ситуација (контекст) подразумева као комуникативно редундантни елидирају”.

¹⁰ Продор предлога *с* уз инструментал у овом значењу констатује се за говор Бјелопавлића [Ђуџић 1977:119], Црмнице [Милетић 1940:533], те за староцрногорске говоре [Пешикан 1965:190].

2.1.2.4.1. Падежном конструкцијом *на* + *Асс* формализује се адлативна ареалокализација без додатних семантичких спецификација: пā тӯ глибину вѡда нāнесѣ *на зѣвно* (БК), а дѡшла *нā наше зѣвно* (БК), и све да *ћу прѣј с-ѡ-тѣ нā друзѣ бāнду* (БК), а *њѣга прон^нјѣше испѡд одр-нѣ, пā прѡ [о]нијѣ скāла, дѡље нā пѣи* (БК), пā *јѡј јѣдан ѡдијо са свѡм пѣшкѡм нā мѣрву* (Би), Докле [ј]е тѡ прѡшло и *на пѣлѣха* (УБ), *испѣла се на [ј]јѣдну пѣдчу* (БК), Гѡнијо [ј]е пѡшту нѣкѡ вр^нјѣме *нā Црквицу* (Кр), Пѡшт^нјѣр је нѡсијо пѡшту вѡјски *на Врбањ* (БК), Тӯ се мѣтнѣ онāј пѣјес *ни [о]нѣ сѣр* (УБ), Мѣтни рѣку *нā пѣрси* (Су), Они су ишли гѡре *на [о]нѣ чѣке* (Су), *Ѡтишѡ [ј]е до нā Каменѡ* (БК), да те *јā испратѣм до на Вѣчѣ зѣб* (Кр).

2.1.2.4.2. Конструкцијом *о(ѡ)* + *Асс* формализује се обично спацијална детерминација уз глаголе са значењем ‘висити’ или ‘ударити’: Ѡбјесѣли су га кѣкāла *од нāкву бѣкву* (БК), а з дрѣгѣ бāндѣ би га зāпѡ *од онāј дрив* (Би), и замāкла сѣ бāш *о пāј дѣб* (БК), пā је ѡбјесѣио више крѣвета *од јѣдну брѡкву* (Су), Замлāти ш ѣйм ѡ *земљу* (Ка). Уколико је детерминисани предикат представљен глаголом из ове друге значењске класе, ова падежна конструкција сем спацијалне има, изгледа, и значењске елементе квалификативне детерминације која се манифестује кроз истицање интензитета реализације одређене радње.

2.1.2.4.3. Формална неутрализација опозиције *локаитивностѣ* ~ *адлитивностѣ* која би се огледала и у продору локатива у адлативно значење није уобичајена, те је пример Дѡшѡ ми *нā кућнѡме пѣрѣзѣ брѣча[ти]* (УБ) двозначан, јер се локатив може третирати и као формализатор спацијалне детерминације глагола *брѣчаѣ* (*Us /-/*).

2.1.2.4.4. Мада би се могло очекивати да глаголски еквивалент предлога *на* буде префикс *на-*, таква комбинација маркера адлативности ретко се јавља: пā тӯ глибину вѡда нāнесѣ *на зѣвно*. Ниска учесталост ове комбинације проузрокована је тим што се падежном конструкцијом *на* + *Асс* уз глаголе типа *нāљес[ити]*, *нāпѣрчаѣ*, *нāбасāѣ*, *нāпѣраѣѣ*, *нāпѡварѣѣ* и сл. знатно чешће формализује објекатски елемент него спацијална детерминација. Стога у примерима *Нāбасāј бāш нā ме* у [о]номѡ мрāку (Пр), и *на јѣдвитѣ јāде нāтрапāј на пāј пѣпѣљак* (БК), *натрчи прāво нā ѣик* (Су) префикс *на-* “не чини очекивану семантичку еквивалентну опозицију с префиксом *у-*, јер му значење није ‘циљ је кретања горња страна локализатора’. Префикс *на-* уз глаголе кретања увијек предодређује моделу *на* + *Нас* значење ‘пунктуалног локализатора’, тј. ненадну, непланирану појаву локализатора на путу (не)циљног кретања” [Ковачевић 1986:125]. Пример *И ѣутро би га натѡварѣли нā кѡње* (Ка) у којем је предикат представљен глаголом *натѡварѣѣ* са инхерентним семантичким обележјем *AdSist /+/* падежна конструкција *на* + *Асс* може бити замењена и слободним акузативом

као формализатором директног објекта. Права спацијална детерминација јавља се уз глагол *nàn"jēiī*, будући да он као транзитиван добија обавезно објекатски комплемент формализован слободним акузативом, тако да је конструкција *na + Acc* формализатор адлативне ареалокализације. Поред префикса *na-* глагол у позицији детерминисаног предиката може имати и префиксе *do-* (*dôh*), *od-* (*òdiīī*, *òtīīh*), *īro-* (*prôh*), *īre-* (*prêj*) и сл. уз конструкцију *na + Acc* док, са друге стране, глагол уз падежну конструкцију *o(ò) + Acc* неретко има префикс *za-* (*zàiēiī*, *zàmañ se 'obesiiīī se'*), с тим што глагол у том случају обавезно има инхерентно семантичко обележје *AdSist /+/-*.

2.1.3. Дифузна локализација

2.1.3.0. Везивање радње детерминисаног предиката за различите тачке (*Лѐжѐ īd кући*; *Сāдй зѐље īd врīту*) или различите правце (*Йдѐ īo лѐдини*) локализатора, при чему степен захваћености зависи од објекта расипања (*Прђсула сђ īo сīђолу*; *Лѐжѐ īd соби*) може се формулисати као параметар дифузне локализације (*Dif*) [М. Ивић 1951-52: 177-178, 1954:122-123, Стевановић 1974:507-510, Батистић 1972:33-35]. "Према значењу: по разним тачкама исте површине – развило се и значење: по разним местима исте врсте" [М. Ивић 1951-52:178].¹³ Дакле, ова семантичка категорија, сем спацијалних, садржи и значењске елементе квалификативне детерминације.

Локативна дифузна локализација остварује се тако што агенс мора бити у семантичком плуралу уколико је детерминисани предикат представљен глаголом са инхерентним семантичким обележјима *Us /-/* и *Din /-/*, док уз глаголе са обележјима *Us /-/* и *Din /+/-* он може бити и у сингулару и у плуралу.

Усмерена дифузна локализација, пак, бива неутралисана, или бар модификована, хијерархијски надређеном дифузношћу. Кретање у више праваца значи ситуативну неусмереност глагола са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/-*. Тиме нпр. глагол *īñi* и његови деривати добијају позициона обележја *Us /-/* и *Din /+/-* која су својствена нпр. глаголу *īñrāiī se*, али као инхерентна. На тај начин перлативност као значењска нијанса усмерености овде бива неутралисана, мада се конструкција типа *Трчй īo ливади* добија као одговор на неспецификовано питање *куда īрчи*. Ипак се аблативност и адлативност као почетна усмереност "из тачке", односно завршна "у тачки" начелно могу очекивати у примерима у којима глагол има инхерентно семантичко обележје *Us /+/-* и плуралску граматичку форму. Међутим, аблативност ни-

¹³ Потом су се појавиле и конструкције са значењем по разним бићима исте врсте, што је у испитиваном говору готово искључиво везано за именицу *жѐна*, што би се могло третирати и као идиоматизовани израз.

мѣњима (Уб), сѣло би се *їо зѣмну* (БК), Дѣлазїли су *їо [о]вијем нѣши-јем сѣлима* (Ка), Свѣ мѡгѣћѣ *їд кући* побѣцали (Пр), и-ј-онѣ кѣкавицу прѣспи *їо ѡбору* више нѡ што гѡре донѣси (Су), па прѣстри онѣ нѡвѣ рѣшу *їо мѣћи* (БК), Рѣшѣрѡ би тѣ нѣсретнѣ чѣлѣд *їо сѣлу* (Кр), а пѣседајѣ *їо їицѣм бѣнцима* око трѣпезѣ (Ка).

Овој конструкцији значење адлативности даје искључиво глагол у позицији детерминисаног предиката. Будући да се њоме може означити и локативна дифузност, конструкција *їо + Loc* је двозначна. Детерминисани предикат обично је представљен глаголима са инherentним семантичким обележјем *AdSist /+/* или, пак, глаголима код којих је префиксом маркирана адлативност (*дѣлазїїї*). Бележени су и глаголи са префиксом *їо-* (*побѣцаїї*, *пѣседаїї*), *раз-* (*рѣшѣрѣїї*), као додатним маркерима дифузности, односно префиксом *їро-* (*прѣсѣїї*, *прѣсїїр-јѣїї*), али увек уз глаголе са обележјем *AdSist /+/*. Овом конструкцијом уз транзитивне глаголе са значењем 'ударити' може се означити и део објекта ка којем се реализује ударац, али тада се више не може говорити о дифузној локализацији, већ о указивању на тачку додира између објекта и агенса, односно спроводника радње *ударити*: прѣдр^нјѣ га онѡм паличинѡм *їо їлѣћима* (Пр).

2.1.3.3. Уколико се пође од могућности локатива као формализатора локативности [М. Ивић 1957:155-156, 1983:211-214], адлативност остварена конструкцијом *їо + Loc* изазива посебну пажњу. Наиме, "у нашем се језику очувао предлог *їо* старог значења правца које је данас још сасвим провидно у случајевима као 'прашина пада по хаљини' [...]. Као што се месним предлозима уз акузатив у сличним ситуацијама [...] обележава да се радња која се врши у правцу извесног циља (места) завршава достизањем тога циља (места), тако се то исто обележава и везом *їо + локатив* (н е к а д а т и в), с том разликом што се достизање циља прецизира" [М. Ивић 1951-52:177 – размак С П].

2.1.4. Центрирана локализација

2.1.4.0. Лоцирање радње детерминисаног предиката у одређеној тачки локализатора могло би се формулисати као центрирана локализација (*Centr*). Већи део примера овог типа спацијалне детерминације забележен је у појединачним репликама, а сасвим мало у снимљеним разговорима, што указује на релативно ниску фреквенцију јављања центриране локализације.

У падежним конструкцијама којима се формализује овај тип спацијалне детерминације јављају се сложени предлози чији је други део спацијални идентификатор, односно маркер центрираности, и при том су то "пореклом именице, првенствено везане за генитив посесивним односом, па касније прикључене месној падежној категорији" [М. Ивић

1957:154]. У тој позицији забележене су именице *-дно*, *-вр*, *-сред(ина)* и *(-)крај*, с тим што се у говору северозападне Боке само *крај* може јавити и самостално изван сложенице као предлог којим се уз генитив формализује јуксталокализација.¹⁵ Лексички делови *-дно* и *-вр* упућују на центрираност у вертикалном смеру, односно, условно речено, на доњу и горњу центрираност, а *-сред* и *(-)крај* на центрираност у хоризонталном смеру, тј. на средишњу и периферну центрираност. Услов за остварење вертикалне центрираности јесте постојање вертикално структурираног просторног објекта (*бачва, сџрана...*). Префиксални део предлошких сложеница чине предлози којима се маркира интралокализација или ареалокализација, те би се центрирана локализација могла раздвојити на центрирану интралокализацију и центрирану ареалокализацију. Услед нагомилавања семантичких параметара, међутим, они хијерархијски нижи по правилу се неутралишу. Стога префикси *у-* и *на-* маркирају локативност или адлативност, *кроз-* и *џро-* перлативност, а *из-* и *с(а)-* аблативност, при чему је неутралисана опозиција *инџралокализација ~ ареалокализација*.

2.1.4.1. *Локаџивна центрирана локализација (Locat /+/, Centr /+/)* формализује се падежним конструкцијама *насред + Gen*, *усред + Gen*, *џосред + Gen*, *накрај + Gen*, *навр + Gen*, *увр + Gen*, *надно + Gen* и *удно + Gen*.

2.1.4.1.1. Падежне конструкције груписане око идентификатора *сред* као маркера средишње центрираности начелно су међусобно замњливе.

насред + Gen: *Насрџ кућџ нама [ј]џ бџло џгњџште (БК), Џста насре џјсџџ кџћџ (Пр).*

усред + Gen: *пџ сџ преврнуо усре џџ џрџџџне тџ између кџћџ (УБ).*

џосред + Gen: *Дџгли би шџторе џосрџ џоља, џџ било (БК).*

2.1.4.1.2. У вези са идентификатором *(-)крај* као маркером периферне центрираности забележена је само конструкција *накрај + Gen*: и једна џмеђина џм је џстала *накрџ сџла* (БК), а бџјо *накрџ оноџџ мџсџџа* (Су).

Конструкције *џокрај + Gen* и *украј + Gen* нису забележене као формализатори периферне центрираности насупрот структурално блиским конструкцијама типа *џосред + Gen*, *усред + Gen*, *увр + Gen*, *удно +*

¹⁵ Од неизведених предлога, који су по пореклу именице, а којима се формализује центрирана локализација бележени су у третеничком говору *вр* [Јовић 1968:164-166], у левачком говору *крај*, *сред* [Симић 1980:52-57], у говору Галипољских Срба *врс* [П. Ивић 1994: 333], у говору Змијања *крај* [Петровић 1972:158], у говору околине Колашина *вр(џ)* [Пижурица 1981:196], у говору Врачана *вр* [Петровић 1974:162-167], у староцрногорским говорима *вр*, *крај* [Пешикан 1965:191-193], у говору Мрковића *крај* [Вујовић 1969:297], у источноцрногорским говорима "интересантно је само да се предлог *крај* самостално никако не употребљава" [Стевановић 1933-34:98].

Gen. Узрок ове разлике могао би се тражити у различитом функционирању другог дела поменутих сложених предлога. Наиме, у говору северозападне Боке именице *сред(ина)*, *дно* и *вр* не користе се као предлози за разлику од именице *крај* која је у предлошкој употреби сасвим обична. При том “попредложена” именица *крај* у комбинацији са генитивом омогућава формализацију јуксталокализације па ту могућност преноси и на своје сложенице *покрај* и *украј*. Са друге стране, именице *сред(ина)*, *дно* и *вр* такав утицај на своје предлошке сложенице нису ни могле извршити будући да се не користе као предлози. У том смислу у сложеним предлозима *посред*, *усред*, *удно*, *увр* још увек је, релативно добро, очувано именичко значење ‘*сред(ина)*’, ‘*дно*’, ‘*врх*’, па конструкције *увр бачвѐ* или *удно бачвѐ* значе ‘у *врх* / *врху* бачве’, односно ‘у *дно* / *дну* бачве’. Будући да је *сред(ина)* маркер “средишње” центрираности, њена употреба у конструкцијама којима се формализује неки од типова оријентационе локализације сасвим је искључена. А у томе што се предлози *подно*, *удно*, *повр*, *увр* понекад јављају и као маркери супралокализације, односно сублокализације треба, чини се, тражити утицај структурално блиских сложених предлога *покрај*, *украј* којима се у комбинацији са генитивом може формализовати искључиво јуксталокализација. Није, међутим, сасвим јасно због чега се предлошке сложенице са предлогом *на*, као иницијалним чланом, никада не јављају као маркери оријентационих типова локализације.

2.1.4.1.3. Конструкција *навр* + *Gen* стабилан је формализатор горње центрираности: а *Мймо стдй навр скѧлѧ* (Пр), и-ј-ѧна гѧре *навр йиш-јѧ зрѧдѧ жњѧла* (Кр), а *јѧ сѧдйм навр [о]ногѧ йтелефѧна* (БК).

Конструкција *увр* + *Gen* јавља се у том својству, пре свега, уколико је лексички експонент именица са значењем укошене површи или просторног објекта ваљкасто структурираног. Али, ипак, у већини случајева тек из контекста постаје јасно да ли ова конструкција има значење центриране локализације или супралокализације: ако се љватй скрѧма *увр бачвѐ* (Су), *Ўље плйје увр бачвѐ* (Пр), *Ијако позелѧнй мѧло увр мјѧшинѧ нѧ смѧтѧ* (БК).

2.1.4.1.4. Сличан однос уочава се и код конструкција *надно* + *Gen* и *удно* + *Gen*, где је прва стабилизована као формализатор доње центрираности, док се друга, као и *увр* + *Gen*, јавља или у том својству или као формализатор сублокализације.

надно + *Gen*: *Пѧ йсто је бйјо уљѧнй млйн надно днѧ Чѧлѧ* (Ка), а *вѧ-да ѧстаје дѧље надно бачвѐ* (Пр).

удно + *Gen*: *пѧ глѧдѧ је ли јѧј ѧстало штѧ удно ћикарѧ да гѧтѧ* (Ка).

2.1.4.1.5. Детерминисани предикат у свим овим случајевима представљен је глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us 1-1*, што је заправо и идентификатор локативности, будући да се поменуте

конструкције могу јавити и као формализатори адлативне центрираности.

2.1.4.2. *Аблативна центрирана локализација (Ablat /+/, Centr /+/)* формализује се падежним конструкцијама *сасред + Gen*, *исред + Gen*, *сакрај + Gen*, *с(а)вр + Gen* и *садно + Gen*, што значи да су и у вези са аблативношћу забележени примери за сва четири типа центриране локализације. Предлог *из* као маркер аблативности уочен је само у предлошкој сложеници *исред*. Предлошка конструкција *искрај + Gen* забележена је искључиво као формализатор јуксталокализације, док су сложенице *извр*, *издно* у овом говору, изгледа, сасвим непознате.

сасред + Gen: љмијо *сасре* дѣњишиѿа црѣпњу однијѣт (БК).

исред + Gen: На њѣне дчи су јој га *исреѿи* кѹжѿинѣ извѹкли (БК). *исрѣ* ѿањеѣѣ га змија пѣкнѹла (Пр).

сакрај + Gen: како [ј]е извадијо маљо *сакрај* ѿраѿа (УБ).

с(а)вр + Gen: ма слѣтијо би *савр* Боровѿика за по урѣ (БК), кѹпѿ се ѹље *свр* бачвѣ (Пр).

садно + Gen: *Садно* Пѣда [ј]е излазијо у сѣло за дв"јѣ уре (БК), Јѣсу ѿ јаднѣ чѣбанице лѣти вѣдѿле снѿјег *садно* ѿѣ јѣмѣ (Ка).

У већини забележених примера глаголи имају аблативни префикс *од-* (*одн"јѣѿи*), *из-* (*извѹћ*, *извадиѿи*, *излазиѿи*), *с-* (*слѣхеѿи*), мада ове конструкције не могу бити употребљене као формализатори неког другог типа локализације. Може се претпоставити да висока спецификација падежне конструкције ограничава избор глагола, те стога долази до редупликације параметра аблативности.

2.1.4.3. *Перлативна центрирана локализација (Perlat /+/, Centr /+/)* формализује се падежним конструкцијама *ѿосред + Gen* и *ѿровр + Gen*. Перлативност, која је забележена само у вези са средишњом и горњом центрираношћу, ретка је, што се може схватити као последица међусобног потирања перлативности, која подразумева постојање правца (линеарности) и центрираности, којој је својствено фокусирање тачке (пунктуалност).

У примерима са конструкцијом *ѿосред + Gen* увек је садржана и информација о неочекиваности реализације кретања кроз идентификовани локализатор: да пѹт прѣђе *ѿосре* зѹвна (БК), Ма крај нас ѿк прѣхерѿали *ѿосрѣ* ѿјацѣ (Пр). Пример са конструкцијом *ѿровр + Gen* ретка је илустрација споја перлативности и центрираности у једној падежној конструкцији: Отишѣ [ј]е *ѿрѣвр* Ор"јѣна (БК).

Перлативна префигираност глагола је обавезна, будући да се конструкција *ѿосред + Gen* јавља и као формализатор адлативне центрираности (локативна центрираност формализована овом конструкцијом идентификује се глаголом са инхерентним семантичким обележјем *Us /-/*).

2.1.4.4. *Адлативна центрирана локализација (Adlat /+/, Centr /+/)* формализује се конструкцијама *насред + Gen, усред + Gen, њосред + Gen, накрај + Gen, навр + Gen, увр + Gen, надно + Gen* и *удно + Gen*, што значи да се као формализатори адлативне центрираности јављају исте падежне конструкције са истим међусобним односима као и у вези са локативношћу.

насред + Gen: ко да си сйјо *насре њуџа* на цесту (Кр), *Насре едне вѣликѣ рѣвѣни пѣли* (Пр), *Стѣла би насре њуџа* (БК), *шћѣрали њк насре њоља* (Су), и-ј-ѣнда су нас *до насре зѣлива ремѣнали* (Би).

усред + Gen: *јѣ улѣти усред онѣ ѡдѡџинѣ*, са свѣјем ѣнијѣм (Пр), *ѡшла онијѣм прѣчкѣма дѡље усрѣ њѣ* (Уб), *дѡшла до усред ѣрѡџа* (БК).

њосред + Gen: *Зѣждила му мѣња ѡсре ѡгњѡџѡџа*, лѡше [о]нѣ ѣѣѣ (Кр), *Кѡ врѣсѡ га ѡсре ѣлѣвѣ* (Пр).

накрај + Gen: *дѡље ка[да] смо дѡшли накрај ѡѣ ѡѣѣнѣ*, дѡље пѣца жѣстокѣ јѣма (БК), *Ѡзгѡр би се тѣ бѣкве свѣљале накрај ѣрѡџа* (БК).

навр + Gen: *а дна скѡчи навр ѡѣ бѣчѣѣ* (БК), *Изѡшла навр ѣлѣвиѣѣ* (Кр), *И гѡни тѡ нѣсретнѡ магаре до навр Трифѣн-брѣда* (Пр).

увр + Gen: *Отѣди увр Пећѣвѡрја*, пѣ донѣси брѣме лѣча (БК).

надно + Gen: *а тѡ увѣлила наднѡ врѣѣѣ* (Кр), *Вѣљало сѣ до надно ѡѡѡѣ ѣрѡџа* (БК).

удно + Gen: *и шћѣрѣј ѡкѡ пѡдне удно ѡбајскѣ бѣндѣ* (БК).

У овом типу адлативност се идентификује глаголом са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/*, који уз то може бити и адлативно префигиран: *у-* (*улѣѣѣѣ, ѡѣ, увѣлиѣѣ*), *ѡ-* (*дѡѣ*); или пак глаголом обележеним као *AdSist /+/* (*ѣѣѣѣѣѣ, ѡѣнѣѣѣ, сѣѣѣнѣѣѣ*). Падежном конструкцијом *њосред + Gen* указује се, по правилу, на тачку додира између објекта и агенса, односно спроводника радње ‘ударѣѣѣѣ’ (*зѣждѣѣѣ, врѣсѣѣѣ*).

2.1.5. Суѣралокализација

2.1.5.0. Смештање радње детерминисаног предиката изнад оријентира може се формулисати као горња локализација или супралокализација (*Supra*). То практично значи да се локализатор налази вертикално или, много чешће, у косој равни изнад оријентира.

2.1.5.1. *Локативна суѣралокализација (Locat /+/, Supra /+/)* формализује се падежним конструкцијама *изнад + Gen, над + Acc, над + Instr, више + Gen, ѡвише + Gen, увише + Gen, извише + Gen, увр + Gen* и *ѡвр + Gen*.

На највећем делу испитиваног терена све поменуте падежне конструкције начелно су међусобно заменљиве, што значи да додавањем префикса *из-* основним предлозима *над* и *више*, односно *ѡ-* предлогу *више* основно значење није модификовано. Конструкцијом *увр + Gen*

може се формализовати и центрирана локализација, а тип локализације зависи од значења именице у позицији лексичког експонента, па и именице у функцији субјекта и, дакако, од значења глагола: А једна [пећина] [ј]е била *увр Јаџошевѐ кѹћѐ*. Иначе и овде долази до изражаја формална неутрализација опозиције *локайивносѝ ~ адлайивносѝ* која је захватила већи део говора северозападне Боке, што се огледа у појави акузатива као динамичког падежа [М. Ивић 1957:156] у вези са локативношћу. У Крушевицама није уочена поменута неутрализација.

изнад + Gen: а *изна мене лѐжѝ некѝ Лале Саѝов (Кр)*, *направила дѝље мѝс изна Суѝоринѐ (Су)*, *Тѝ [ј]е изна онијѐ Муришића (Ка)*, *Само ја живѝм гѝренѝке изна вашѐ кѹћѐ (Су)*, *Стајѝ би гѝре изна Мокрѝна (Ка)*.

над + Acc: *над ваѝру вѝсѝ брднзѝн (Ка)*.

над + Instr: А *дрџала [ј]е накву кѹкавицу над бѝшикѝм (БК)*, и *вѝзда би тѹ наѝ ирдѝзором начѝњеле гн"јѝздо (Су)*, *пѝ [ј]е ѝ потља ѝна дрџала тѝ, тѹ ѝнкону наѝ крѐветѝом (Мо)*.

више + Gen: и *биће [ј]е зѝклѝ више Драџѝшева сѝла (Кр)*, и да га [ј]е *уватијѝ тѹ нѐђе више Коѝобѝља (Ка)*, *Стала гѝре више скѝла једна вѝлика шѝмија (БК)*, *пѝ се тѹ вѝзда разгѝварѝј више вашѐ кѹћѐ (Су)*, И *ѝде да прѐноћѝм кѹкавица више кућѐ (БК)*, а *стала јѝј више ћѝкара (Би)*.

ѝовише + Gen: Гѝре су се сѝкрили *ѝовише Каменѝра (Би)*, [ј]ѝдан ми је брѝт пѝгинуо *ѝовише Рисна (Пр)*, *Јѝжа би била ѝовише млѝна гѝре (Пр)*, Гѝре [ј]е *живијѝ Бѝжидѝр ѝовише онѐ шкѝлѐ (Пр)*, а *ѝмѝ једна ѝовише Кѝсѝѝањѝцѝ (Ри)*.

увише + Gen: *пѝ и увише Маѝѝна су чѹвали у [ѝ]нѝ Јѝвичино (Пр)*, Тада су стѝли *увише Мѝљѝна (Ка)*, *Пѝчинѹле гѝре увише Јѝшицѝ (Би)*, *ограѝдили кѹћу увише црквѐ (Би)*.

извише + Gen: *ѝни су гѝре извише ѝѹѝа живјели свѝ (Пр)*, *н"јѝсу ни ѝни бѝли порет пуѝа нѝ извише ѝѹѝа дѝста гѝре (Пр)*.

увр + Gen: *Спрѝћѝали су ѝ горе увр Пѝрсинѐ гѝсѝир"јѝнѐ (БК)*, А *јѝдна [пећина] [ј]е била увр Јаџошевѐ кѹћѐ (Су)*.

ѝовр + Gen: *ѝмѝ ѝовр Убѝла свѝкаквијѝк тичѹрѝна (Пр)*, а *бѝло би тѝгѝ ѝ ѝовр наѝѐ вѝдѝ (Ка)*, да *ѝмѝ ѝовр ѝѐ јѝме наква кѝпавица (БК)*.

Детерминисани предикат, наравно, мора бити представљен глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us /-/*, јер је управо то на већем делу испитиваног терена индикатор локативности.

2.1.5.2. *Аблајивна суѝралокализација (Ablat /+/, Supra /+/)* формализује се падежним конструкцијама *изнад + Gen* и *извише + Gen*. Јавља се врло ретко (забележено је неколико примера у појединачним репликама), а ако се и јави, не формализује се искључиво падежном конструкцијом.

изнад + Gen: *Снѝјели би ѝк ѝзгѝра изнад Врѝѝла (Ка)*.

дā), што јасно указује на вишезначност већине поменутих конструкција која се мора разрешавати помоћним средствима.¹⁷

2.1.5.4. Адлативна супралокализација (*Adlat* /+/, *Supra* /+/) формализује се падежним конструкцијама *изнад* + *Gen*, *над* + *Acc*, *више* + *Gen*, *повише* + *Gen*, *увише* + *Gen*, *повр* + *Gen* и *увр* + *Gen*.¹⁸ Ове падежне конструкције су комутабилне, с тим што *увр* + *Gen* може имати и значење центриране локализације. Већина ових конструкција јавља се и као формализатор локативне и перлативне супралокализације. На већем делу испитиваног терена чак ни конструкција *над* + *Acc* није искључиво формализатор адлативности, што је иначе случај у већини новоштокавских говора.

изнад + *Gen*: ка[да] доћеш *изна Жл^чјébā* (Ка), Догонē тō чūдо *изна сѐла* (УБ), ка[да] сам дошла *изна ишкōлē зōрњē* (Пр), Нō *изна кућē нāишē* једнōм дошла војска (Кр), кад њк *нāк дћерā[ти] гōре изна вōдē* (БК), Отишли би до *изна Каменōзā* тū до Врāтла (Ка).

над + *Acc*: ђе му је дбјесїла сљйку *наїї кōмō* (Ка), прїје нѐ је дн врнуо *наїї кōмїн* (Су), и дођи *наїї Пољїце* (Мо), Нē знāм је ли дн стїгō до *над Ублину* (БК).

више + *Gen*: зāпнѐш га *више вайїрē* и-ј-днда лāгāно дбрћēш (Ка), пā је дбјесијо *више крѐвейїа* (Су), Доцāнтō би *више бїсївр^чјенē* (Пр), Јā гдни тāмо *више Жл^чјébā* (УБ), да су га пўчили до *више мосїа* (Ка).

повише + *Gen*: долāмпāј зā њїм тū *повише Лўчїћā* (Су), али смо дошли тū *повише Коїтобїлā* (Пр), Дођи овї стрāжа ође *повише сѐла* (УБ).

увише + *Gen*: кат су њг доћерāли унђе *увише бродозрāдилїиїа* (Би), што [ј]е дн мѐтнуо *увише лайїē* (Пр), довуци тō крѐпālō мāгаре на свē јѐдвїтē јāде до *увише їзвора* (Пр).

повр + *Gen*: Гōре *повр їўїїа* су га изрўчили(Су).

увр + *Gen*: Једна [ј]е пāла *увр їојайїē* у [о]нў стрāну (БК), гōре *увр їооzā* дōма здрāvлā су дошли (Ка).

¹⁷ Ипак, конструкција *їр(ек)о* + *Gen* лексикализована именицом са просторним значењем увек има перлативно значење, без обзира на то да ли се ради о ареалокализацији или супралокализацији.

¹⁸ Нису бележени примери у којима би инструменталом била исказана оријентационо адлативност, што је изгледа својствено источноцрногорским говорима: Ускочї зєц *међу вāма*; Мѐтни тамо за *крѐвейїом*; Наднєс се *над вайїром*; Дођоше *їре(д) ишкōлом*; Метни кљўч *їод оном їлочом* прет кўхом [Стевановић 1933-34:106-107]; црмничком говору: Пошā-[је] прā[в]о *над-онōм їрō[в]али[ј]ōм*; Стā[в]и тā *нурк тāмо їо[ї]и-крўи-кōм*; Изїди *їре[її]-кўћōм*; Пошā-[је] зā-*Ждрїелом* [Милетић 1940:486-487]; говору Мрковића: Пођи *їод-онōм мўрвом*; Пōђи *їреїї-кўћом*; Пōђи *зи брѐзом* [Вујовић 1969:311-312]; говору Врачана: Трѐба да га нōсу *їре-цїквōм*; Спровдл'н су ме *їо смѓквōм* [Петровић 1974:173]; језику А. Змајевића: *Posto sakova zlatan krix i iznesse pred voiskom svojom, otte neka bi se pod bogliom straxom ga stavili* [Пижурица 1989:348]; говору Груже: *Вўчē зā зā кўћом* [Стевовић 1969:500]; говору Галипољских Срба: *Зафўкши зā зи врāїма; Не їоōдїїе међу їиїїним јўдма; Усїїаи зā їр їāзом; Едāн нѐлик пāн ће да донєсѐмо їр цїквом* [П. Ивић 1994:326].

їодно + Gen: а дна лѣжї *їодно [o]нѣ їлѣчѣ* (БК), кат *їодно їога крѣвѣїа їљаду наквїјѣ цѣкѣ* (БК).

Будући да се на већем делу испитиваног терена већина ових конструкција јавља и у адлативном значењу, разумљиво је да је основни индикатор ове локативности глагол са инхерентним семантичким обељежем *Us /-/*.

2.1.6.2. Сасвим ретко чују се примери који би се могли третирати као илустрација аблативне сублокализације (*Ablat /+/, Sub /+/*): али излѣће дздѣл *исїод [o]нога бѣнка кѣ мѣтак їс пушкѣ* (Су). Овде је аблативност подржана и аблативним префиксом *из-* и аблативним прилогом *дздѣл*.

2.1.6.3. *Перлативна сублокализација (Perlat /+/, Sub /+/)* формализује се падежним конструкцијама *исїод + Gen* и *їодно + Gen*, које су начелно међусобно заменљиве.

исїод + Gen: да се провукѣ *исїод мосїа* (Пр), а њѣга пронїјѣшѣ *исїод одрнѣ* (БК), кад ђни прѣгонѣ магаре *исїод вѣлїа* (Пр), Ышли су тѣдѣ пѣ брду, а ђни *исїод брда* (Су).

їодно + Gen: Тѣдѣ су пројѣрцѣли *їодно вашијѣк вѣрїа* (БК), како ѣе ђни пѣса[ти] онѣдѣ *їодно Мацѣнѣ* (БК).

Ове падежне конструкције начелно су заменљиве. Будући да им ово није једино значење, разумљиво је што се у готово свим забележеним примерима у позицији детерминисаног предиката јавља глагол са префиксом *їро-* (*прѣнїјѣїї*, *прѣвѣћ*, *прѣѣдниїї*, *прѣјѣрцѣїї*), односно романтизам *їѣсаїї*. Перлативност може бити подржана и одговарајућим перлативним прилогом (*їїѣдѣ*, *онѣдѣ*).

2.1.6.4. *Адлативна сублокализација (Adlat /+/, Sub /+/)* формализује се падежним конструкцијама *исїод + Gen*, *їод + Acc* и *удно + Gen*, које су такође комутабилне.

исїод + Gen: а тѣ црнѣ крѣтѣлѣ дѣћерѣ дѣље *исїод вѣлїа* (БК), ка[да] сам дѣшла *изнѣ шкѣлѣ гѣрнѣ тамѣн* испо *Ћїћѣвѣ кѣћѣ* (Пр), Остави ја онѣ врѣћу *исїод јѣднога зїда* (Пр), Мѣло се свѣљѣј *исїо їога їѣчївала* (Кр), До *исїод шкѣлѣ* га довѣзли (БК).

їод + Acc: Црнѣ Љѣба тѣ увѣлила *їод рѣку* (Кр), Ыдѣ прѣво *їод онѣ љѣсковїну* (БК), кад скѣчї змїја дѣље *їод онѣ їлѣчу* (БК). Запала му пѣста пѣтпѣтица *їоїї скрѣїїнїцу* (Су), Нѣјпотѣла се јѣднѣ бѣцила *їод вѣз* (УБ), Нѣсили би їк прѣво до *їдїї пѣїї* на лѣћима (БК).

удно + Gen: Догѣнила [ј]е дѣље *удно Перчїновїћѣ* (Пр).

Будући да се конструкције *исїод + Gen* и *удно + Gen* могу јавити и као формализатори перлативности, глагол у позицији детерминисаног предиката обично има и префикс *до-* (*дѣћерѣїї*, *дѣвѣсїїї*, *доѣдниїї*), или инхерентно семантичко обељеже *AdSist /+/* (*ѣсїавїїї*). И конструкцијом *їод + Acc* на читавом подручју северозападне Боке, сем у

Крушевицама, може се означити локативна сублокализација, али ако се уз њу јави глагол са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/, читав* исказ добија значење адлативности.

2.1.7. Анџелокализација

2.1.7.0. Смештање радње детерминисаног предиката испред оријентира може се формулисати као предња локализација или антелокализација (*Ante*).

2.1.7.1. Локативна анџелокализација (*Locat /+/, Ante /+/*) формализује се падежним конструкцијама *исџред + Gen, џред + Acc, џред + Instr, сџрам + Gen* и *насџрам + Gen*.

2.1.7.1.1. Падежне конструкције *исџред + Gen, џред + Acc* и *џред + Instr* немају додатних семантичких спецификација. Формална неутрализација опозиције *локативносџ ~ адлативносџ*, која је захватила читав овај терен, са изузетком Крушевица, и овде долази до изражаја – акузативом се формализује и локативна спацијална детерминација. Конструкција *џред + Instr* уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/ (џнџџ, џрџџ)* сасвим је обична на читавом подручју у случајевима када се указује на позицију коју носилац кретања заузима у односу на оријентир који се такође креће. Ту се не може говорити о усмерености, без обзира на семантику глагола, будући да је у фокусу пажње положај који носилац кретања заузима у односу на оријентир. Из тога и произилази неопходност лексикализације ове конструкције именицама са обележјем *живо /+/*. Изван овог значења употреба конструкције *џред + Instr* у највећем делу северозападне Боке (са изузетком Крушевица) сасвим је редукована.

исџред + Gen: Пџчџ [j]е кџкџ[ти] *исџредџ кућџ* (УБ), сџдџ по вџсџ дџн *исџре џџ рџдњџ* (БК), Кад нџје кџпавац ускџпа[ти] *исџредџ кућџ* (Пр), лџјело га рџспорџмо *исџред избџ* (БК), Тџмо *исџред Рисна* јџ више нџјџсам знџла зџ се (Кр), да се нџслџжџ дџста *исџреџ кџџла* (Ка).

џред + Acc: а дџн лавџрика мене пџчџла сџбљџ[ти] тџмо *џредџ Камџнџре* (Би), Вџзда му гџт стџџ *џред бџчву* (Ка), џватџшџ ме џње *џред Белавџсџџу* (Пр), лџџше [j]е рџј “сџдџ *џредџ кућу*” (Пр), И јџ џње *џред вџрџџа* прџбери онџ пџсџљ (Кр).

џред + Instr: Тџ су се *џред вџрџџџма* пџкџчкџли (БК), Замаштџрџкала [j]е тџ *џред џџм* (Су), Стџрџ сџџџели *џре џрџкџџм* (БК), Тџрџла [j]е дџљџ дџ Кџтобџљџа *џред џџма* (Ка), Некаква џдџ *џред нама* (Су).

2.1.7.1.2. Конструкцијама *сџрам + Gen* и *насџрам + Gen* формализује се и параметар “окренутости” предње стране локализатора према предњој страни оријентира.

сїрам + Gen: Сїћела тачно сїр`ам њега (БК), п`а би се сўшиле сїр`ам ваїр`е, сїрам `о`г`њишица за другї д`ан (Ка).

насїрам + Gen: Сїћела тачно спр`ам њега, к`о тї насїр`а мене (БК).

2.1.7.1.3. Глаголи у позицији детерминисаног предиката имају инхерентно семантичко обележје *Us /-/* сем у случајевима када се указује на позицију коју носилац кретања заузима према покретном оријентирју.

2.1.7.2. *Аблативна анїтелокализација (Ablat /+/, Ante /+/)* манифестује се у примеру *Одл`ампа `ндол`ен исїред он`е в`од`е (БК)* где је аблативност идентификована аблативно префигираним глаголом *одл`ам-їайї* и адлативним прилогом *`ндол`ен*, као додатним маркерима.

2.1.7.3. *Перлативна анїтелокализација (Perlat /+/, Ante /+/)* формализује се падежном конструкцијом *исїред + Gen: како пр`енос`е он`е в`елик`е, ж`есток`е кабруче исїред`д`е наш`е к`ућ`е (Ка)*, *Одила сам он`уд`а исїред Гл`ећ`а (Пр)*, *п`а би исїред`д`е мене п`асала бїза (Пр)*, и *пр`одш`о исїре ївога к`алућера (БК)*.

Будући да се овом падежном конструкцијом формализује и перлативност и адлативност (као и локативност која је идентификована глаголом са обележјем *Us /-/*), детерминисани предикат лексикализован је или глаголима са перлативним префиксима *їре-* (*прен`осїї*), *їро-* (*пр`оћ*), или романизмом *їасайї*. Перлативност је потврђена некад и перлативним прилогом (*он`уд`а*).

2.1.7.4. *Адлативна анїтелокализација (Adlat /+/, Ante /+/)* формализује се падежним конструкцијама *исїред + Gen, їред + Acc, сїрам + Gen* и *насїрам + Gen*, које се могу јавити и у вези са локативношћу.

исїред + Gen: Д`обила [j]е исїред`д`е наш`е к`ућ`е (БК), *д`ођи т`амо исїре ївога їоч`ивала (Кр)*, *да сам га м`етн`ула исїред ор`м`ара (Ка)*, и-ј-`онда [j]е `отишла *исїред`д`е оїшиїин`е (Уб)*, *ј`аш`о до исїреїї к`ас`арн`е (БК)*.

їред + Acc: Ск`ал`ај он`ај к`аин д`ољ`е їр`е скале (Пр), *Од`м`а дол`амп`а їр`еїї кућу (БК)*, *да се упл`ек`а їред`а ме (БК)*, *д`ошла їр`еїї кућу (Уб)*, *Ч`обаница ш`ћ`ер`ај їр`еїї ївогаїїу (Ка)*, *Оставијо га тачно їр`ед њиова в`раїца (Пр)*.

сїрам + Gen: ст`ала би ўпр`ав сїр`ам њега (БК).

насїрам + Gen: с`ела насїр`а мене (Пр).

Идентификатор адлативности овде је заправо глагол, који увек има обележје *Us /+/*. Он је врло често и адлативно префигиран (*д`обїїї*, *д`оћ*, *дол`амїайї*, *уїл`ек`аїї*), што је готово правило када је у питању конструкција *исїред + Gen*, будући да се њоме може формализовати и перлативна антелокализација. Конструкције *сїрам + Gen* и *насїрам + Gen* посведочене су само уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *AdSist /+/*.

2.1.8. Посїллокализација

2.1.8.0. Смештање радње детерминисаног предиката иза оријенти-ра може се формулисати као задња локализација или постлокализа-ција (*Post*).

2.1.8.1. Локативна *посїллокализација* (*Locat* /+/, *Post* /+/) формализује се падежним конструкцијама *иза* + *Gen*, *за* + *Acc* и *за* + *Instr*. Као и у вези са локативном антелокализацијом, и овде се падежна конструкција *за* + *Instr* користи за означавање позиције коју носилац кретања заузима према оријенту који се такође креће. Мимо тог значења она је ретка, будући да је потиснута конструкцијом *за* + *Acc* на готово читавом терену осим у Крушевицама, где се акузатив не јавља као формализатор локативности.

иза + *Gen*: сѐдїмо [ов]јамо *иза кућѐ* (Пр), *вїсї иза канавѝцѝ* (Ка), *Їма* једна шўнгара *иза шїдрѝша* (БК), *иза кдлїрїнѐ* стало (Су).

за + *Acc*: *тї за банак прдѝвѝј* (Су), *А чѐтнїци су за Врѝло* горе (Ка), *Ено га за ѝрѝдѝ* (Пр), *а за шїд шїло* биће остало још зѝру (Би), *Др-жѝла сам јѝ тѝ мало вѝрдурѝ*, што ми је остало, *за банак* (Су).

за + *Instr*: док је чумїјала *за шїојѝшїдм кѝ сѝфто* (Ка), *Рѝстѝ* [ј]е један вѝлїкї, жѝстокї драв *за нашїдм кўћѝдм* (БК), и свѝ ти је *за мнѝдм* ђдијо (Пр), *Оћерѝли ми рѝжѝкѝ о[д] трїнѝз гѝдїнѝ за кѝњем* (БК), *Зурњала за жївїјѝм* (Ка), *долѝмпѝј за ѝїм тў* повише *Лўчїћѝ* (Су), и *бѝцї онў* врѝу крај вратѝ, *пѝ за ѝїм* (Пр), *отїди за ѝїм* (УБ).

Детерминисани предикат је, као и у вези са осталим идентифика-тивним типовима, представљен глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us* /-/, осим у случајевима када се указује на позицију коју носилац кретања заузима према покретном оријенту.

2.1.8.2. Аблативна *посїллокализација* (*Ablat* /+/, *Post* /+/) формализује се падежном конструкцијом *иза* + *Gen*: Помѝлила ђтуда *иза шїѝ мѝ-ћѝ* (Ка), *а ђн излѝће иза онѝгѝ ђбора*, *пѝ по [о]номѝ црнѝме ћѝтету* (Су).

Будући да се ова конструкција уз глаголе са обележјем *Us* /+/ јавља и као формализатор перлативности и адлативности, аблативност мора бити подржана аблативно маркираним глаголом (нпр.: *шїмѝлїшї*, *излѝ-ћѝшї*) и / или аблативним прилогом (*ѝшїудѝ*).

2.1.8.3. Перлативна *посїллокализација* (*Perlat* /+/, *Post* /+/) формализује се такође конструкцијом *иза* + *Gen*: Нѝмају кудѝ прѝј *иза Врѝла* (Ка), *да ће и[х] гѝнит иза Врѝла*, *пѝ у Новї* (Ка).

С обзиром на вишеструке могућности ове падежне конструкције и овде перлативност мора бити подржана перлативно маркираним глаголом (прѝј) и / или перлативним прилогом (кудѝ). У другом забележе-ном примеру није испуњен ниједан од ова два услова, али перлативност

У овим примерима глагол има инхерентно семантичко обележје *Us /-/* чиме је локативност и идентификована, с обзиром на то да се поменуте конструкције јављају и као формализатори адлативности. Глаголи са обележјем *Us /+/* могу се јавити једино у случајевима када се падежном конструкцијом указује на позицију коју носилац кретања заузима према покретном оријентиром (Биће *йшб између њик пā га н'јé-сам нй виђела*).

2.1.9.2. *Аблативна интерлокализација (Ablat /+/, Inter /+/)* формализује се падежном конструкцијом *између + Gen*: *јесу ме дйгли између ђецѐ (БК)*, *Нѐ море йзāћ између Турāкā (Су)*, *Измигдљи се између њик (БК)*.

Пошто се овом конструкцијом уз глаголе са обележјем *Us /+/* формализује и перлативност и адлативност, аблативна интерлокализација мора бити подржана додатним маркерима – аблативним префиксима (*йзāћ, измигдљийи*), или обележјем *AbSist /+/ (дйџнйи)*.

2.1.9.3. *Перлативна интерлокализација (Perlat /+/, Inter /+/)* формализује се такође конструкцијом *између + Gen*: *Море би да [j]е пāsала између нас у [о]нџ гунгули (БК)*, *да прѠђем између ийѐ дв'јѐ шмреке (Кр)*, *Бе ће ми прѠћерā[ти] натѠварено магаре између ийијѐд дйрѐкā (Су)*, *Јѐсу нѐшто превлāчили тудā између кyћā (Би)*. Разумљива је стога неопходност перлативног префигирања глагола (*прѠћ, прѠћерāи, превлāчийи, йāсайи*), који може бити праћен и перлативним прилогом (*иyдā*).

2.1.9.4. *Адлативна интерлокализација (Adlat /+/, Inter /+/)* формализује се падежним конструкцијама *између + Gen* и *међу + Acc*.

између + Gen: *А дна [j]е тѠ тйснyла између ормарā (БК)*, *Биће јѠј тѠ пāло неђе између банāкā (Ка)*, *Ѡстави тѠ нѐнѐ трāнице између дрyгѐ рѠбѐ (Су)*, *А тѐ вѐчери је лѐгла између ђецѐ (УБ)*.

међу + Acc: *Нека се не пѠкажѐ нйгда мѐђу љyде (Су)*, *Јā сам Ѡдмā мѐђу њик скѠчила (БК)*.

С обзиром на то да се конструкција *међу + Acc* на једном делу испитиваног терена јавља још само као формализатор локативности, глаголом са обележјем *Us /+/* без додатних маркера може се идентификовати адлативност. Уз конструкцију *између + Gen* допунски глаголски маркери су, пак, неопходни, па се врло често детерминисани предикат лексикализује глаголима са обележјем *AdSist /+/ (иyснyи, иāнyи, Ѡсйавийи, лѐћ)*.

2.1.10. Јуксџалокализација

2.1.10.0. Смештање радње детерминисаног предиката у близину оријентира, без прецизирања позиције у односу на оријентир, може се формулисати као блиска локализација или јуксталокализација (*Iuxta*).

2.1.10.1. Локаџивна јуксџалокализација (*Locat* /+/, *Iuxta* /+/) формализује се конструкцијама (*c*)*поред* + *Gen*, *крај* + *Gen*, *украј* + *Gen*, *покрај* + *Gen*, *до* + *Gen*, *уз* + *Acc*, *код* + *Gen*, *у* + *Gen*, *близу* + *Gen*, *при* + *Acc*, *при* + *Loc* и *око* + *Gen*.

2.1.10.1.1. Падежне конструкције (*c*)*поред* + *Gen*, *крај* + *Gen*, *покрај* + *Gen* и *украј* + *Gen* су синонимичне.

(*c*)*поред* + *Gen*: Тџ није било *порейи пјуџа* ниџога тџда (Пр), Они лџжџ *поре иџе џевџкџ* (БК), сџдџ међу џима *сџорейи иџа* (БК), Лџжала *сџоред вайџрџ* у задњџ нџколико (БК), сидиџо би мџмак *сџоре џевџкџ* (Су), нашли га *порейи пјуџа* (Пр), јџс Миџур биџо унџе *порейи пјуџа* (Пр), али нџјџсу ни џни бџли *порейи пјуџа* (Пр).

крај + *Gen*: *Крај црквенџ кућџ* би се кџлило (БК), Плџле би џевџкџе кџлце а *крај вайџрџ*, *крај комџна* (Су), угрџј тџблу *крај вайџрџ* (Ка), налџжила би *крај кџжџнџ* (Пр), пџчинџк *крај Сџуџденџ јџмџ* (УБ).

украј + *Gen*: Њџг двџје су се џгрџле *украј овоџџ џбора наџшеџа* (УБ), Шкерџавали би се *украј иџе бџиџиџџе* (Би), рађале џе бџило *украј пјуџа* (Су).

покрај + *Gen*: пџ се извџли *покрај пјуџа* (БК), џ дџбрџ бџба Мариџота, сџдџла би *покрај млина* (Су).

2.1.10.1.2. Падежне конструкције *до* + *Gen*¹⁹ и *уз* + *Acc* уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Us* /+/ не одступају значењски од синонимичког скупа условно представљеног конструкцијом (*c*)*поред* + *Gen*.

до + *Gen*: Оње џдмџ дџ кућџ су начџњели (БК).

уз + *Acc*: пџтља лџжала уз *џџњиџиџџе* (Кр), *џџа ме* [ј]е дџ пџтџ гџдинџ лџжџ (Пр).

2.1.10.1.3. Са поменуџим конструкцијама комуџабилна је и конструкција *код* + *Gen* уколико лексички експонент није именица са инхерентним семантичким обележјем џудско (*Hum*) /+/, или лична заменица (*кџм*, *Миловџн*, *Чџро*, *џн*, *џна*); а у супротном ова конструкција значењски се приближава конструкцији *у* + *Gen*: Тџ се нџџе догџдило *ко Сџџдлива* (Би), крџпала тџ близу Стџовиџџе није бџш *код вџдџ*, нџ џње *код онџ вџџџџе џџрадџ* (БК), а трџбџло би *код онџ џџре црквџ* да је

¹⁹ У вези са овом конструкцијом И. Гриџкат истиче: "Синџагма *до иџе кућџ* налази се дрво сведочи о употреби предлога *до* са генитивом која није исконска, јер су синџагме са *до* некада могле бити употребљаване само уз глаголе кретања, при исказивању завршетка тога кретања (*доџаџ је до кућџ*)" [1972.96].

ција *īri* + *Loc* и *īri* + *Acc* којима се указује на контакт између локализатора и оријентира. Акузатив се и овде може јавити као формализатор локативности на скоро читавом подручју са изузетком Крушевица, што је последица нарушавања формалне разлике између локативности и адлативности.²⁰

īri + *Acc*: На ову вѣлику врућину завѣзан би стдјо *īri* ону *īалу* (Ка).

īri + *Loc*: нō су га нaшли прислоњена *īri* једнōј кдићели (Су), Ту *īri* *īиō* *īрѣди* би била завјетрина (БК).

2.1.10.1.7. Падежна конструкција *око* + *Gen* “поред обележја оријентира [локализатор] је *īросіиор* у близини локализатора [оријентира] има у својој семантичкој структури и обележје оријентира [локализатор] је *īросіиор* који окружује локализатор [оријентир]” [Пипер 1977-78:41]: Људи једнога дана сѣдѣ *око* црквѣ и дискутују (БК), Отприје сѣ стављало дрвинѣ *око* мјѣшинѣ (УБ), а *око* њѣ су свѣ пустѣ сѣмице (Ка), Ја уздочас савијѣна *око* [о]нѣ мѣликѣ (БК), А отиди да се жњѣје *око* Сіуденѣ *јамѣ* (УБ).

2.1.10.1.8. Разграничење између локативне јуксталокализације и усмерених типова јуксталокализације постиже се помоћу глагола, који у првом случају има инхерентно семантичко обележје *Us* /-/.

2.1.10.2. Аблативна јуксталокализација (*Ablat* /+/, *Iuxta* /+/) формализује се падежном конструкцијом *од* + *Gen* као најопштијим формализатором оријентационе аблативности и сасвим ретко конструкцијом *искрај* + *Gen* са прецизираном јукстериорношћу.

од + *Gen*: Лампало [ј]е *од* Кднавѣлѣ (Су), ђн ђздѣл идѣ *ои* *касарнѣ* (БК), Ка[да] ње штѣ дѣн[ј]ѣт *од* војскѣ (Пр), Отишѣ [ј]ѣ *ои* *кућѣ* (Пр).

искрај + *Gen*: а Душко ѣскочѣ *искрај* *иинишира* (Пр), Дѣнијо нѣшто *искрај* *фабрикѣ* (Би).

Будући да се ове две конструкције не јављају као формализатори других типова јуксталокализације, глагол у позицији детерминисаног предиката не мора бити аблативно префигиран. Ипак, појава додатних маркера аблативности није искључена (а Душко ѣскочѣ *искрај* *иинишира*).

2.1.10.3. Перлативна јуксталокализација (*Perlat* /+/, *Iuxta* /+/) формализује се падежним конструкцијама *поред* + *Gen*, *крај* + *Gen*, *покрај* + *Gen*, *украј* + *Gen*, *мимо* + *Gen*, *мимо* + *Acc* и *око* + *Gen*. Све ове конструкције, осим *око* + *Gen*, су комутабилне с тим што су најфреквент-

²⁰ Оно што се ипак отвара као проблем јесте да ли уопште конструкцију којом се формализује контакт између оријентира и локализатора сматрати оријентационом. Чињеница је да би то била и једина оријентациона категорија исказана локативом. Ипак овде се остаје при општеважећем ставу да се ради о оријентационој конструкцији [М. Ивић 1957:152, Пипер 1977-78:39].

није *йоред* + *Gen* и *крај* + *Gen*. Конструкцијом *око* + *Gen* формализује се кружна перлативност.

йоред + *Gen*: *йоре шюгā жāда, йоред њик шāкō рāзн"јейијек* су нас спровели (Кр), а њега су провели ўправ *йоред рибāрницē* (Су), како се идē *йоред жрѡбља* (Пр), Пѡрани ўјутру окѡ четри уре, пā укראј црквѣ, *йорѣ шкѡлѣ* (Пр).

крај + *Gen*: Зѡрѡм би пāсѡ *крāј йѡшюка* (БК), ма се мѡре пāса[ти] гѡре повр мāнaстѣра, *крāј онѣ мālѣ црквѣ* (БК), Прѡшоше *крāј нас* (Су), *Крāј йѡјайиē нāишѣ* су ишли (Кр), Прѡшла сам жā тѡгā жўтра *крāј њежā* (Пр), *Крāј шюгā зйда, шюгā бѣдема тўдā* [ј]е ѡандармѣријā прѡлазилā (Ри), Ма *крāј нас* йк прѡћерāли посрѣ пјацѣ (Пр), пā су га *крāј нашѣ кў-ћѣ* прѡнијѣли зā Новй (Пр).

йокрај + *Gen*: и мѣне се снйвā да *йокрāј ѡчина жрѡба* прѡлазим (Кр), Ма прѡшѡ [ј]е гāрāнтйм ти *йокрāј нашѣ Мѡчāлинѣ* (Пр), прѡнд-силы тўдā *йокрāј жѡрњѣ вѡдѣ* (Су).

украј + *Gen*: Пѡрани ўјутру окѡ четри уре, пā укראј црквѣ, порѣ шкѡ лѣ, пā дѡље прѡ пѡтока, ѡе су бйли Глѣћи (Пр).

мимо + *Gen*: ѡндā мѡрāш прѡј мймѡ њик (Ка), Пāсала [ј]е мймѡ њ кѡ *мимо йāишчѣйā* (БК), Ма нйјѣ йшѡ кро[з] сѣло, нѡ *мимо сѣла* (Кр).

мимо + *Acc*: Пāсала [ј]е мймѡ њ кѡ *мимо пāшчѣта* (БК), прѡћерāлā йк *мимѡ цркву* (БК).

око + *Gen*: Пѡклонѣ се, пā йдў свѣ *окѡ њежā* (УБ).

Мада се неке од ових конструкција јављају као формализатори локативности, перлативна префиксација глагола није неопходна. Наиме, за идентификацију перлативности довољна је у већини случајева комбинација поменутих конструкција и глагола са инхерентним семантичким обележјем *Us* /+/. Ипак, није ретко подржавање перлативности префиксима *йро-* (прѡвѣс, прѡн"јейи, прѡћ, прѡлазйи, прѡндсий, прѡћерāйи) или романизмом *йāсайи*, што би се могло протумачити и као израз потребе да се од перлативности одвоји указивање на позицију коју носилац кретања заузима према покретном оријенту представљеном именицом са лексичким обележјем *живо* /+/. Пример типа *она иде крај / йоред њежā* може се интерпретирати на два начина: (1) '*она иде шāкō шйшю корача уйорѣдо с њим*'; или (2) '*она иде шāкō шйшю йролази йоред / крај њежā*'; при чему се само друга интерпретација односи на перлативност. Мада у испитиваном говору постоје и префикси *мимо-* и *об-*, нису забележени примери у којима би одговарајућа перлативна конструкција била попраћена овим додатним маркерима, што је и разумљиво будући да глагол кретања са префиксом *мимо-* добија и обележје *Tran* /+/. То даље значи да оријентир уз овакве глаголе има функцију објекта исказаног слободним акузативом [Ковачевић 1986:123]. Слична појава могућа је и у вези са глаголима који имају префикасе *йро-* и *йре-*, што је ипак нешто ређе.

2.1.10.4. Адлативна јуксталокализација (*Adlat* /+/, *Iuxta* /+/) формализује се падежним конструкцијама *до* + *Gen*, *код* + *Gen*, *у* + *Gen*, *близу* + *Gen*, *при* + *Acc* и *уз* + *Acc*.

до + *Gen*: *иде до Буквића* (Би), *Грана од једнога дуба долази до светиње* (БК), *Некако се испењи до њега* (БК), *Трчала [ј]е доле до Котобила пред њима* (Ка), *Са Стубице доћи доле до неке р'јекe* (Кр), *додим до онога рваља* (Кр), а овако да одеш *до Требиња* (УБ).

код + *Gen*: *И отишла сам туда код ђеда* (БК), *пошд тамо код двога* (УБ), *и-ј-онда се изађе тамо код Мила* (Пр), *па он тамо пошд ко Бурђевића докпора* (УБ), *Врнуо се код мје мјерe* (БК), *Бањак носио ко[д] црквe* (Пр), *Тамо се понесе ко[д] црквe* (УБ), *Нека ме лијепо однесу код Николинe црквe* (Су), и одведи га *ко[д] Свeтe Нeђељe* у Б'јe-лу (Су), *па би га доћерали ко[д] дома* (Ка), *Мбраш изн'јe код кућe* (Кр).

у + *Gen*: *па се довлаче Турци ту у њe* (Су), *у јака додила и у иеикe* *Макe* (Кр), *отишо у Вуковића* (Ка), *ишли у кумова* (Пр).

близу + *Gen*: *н'јеси смјо ићи ниђе близу Рваља* (УБ), *Пале близу наше куће* (БК), *Ка[д] су приступили близу ие вале* (Су), *Дшли близу влја* (Пр).

при + *Acc*: *Прићеро ик је при иу мѣу, па по њима* (БК), *Онда су га ставили при војно подручје* (Би), и *управ су је ту при нашу коићелу* *прићерали* (Пр), *па шћеро те јадне браве доле при понок* (Су).

уз + *Acc*: *Принеси ту кукавицу уз ваиру* (БК), *свe му принесила ус крвeи* (Пр), *сдe ус иај шдрeи*, *ко да није кап крви у њему нeма* (БК).

Пошто се побројане конструкције не јављају као формализатори осталих типова усмерености, додатни маркери адлативности нису неопходни. Забележено је ипак неколико примера глагола са префиксом *до-* (*додити*, *доћерати*, *довлачити*, *доћ*) и *при-* (*присити*, *прићерати*, *прин'јети*). Учестали су и глаголи са префиксом *при-* уз конструкције са предлозима *при* и *уз*.

Уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *AdSist* /+/-/ списак падежних конструкција којима се може формализовати адлативна јуксталокализација знатно се проширује те обухвата и конструкције (*с*)*поред* + *Gen*, *крај* + *Gen*, *украј* + *Gen*, *покрај* + *Gen* и *око* + *Gen*. На основу овог обележја глагола одвајају се примери са овим значењем од оних којима се изражава перлативна јуксталокализација.

(*с*)*поред* + *Gen*: *сидред њe сјо* (Ка), *мeтни поред банка* (Су).

крај + *Gen*: и да *ће то крај њe мeтну[ти]* (Ка), *Завали се крај иуи*, *ће било у плдтину* (Пр).

украј + *Gen*: *бацй ону врѣу украј врија*, *па за њим* (Пр).

покрај + *Gen*: *И лeзи та баба то црнo д'јeте покрај ваирe* (Ка).

око + *Gen*: *поседали око [о]нога сидла* (Кр), а шеница се мeтнe *око [о]нe чаиe* (Су), *Она се црнa ћeца икупила око њeга* (Ка).

2.1.11. Екслокализација

2.1.11.0. Уколико локализатор није ни саставни део оријентира, нити је одређен његовим странама, нити је у његовој близини, може се условно говорити о спољној локализацији или екслокализацији (*Ex*).²¹ Овај значењски тип обухвата, пре свега, падежне конструкције којима се идентификује тачка “у простору према којој је вршење радње управљено, али без извесности да ће се баш на њој окончати” [М. Ивић 1983:207-215]. Локативност је у вези са овим параметром сасвим ретка.

2.1.11.1. Локативна екслокализација (*Locat* /+/, *Ex* /+/) формализује се падежним конструкцијама *ван* + *Gen*, *изван* + *Gen* и *прије* + *Gen*. Ове падежне конструкције међусобно су заменљиве, с тим што је последња неупоредиво продуктивнија као формализатор темпоралне антериорности. Све их обједињује детерминисани предикат представљен глаголом са обележјем *Us* /-/ и релативна независност локализатора од оријентира њима представљеног.

ван + *Gen*: А н^ијесу се срѣтали ође, нō т^амо нѣђе *в^{ан}* Б^ок^е (Су).

изван + *Gen*: Ч^уло с^е како пушкар^ај^у али *и^зван* и^тѣ д^убрав^ѣ (Кр).

прије + *Gen*: да с^е н^ѣко ба^цо кам^ѣњима *п^рије* К^оп^иби^ла (Пр).

2.1.11.2. Адлативна екслокализација (*Adlat* /+/, *Ex* /+/) формализује се падежним конструкцијама *иуи* + *Gen*, (*с*)*према* + *Dat* и *о* + *Dat*. Ове падежне конструкције су комутабилне, а оно што завређује посебну пажњу у вези са овим значењским типом јесто одсуство форме датива блокираног предлогом *к*,²² као и чињеница да глагол у позицији детерминисаног предиката не мора имати префикс *при-* [М. Ивић 1983: 207-215].

иуи + *Gen*: Кад би о^тиш^о *иуи* Лас^тив^ѣ (БК), а кр^енуло [ј]е *иу[и]* *и^ога* (Су), П^ослали нас н^ѣку^ћ г^оре *иуи* О^сп^ро^за (Кр), О^не кр^енуле *иу^д* Б^унов^ин^а (Би), у^тек^о он^уд^а виш^ѣ наш^ѣ г^лави^цѣ, *иуи* Љ^уи^ога *и^о*шока (Пр).

²¹ Већ се оријентациона концепција простора базира на екстеријалности локализатора у односу на оријентир, али у недостатку неког бољег термина користи се ово решење.

²² Слична ситуација затиче се у говору Змијања: *Ид^ѣм ду^лану* [Петровић 1972:160], у говору Баније и Кордуна: *Кад-је-Б^ож^ић*, *Ид^ѣм ц^ркви* [Петровић 1978:129], у говору Галипољских Срба: *А ће д-идемо ов^дм иу^ио^ку да се на^пјемо ву^дѣ* [П. Ивић 1994:345]. “У овом правцу слична је и ситуација која је констатована за Кочићев језик [...], и у Вуковом језику ове су форме биле знатно чешће [...], као што се и данас могу срести у неким шумадијско-војвођанским говорима [...], а на нашем западном језичком подручју скоро доследно” [Петровић 1972:160]. У црмничком говору “од предлога са дативом може се чути само *к*, али је и он врло редак” [Милетић 1940:523]. У говору Мрковића “предлог *к* је потиснут из употребе а) конструкцијом *зе* + *номинатив* [...], б) предлогом *иуи* с дативом” [Вујовић 1969:299]. Сасвим другачија ситуација карактеристична је за староцрногорске говоре [Пешикан 1965:191], за говор Роваца [Пижурица 1967:156] и за говор Левча [Симић 1980:110].

(с) *према* + *Dat*: да су пролѣтели *према сѣлу* (БК), да оде *сиремà ва-иѣму млину дѣнѣму* (Су), д[а] идѣмо *према Данилову грѣду дѣље* у ђѣла у Мијокѣсовиће (Кр), ђишли тѣмо *према Прчњу* (Кр), ђдиле су бѣрке *према Лејѣѣанима* (Би).

Ѡ + *Dat*: ђишли би ђѣцама (БК), *Николи* у Студену јѣму ђтишѣ да вѣдѣ зѣбе (УБ), *Нѣ море се дѣх шѣми нѣђе* (Су), *Јѣ нѣјсам нѣка[да] шѣомѣ љѣкару* ђдијо (Пр), пѣ ако *ћеш ме ђдвес[ти]* и *Њѣмцима* (Кр), *Ка[да]* се идѣ тѣмо *врѣлима* (Пр), ђишла [ј]ѣ *ђвцама*, а *јѣ ђђе чумијѣм кѣ старѣ стѣпаница* (УБ), *Кѣжѣ мѣрѣ ићи ћѣци*, а *ђзѣрњѣ нѣ Кѣмбор* (БК).

2.2. Падежи са темпоралним значењем

2.2.0. Падежи са темпоралним значењем (*Temp*) функционишу као временске детерминације именоване радње. У својству лексичког експонента падежних конструкција са овим значењем поред назива временских периода²³ неретко се јављају и девербативне именице као кондензатори предиката базичне субординиране темпоралне клаузе и средство којим се “само индиректно упућује на време” [Радовановић 1978:99].

Одређена тачка на временској оси може бити темпорални локализатор или оријентир, па се на основу тога и у вези са темпоралном детерминацијом говори о локационој и оријентационој концепцији [М. Ивић 1955-56:165]. Локациона концепција подразумева поклапање локализатора и оријентира, те се, пошто се ради о времену одређује као *најѣорѣдностѣ* [Станојчић 1967:131-151], односно *симулѣаностѣ* (*Simult*) [Радовановић 1978:37-65]. По оријентационој концепцији именовани период иступа као оријентир према коме локализатор може да буде тачка испред оријентира, када се говори о *антиѣриѣорностѣ* (*Ante*), или иза оријентира, што се одређује као *ѣостѣриѣорностѣ*²⁴ (*Post*) [Станојчић 1967:131-151, Радовановић 1978:37-65]. Сем тога локализатор може бити и између два оријентира, што би се могло одредити као *инѣриѣорностѣ* (*Inter*), или се не поклопити са оријентиром, иако се при том

²³ Временски појмови чија имена иступају као лексички експоненти темпоралних падежних конструкција, могу се, по мишљењу М. Ивић, поделити на 1. константно идентификоване јединице временске мере / оцазионално идентификоване јединице временске мере, 2. појмове – периоде, 3. појмове – празнике и 4. невременске појмове [1955-56:170].

²⁴ Иако се значења термина *симулѣаностѣ*, *антиѣриѣорностѣ*, *ѣостѣриѣорностѣ* поклапају са значењима термина *инѣралѣкализација*, *антиѣлокализација*, *ѣостѣлокализација* у вези са спацијалном детерминацијом, предност се даје првима, уобичајеним у нашој лингвистичкој литератури, премда је то на штету потпуног и концепцијски оправданог термилошког уједначавања. Према овим терминима изведени су, у недостатку бољих решења, термини *инѣриѣорностѣ* (*инѣтерлокализација* у вези са спацијалном детерминацијом) и *јукѣстиѣриѣорностѣ* (*јукѣстѣлокализација* у вези са спацијалном детерминацијом).

између детерминисаног предиката и његове темпоралне детерминације не остварује нити антериорни нити постериорни однос, што би се могло одредити као *јуксџериорносџи* (*Iuxta*).

Темпорална детерминација може се манифестовати као *џемџорална иденџификација* (*Temp /+/, Ident /+/*), или као *џемџорална кванџификација* (*Temp /+/, Quant /+/*), при чему обе могу имати обележје *конкреџиноџ* или *референџијалноџ* (*Ref /+/*), односно *начелноџ* или *нереференџијалноџ саоџиџавања* (*Ref /-/*) [М. Ивић 1995:188-198] [в. шему 2].

У формализацији референџијалног значења учествује и актуализатор,²⁵ као реч која експлицитно или имплицитно одређује лексичке експоненте падежних конструкција и “која време њима изречено разликују од другог времена истога имена” [Даничић 1858:61]. Уколико актуализатор није експлицитан, да би се остварила темпорална детерминација, обавезна је аутоидентификација лексичког експонента падежне конструкције. У том случају личним глаголским обликом као формализатором темпорално детерминисаног предиката имлицира се актуализатор. Не би требало, дакле, изједначавати аутоидентификацију временског појма и његову актуализацију, нпр. *џонџенџик* је име аутоидентификованог временског појма ‘први дан у интервалу од седам дана’, који може бити актуализован имплицитно (дџу у *џонџенџик* [онај који следи]), односно експлицитно (дџшџ [j]е *џрџшлџџа џонџенџика*), или неактуализован (дџџу *џонџенџиком*).

Уколико лични глаголски облик као формализатор детерминисаног предиката има обележје *Ref /+/*, тада актуализатор не мора бити експлицитан. “Начелна од конкретне интерпретације догађајне појаве може се у српском језику разликовати супротстављањем глаголских облика имперфективног вида одговарајућим облицима перфективног, и то чак уз одређивање свих трију основних временских одсека” [М. Ивић 1995:192], а опозиција *конкреџино* ~ *начелно* може се терминолошки свести на однос *референџијално* ~ *нереференџијално*. Међутим, и када је детерминисани предикат лексикализован глаголом перфективног вида, *нереференџијалност* не мора бити доведена у питање: *Однесџ тџ црквицу сџбоџџом на пјацу* (БК), *Пазарниџем даном би кџпију* и по мало *бџјелџа крџва* (Су), *Ћаку се блџџиџем даном лџјепо промџјенит* (УБ), *Срџјџџџм нџшто и прџдај* (Су), *Прџдаће џ џола пазарниџем даном* (БК), ако успрџда *сџбоџџом*, *нџће ни џни срџјџџџм* (Пр).

Будући да лични глаголски облици за време од глагола имперфективног вида имају обележје *џроцесуалносџи* (*Proc*) /+/²⁶ које имлицира

²⁵ Овај термин се употребљава у значењу којег му је дао Шарл Бали [Charles Bally. *Linguistique gџnџrale et linguistique franџaise*, Berne. 1950 – према М. Ивић 1955-56:168].

²⁶ М. Ивић истиче да обележје *A /+/* (“радња се схвата као процес у току”) имају све временске глаголске форме које се могу градити од глагола имперфективног вида, а обележје *A /-/* оне форме које се граде од глагола перфективног вида [1958:139-149]. Ако се радња детерминисаног предиката схвати као процес у току, разумљиво је да она

и обележје *Ref /±/*, савим је разумљива компатибилност падежне конструкције *o + Instr* (лексикализоване називом дана) са обележјем *Ref /-/*, односно *Det* (лексикализован као актуализатор) + *Gen* са обележјем *Ref /+/* и глаголске форме која је необележена по том основу. Обележје *Ref*, при том, није зависно од обележја *Proc*, јер лични глаголски облици глагола перфективног вида, мада имају обележје *Proc /-/*, не морају имати и обележје *Ref /-/* (нпр. презент). Уз то, сви лични глаголски облици глагола перфективног вида имају и обележје *резултативности* (*Rez*) */+/*, за разлику од глагола имперфективног вида који су немаркирани. *Rez /±/*. Ако се ова обележја узму у обзир, однос међу личним глаголским облицима за време са обележјем *Temp /+/* (конкретизованим као *прошлости* (*Pret*) */+/*, *будућности* (*Fut*) */+/*, *садашњости* (*Pres*) */+/*), односно личним глаголским облицима за начин (императив, потенцијал и “*ићаше*-форма”²⁷ који позиционо могу добити обележје *Temp /+/* конкретизовано као *Pret /+/*) могао би се представити на следећи начин:

имперфективни вид	<i>Kont</i>	<i>Rez</i>	<i>Ref</i>	перфективни вид	<i>Kont</i>	<i>Rez</i>	<i>Ref</i>
1. презент	/+/	/±/	/±/	1'. презент	/-/	/+/	/±/
2. перфекат I	/+/	/±/	/±/	2'. перфекат I	/-/	/+/	/+/
3. перфекат II	/+/	/±/	/±/	3'. перфекат II	/-/	/+/	/+/
4. имперфекат	/+/	/±/	/±/	5. аорист	/-/	/+/	/+/
6. футур I	/+/	/±/	/±/	6'. футур I	/-/	/+/	/±/
7. футур II	/+/	/±/	/±/	7'. футур II	/-/	/+/	/±/
8. императив	/+/	/±/	/±/	8'. императив	/-/	/+/	/±/
9. потенцијал I	/-/	/±/	/-/	9'. потенцијал I	/-/	/+/	/-/
10. “ <i>ићаше</i> -форма”	/-/	/±/	/-/	10'. “ <i>ићаше</i> -форма”	/-/	/+/	/-/

Однос глаголских облика са обележјем *Temp /+/* према обележјима *Kont*, *Rez*, *Ref*.²⁸

може бити реализована или једном у границама неког конкретног временског периода (*Ref /+/*) или сваки пут када се тај период јави (*Ref /-/*).

²⁷ У недостатку бољег, као радни термин користиле се овај за означавање конструкције састављене од имперфекта глагола *ићѣи* и инфинитива глагола који се мења.

²⁸ Табела је начињена према граматичком статусу који имају комбинације *V* (у свим личним облицима) + *o + Instr* (лексикализован називом дана) и *V* (у свим личним облицима) + *Det + Gen*, при чему прва падежна конструкција има обележје *Ref /-/*, а друга *Ref /+/*, нпр.: 1. *Продавам субојом сир*; *Продавам ове субојие сир*; 1'. *Продам субојом сир* (субота је пазарни дан, када се све добро продаје, па и сир – квалификативни презент); *Продам ове субојие сир* (приповедачки презент); 2. *Продавао сам субојом сир*; *Продавао сам ове субојие сир*; 2'. **Продао сам субојом сир* (звездицом је означена непостојећа конструкција); *Продао сам ове субојие сир*; 3. *Бијах продавао субојом сир*; *Бијах продавао ове субојие сир*; 3'. **Бијах продао субојом сир*; *Бијах продао ове субојие сир*; 4. *Продавах субојом сир*; *Продавах ове субојие сир*; 5. **Продадох субојом сир*; *Продадох ове субојие сир*; 6. *Продаваћу субојом сир*; *Продаваћу ове субојие сир*; 6'. *Продаћу субојом сир* (субота је пазарни дан, када се све добро продаје, па и сир – квалификативни футур”); *Продаћу ове субојие сир*; 7. *Ако будем продавао / усипродавам ли ове субојие сир*, *продаћу га*; *Ако будем продао / усипродам ли ове субојие сир*, *купићу со*; *Ако будем продао / усипродам ли ове субојие сир*, *купићу со*; 8. *Продавај ја субојом сир* (приповедачки императив); *Продавај ја ове субојие сир* (приповедачки императив); 8'. *Продај ја субојом*

Обележје *Ref /-/* имају лични глаголски облици за време који су компатибилни са падежном конструкцијом са обележјем *Ref /-/* (нпр. *ø + Instr* лексикализована називом дана), с једне стране, а инкомпатибилни са падежном конструкцијом са обележјем *Ref /+/* (нпр. *Det + Gen* када у позицији детерминатора нема заменицу *svàkū*), с друге стране. Тако су маркиране само две личне глаголске форме, и то потенцијал I и “*uħaiue*-форма” без обзира на глаголски вид.²⁹ Уколико се један од ова два облика ипак нађе у комбинацији са падежним конструкцијама са обележјем *Ref /+/*, он аутоматски губи обележје *Temp /+/*, односно *Pret /+/*, што се може представити као *Temp /-/*: *ħàk jâ uīdǝā dâna* изгуби[ти] глâву (БК), ма ишли би и мй *uīāj dân*, да није ваљало *tāj tūnel* проваљиват (Кр).

Лични глаголски облици за време са обележјем *Ref /+/* компатибилни су са падежним конструкцијама са обележјем *Ref /+/*, а инкомпатибилни са падежном конструкцијом са обележјем *Ref /-/*. Тај услов задовољавају сви претеритални глаголски облици начињени од глагола перфективног вида, дакле, аорист, перфект I и перфект II.

Немаркирани су у односу на *Ref (/±/)* они лични глаголски облици који су компатибилни са временским падежним конструкцијама обележеним као *Ref /+/*, *Ref /-/* или *Ref /±/*, а то су сви глаголски облици глагола имперфективног вида, сем потенцијала I и “*uħaiue*-форме”, као и презент и императив глагола перфективног вида.

Неутралност футурских форми је условна, јер искази у којим се оне комбинују са неактуализованом падежном конструкцијом имају, по правилу, референцијално значење па је код њих обележје */-/* подређено обележју */+/*.

На могућност комбиновања обележја *Ref /+/*, *Ref /-/*, или *Ref /±/* и одговарајућег личног глаголског облика утиче и лексичка семантика глагола. Тако су примери типа *умри он *субојџом*, *родим се *субојџом*, *хоħах се родити *субојџом*, *умро бих *субојџом* и сл. граматични (јер су глаголске форме са обележјем *Ref /±/* или *Ref /-/* и падежна конструкција са обележјем *Ref /-/* начелно компатибилне), али су семантички неприхватљиви, јер се обележје *Rez /+/*, код поменутих глагола може

сир (приповедачки императив); *Продај ја ове субојџе* сир (приповедачки императив); 9. *Продавао бих ја субојџом* сир, да не морам чувати браве; *Продавао бих ја ове субојџе* сир, да не морам чувати браве (конструкција је граматична, али потенцијал овде има обележје *Temp /-/*); 9'. *Продао бих субојџом* сир (субота је пазарни дан кад се све добро продаје – “квалификативни потенцијал”); *Продао бих ја ове субојџе* сир, да сам га продавао (конструкција је граматична, али потенцијал овде има обележје *Temp /-/*); 10. *Хоħах продавајџи субојџом* сир; *Хоħах продавајџи ове субојџе* сир, али сам морао чувати браве (конструкција је граматична, али “*uħaiue*-форма” овде има обележје *Temp /-/*); 10'. *Хоħах продајџи субојџом* сир; *Хоħах продајџи ове субојџе* сир, да сам га продавао (конструкција је граматична, али “*uħaiue*-форма” овде има обележје *Temp /-/*);

²⁹ О овим формама као личним глаголским облицима којима се “означавају радње које су се у прошлости понављале” између осталих говори и М. Стевановић [1974:664, 717].

остварити само једанпут у сфери истог лица. Када се уз потенцијал I и "ићаше-форму" јави падежна конструкција са обележјем *Ref /+/,* они обележје *Pret /+/* замењују са обележјем *Temp /-/* и стичу поново модално значење.³⁰ Међутим, то овде није могуће јер глаголи чија лексичка семантика дозвољава једнократно остваривање обележја *Rez /+/* аутоматски имају обележје *Ref /+/* без обзира на то којим су личним глаголским обликом формализовани.

Референцијална одређеност личног глаголског облика (*Ref /+/, Ref /-/* или *Ref /±/*) може бити модификован и ако је глагол учесталог, итеративног подвида (*вiћашi се, срђиi се...*). Будући да ови глаголи имају инхерентно лексичко обележје *Ref /-/,* тј. *It /+/,* комбиноваће се, по правилу, са оним падежним конструкцијама које имају исто обележје.

Као што падежне конструкције са референцијалним значењем обавезно садрже експлицирани или имлицирани актуализатор, тако и конструкције са квантификативним значењем имају обавезни квантификатор. Квантификатор се лексикализује: кардиналним бројем, количинским прилозима (*ић[ла], кòлико, оволико...*), демонстративним количинским заменицама (*кòликi, оволикi, толикi, оноликi*), заменицом *вiс* и придевом *ићо*. Као мерне временске јединице уз квантификатор јављају се називи наидентификованих временских појмова који се односе на конвенцијом утврђену количину времена (*ћддина 'период од 365 дана', мјесец 'период од 30 дана', дiн* и сл.). Уколико се квантификатор исказа бројем *један,* заменицама, или придевом *ићо,* мерна временска јединица може се формализовати акузативом, а ако је квантификатор представљен кардиналним бројем различитим од броја *један,* или прилозима мерна временска јединица мора се формализовати генитивом – што одговара основним правилима конгруенције не само у говору северозападне Боке него у српском језику уопште. Уколико је квантификатор имплициран (*Quant* је *један*), акузатив веће мерне временске јединице (*ћддина, мјесец, нећелја*) обично прати генитив именице *дiн* (*ћддину дiнi, нећелју дiнi*). Уз именицу *дiн* и мање мерне временске јединице (*јру, мiнi*) квантификатор је по правилу експлицирани.³¹ Уз квантификатор се може појавити и актуализатор, као што

³⁰ У примеру *ћак две нећелје пiсијат мало кртолс,* *н[ег]о [о]вi кiша нс да* (БК) "ићаше-форма" има обележје *Temp /-/* и *Ref /+/,* пошто лични глаголски облик овде није темпорална категорија јер би глаголска форма са обележјем *Ref /-/* и падежна конструкција маркирана као *Ref /+/* биле међусобно инкомпатибилне. Када би глаголски облик у овом примеру био маркиран као *Pret /+/* и *Ref /+/,* исказ би био неграматичан. Исти је случај и са потенцијалом I.

³¹ Није сасвим јасно зашто веће мерне временске јединице уз имплицитни квантификатор бивају попраћене и одредницом *дiнi* (*ћддину дiнi*), док мање мерне временске јединице захтевају експлицирање квантификатора или сасвим ретко одреднице *врмена* (*јру врмена*), односно није јасно зашто се у испитиваном говору не јављају конструкције типа **рiдијо ћддину,* **рiдијо јру.* Изгледа да постоји потреба да се временска кван-

и лексички експонент може бити име аутоидентификованог временског појма, што конструкцијама са примарно квантификативним значењем даје, додуше ретко, и значењске елементе идентификације.

2.2.1. Симултаносћ

2.2.1.0. Везивање именоване радње за идентификовани временски моменат формулише се као симултаност (*Simult*).

У нашој лингвистичкој литератури већ је добро позната подела локационе темпоралне концепције на пунктуалност или статичност и процесуалност или динамичност,³² при чему се истиче и да “између ових двеју категорија нема чврстих граница. Динамичка конструкција искључује у своје значењу моменат статичности. Али значење статичне конструкције, иако није првенствено динамичког типа, може често да се протумачи и у динамичком смислу (напр.: *У пролеће цвећају воћке* = кад је пролеће..., у току пролећа..., кадгод је пролеће;)” – како је то формулисала М. Ивић [1955-56:166]. Стога се не чини упутним делити ексцерпирану грађу по критерију *присусћиво* ~ *одсусћиво* *обележја процесуалности*, што не значи да се оно неће узимати у обзир као значењски сегмент темпоралних конструкција.

У вези са симултаносћу као директним типом темпоралне детерминације могле би се раздвојити две концепције – *референцијална симултаносћ* (именована радња реализује се у границама референцијално употребљеног временског појма) и *нереференцијална симултаносћ* (именована радња реализује се у границама одређеног временског појма који се периодично понавља). Симултаност се, при том, у зависности од врсте именованог временског појма, присуства или одсуства динамичности, идентификује различитим падежним конструкцијама, док се референцијалност и итеративност најчешће исказују пратећим маркерима – актуализатором (*Actual*), антиактуализатором (*Aactual*),³³ глаголским обликом.

тификација формално одвоји од категорије објекта мада комуникативне двосмислености нису могуће.

³² Уп. М. Ивић: “Локациону категорију могли бисмо поделити на две групе: *статичку* и *динамичку*. Статичким временским конструкцијама ја бих назвала све оне облике којима указујемо на какав отсек времена немајући при том првенствено у виду његово протицање, пролажење (нпр.: *Оженио се у мају*, *Вратиће књиге у четвртак*, *Биће велика свечаносћ на Дан победе*). Динамичким временским конструкцијама ја бих назвала оне облике којима се, напротив, баш истиче време у своје току, одмицању (нпр.: *Медвед спава преко зиме*; *Њена болесћ је најредовали током године*; *Тај посао је радила месецима*)” [1955-56:166].

³³ Антиактуализатор – обично заменица *свајки* – нема функцију оне речи која стоји уз временске појмове и “која време њима изречено разликују од другог времена истог имена” [Даничић 1858:61], већ актуализује сваки временски одсек истога имена.

Бџића (УБ), Нѣкако се и-ј-џна ўдаде пџд јесѣн *їѣ гџџинѣ* (Пр), Бїло сѣ сџд *џвогџа їїїа* изм^мјѣшало стрѣшно свѣкѣ вјѣрѣ (Су), *Кџѣ* су [о]нџ *гџџинѣ* дїгли (Су), прџвѣли се нѣбо *їѣ вѣчери* (Би), Ўбили су *џвѣ јѣсени* и јѣдну крѣву (Пр), тобож да ѣ сврну[ти] *оногџа їїџмо їѣїїка* (Ка).

Слично иступају и “придеви саграђени на бази временских прилога и партиципа” [М. Ивић 1955-56:181] актуализујући временски појам према тренутку говорења: Бїло дџшло *їрџилџџа їрџљеџа* брѣшна, *лањскѣ гџџинѣ* (УБ), *їрџилџџа мјѣсѣца* џтишџ ў вџјску (БК), нѣшто зѣслабїла *лањскѣ гџџинѣ* (БК), ўзѣла *їрџилџџа їонѣђенїка* (БК), Биѣ *лањскџџа Бўрђевџана* сџшли (Кр).

Лексема *јѣдан* актуализује неки неодређени временски период: *Ѐшли смо јѣднѣ гџџинѣ їрије сеџам осџм гџџїнѣ* (Ка), *јѣднџџа їрџљеџа* дџдијџ (Ка).

Редним бројем актуализује се временска јѣдиница у оквиру ауто-идентификованог временског периода или у односу на неименовани, контекстом одређени моменат: Дџдијџ [ј]ѣ *џрўгџџџа фѣбрувѣра* (БК), Тџ [ј]ѣ бїло *џвѣдесѣїї џсмѣ, џвѣдесѣїї сѣџмѣ* сам се јџ ўџџа (Су), Ѐндѣ су је дїгли *їрвѣ нџђи* (Пр), Ѐндѣр јџпѣ *чѣїѣрес їрвѣ* дџшџ рѣт (Пр), Ѐтишли су *чѣїрнѣсїїѣ*, дџшли су *осџмнѣсїїѣ* (УБ), Јџ сам рџђена *їѣїїѣ* а зѣратї-ло се *чѣїрнѣсїїѣ* (Су), Јѣдан је пїсџ *їрвџџа рѣїїа* жѣни (Ка) биѣ *џрўгѣ нѣђѣнѣ* дџшџ (Кр), Прѣдвечѣ [ј]ѣ тџ бїло седџмнѣсїї [џана] *сѣџмџџа їїрїїес сѣџмѣ* (Ка), ка[џ] *џрўгџџџа јўїїра* [џд тога догађаја] ѣто ти њїк (Ка), Пѣ лѣшѣ [ј]ѣ дџгодинѣ, н[ѣг]џ *їрвѣ гџџинѣ* (Ка).

У својству антиактуализатора јавља се заменица *свѣкї*: *свѣкѣ зїмѣ* би їк шѣрѣли нѣ море (БК), *свѣкѣ ср^мјѣџѣ* и *сўбоїїѣ* мџја јџднѣ мѣти џѣрѣ дрва (УБ), дџдијџ џн *свѣкѣ вѣчери* (БК), *Изађу ж ѣџџом свѣкѣ нѣђѣлѣ* (Ка), *Ѐбавѣзно свѣкџџа свѣца* и нѣђѣлџм џдили ў цркву (Би), дџнесѣ *свѣкџџа мјѣсѣца* (УБ), бўџѣ тў мѣлї њѣгов *свѣкџџа лѣїїа* (Кр), дџдијџ *свѣкѣ їрѣђѣ* јали *чѣїѣврїїѣ гџџинѣ* (Су), нџсили кїрију *свѣкџџа џрўгџџџа мјѣсѣца* (Пр).

Нису бележени случајѣви другачїје лексикализације детерминатора.³⁵

Од именица које Даничић помиње као лексичке експоненте ове конструкције,³⁶ сакупљени материјал не потврђује лексеме *век* и *свѣїї*. Конструкција *Det + Gen* има обележје *Proc I-I*, уколико је лексикализована именицама са инherentним семантичким обележјем *Proc I-I*, а

³⁵ Уп. примере типа *Те задоби тог крѣвоџ џана*. *Ти си се родиџ сирџїїњске нођи* [Даничић 1858:61]. или примере забележене у мрковићком говору: *Ѐну да рѣжем лџзе сїїѣре свѣђе*: Тџ-је сѣ^џ бїло, *рѣїїа билкѣнскогџа* [Вујовић 1969:297]. Д. Петровић бележи и примере са актуализатором *неки* у говору Змијања: *вџђе нѣкѣ гџџнѣ* вџјска бїла кџџ мене [1972:153]; односно у говору Баније и Кордуна: *Бїло нѣкѣ гџџнѣ* тў у-јѣднѣ жѣне [1978:126].

³⁶ То су именице: “џангъ, нођи, имена данима [...], неделя, месѣцъ, лето, зима, пролѣ-ѣ, ѣсенгъ [...], година, време, векъ, частъ, путь [...], живџгъ, рѣтгъ, свѣтгъ, кое траянїѣмъ заменџю време” [Даничић 1858:61-63].

“најмање линеарно, тј пунктуално [...] замишљамо време кад су у питању имена дана и имена празника” [М. Ивић 1955-56:172]. Називи празника и дана имају сличну аутоидентификацију – и једна и друга група именица идентификована је у оквиру већег интервала, седмичног (када су у питању називи дана) или годишњег (када су у питању називи празника).³⁷ Уколико се као лексички експонент не појави именица са датим значењем, падежна конструкција *Det + Gen* немаркирана је обележјем *Proc /±/*. Сукцесивност актуализованог временског одсека истиче се плуралском формом временског локализатора, при чему анафорске заменице и редни бројеви постају “оквирни” актуализатори: Ћаше га дбйћ *п̄рвѣјек дана* <=> у почетку (БК), *др̄ѹѣјѣѣ дана* дѣћѣ <=> осталих дана (Кр).

2.2.1.1.1.2. Детерминатор је обавезан и уз беспредлошки акузатив. Морфолошке категорије поменуте као актуализатори у вези са падежном конструкцијом *Det + Gen* јављају се и овде у истом својству: *дндā дб̄ђи др̄ѹѣј дан* (Кр), и *јѣдну вѣчѣн* где м̄атери (Кр), *И п̄ѣо смо вр̄јѣме* м̄й ѹчили (УБ), *Слāvи се биће уочи славѣ, пā дн̄и дан*, пā и с̄утри дан (Ка), *Јѣдну би з̄ѣдину с̄ѣјāли мѣрт̄ѣн, јѣдну шѣницу* (Ка), *п̄ѣо се вѣчѣ догб̄рили* (БК), *Вид̄им јā јд̄ш п̄рвѣ ј̄ѹѣро* да рāм̄јѣ (УБ), *п̄рѣшл̄ѹ з̄ѣдину* м̄āло смо имали (Ка), *Трѣћѣ ј̄ѹѣро* п̄ѹцāли су партизāни нā нас (Би), *длāмпѣ ӣсп̄ѣо вѣчѣ* (Пр), *дѣшѣ [ј]е дн̄āј п̄āмо ѹп̄ѣрник* (Су), да [ј]е *п̄рѣшл̄ѹ ӣѣп̄ак ѹмрла* (БК), да [ј]е *дв̄и чās пѣшѣ* (УБ). *Свāк̄у нѣћ* се дм̄ладина ск̄уп̄лала (Су), *Лѣти свāкѣ п̄ѣѣдне п̄иле кāфу* (Ри), *дднесѣм м̄јѣко свāкѣ ј̄ѹѣро* (Пр), *А дн свāк̄и бѣз̄ѣвѣп̄ни дан* ѹ нас на р̄учак (Кр). *Свāк̄у нѣћ* за неколико данā лупѣ (Ри), али сѣ њѣму знāло десѣ дѣка кāвѣ и мало шѣћера *свāк̄у с̄убѣп̄у* (БК), *јā ддолѣн ишла с-д-тѣм м̄āлѣм свāк̄и п̄рѣћ̄и дан* за нѣкцију (УБ), *Нѣ, нѣ н[ег]ѣ [сваки] др̄ѹѣј дан* му нѣс̄им (Пр), *Нѣје се мѣгло дт̄ѣј н[ег]ѣ [сваки] сѣдм̄и дан* (БК), пā [ј]е б̄ѣјѣ п̄āз̄ар *свāк̄и др̄ѹѣј дан* (Су). Сем тога, у конструкцији *Det + Acc* може се употребити и заменица *нѣк̄и* као актуализатор, али само ѹз краће временске појмове (*дан, нѣћ, ј̄ѹѣро*): *Б̄ѣјѣ нѣк̄у нѣћ* на с̄јѣло (БК), *Нѣк̄и дан* дѣшѣ (Пр), *Кā[д] сте тѣ ѹзѣли? Нѣко ј̄ѹѣро* (Су).

Када је у питању лексички експонент ове падежне конструкције, углавном се потврђују “резултати анкете” коју је спровела Д. Гортан-Премк: “када су у питању дужи временски периоди (година, годишње доба, месец, недеља), њихова се имена употребљавају у генитиву, а када су у питању краћи временски периоди (дан, ноћ, јутро и сл.), њихова се имена употребљавају и у акузативу и у генитиву” [1971:132], мада ни-

³⁷ Сви празници не третирају се, ипак, на исти начин – каже се *Навр̄атићу п̄ѣоком Бѣжѣна* али не и **Навр̄ићу п̄ѣоком Ђурђева дана* јер у првом случају постоји свест о временски сукцесивном интервалу (Божјић јесте један дан у годишњем интервалу, али се празнује три дана), док се другом временском појму прилази као и интервалу идентификованом именом дана.

је искључена ни употреба акузатива именица са значењем дужих временских периода.³⁸

Забележен је и пример са редним бројем као актуализатором и именицом *дан* у акузативу у функцији означавања датума – Прѣдвечѣ [j]е тѣ бѣло седѣмнѣсѣиѣ [дан]³⁹ сѣдмѣга трѣес сѣдмѣ [Ка] – што би се могло третирати и као архаизам [М. Ивић 1955-56:194].

Конструкција *дан данашњи* има значење ‘већ дуже времена па и данас’, а експликатор тог дужег временског периода који претходи садашњости је *везник* *и* или *ни* без којег се ова конструкција не јавља: и *дан данашњи* није нама тѣ дошло јѣш ѣ рѣке (Су), Ни *дан данашњи* нѣ дижѣ нѣко нѣкаквѣ пѣвлаку (Су), ни *дан данашњи* не знамо (УБ), Кѣ-нѣмо га ѣ *дан данашњи* (Су).

2.2.1.1.1.3. Уз конструкције *Det + Gen* и *Det + Acc* детерминисана радња формализује се свим личним глаголски облици са обележјем *Ref /+/* (*ѣтѣкѣ [je]*, *ѣдаде*, *бѣло сѣ изм^лјѣшало...*) или *Ref /±/* (*мѣзла [je]*, *ѣшли смо*, *дѣдијо...*) уколико детерминатор функционише као актуализатор. Ако је детерминатор представљен заменицом *свѣкѣ*, која има функцију антиактуализатора, детерминисани предикат означен је личним глаголским облицима са обележјем *Ref /-/* (*би шѣрѣли*) или *Ref /±/* (*дѣдијо [je]*, *нѣсили [су]*, *дѣнесѣм*, *нѣсѣм...*). Уочљива је релативно ниска учесталост личних глаголских облика са обележјем *Ref /-/* уз ове две падежне конструкције, што је и разумљиво будући да је антиактуализатор *свѣкѣ* комуникативно довољан маркер итеративности.

2.2.1.1.2. Конструкција *ѳ + Instr*⁴⁰ најчешће се лексикализује ознаком дана која може бити аутоидентификована (обично имена дана као сегмената седмичног интервала) или екстерно идентификована (забележени су примери *ѣзѣрнијѣм дѣном*, *ѣзѣрнијѣм дѣнима*, *кѣијѣм дѣнима* и *блѣѣијѣм дѣнима*):⁴¹ *нѣћѣљѣм смо се сѣстајѣли (Би)*, *А нѣћѣљѣм и*

³⁸ Уп. примере из говора Змијања: *јѣ сом бѣло лѣнску гѣд^лну кѣд нѣ* [Петровић 1972:162], из говора Мрковића: *Тѣ гѣдину кѣ^а(д)-си бѣло жѣном одѣн*, *кѣко-ти бѣ* [Вујовић 1969:299], из левачког говора: *јѣ сам бѣла та^л-дошла*, *нѣ знам дѣ л онѣ гѣдину* [Симић 1980:64] којима се илуструје беспредлошки темпорални акузатив лексикализован називима дужих временских појмова. А “темпорални акузатив је, изгледа, једино обичан у говору Врачана и не запајју се никакви трагови употребе темпоралног генитива” [Петровић 1974:168].

³⁹ Именица *дан* увек је имплицирана у оваквој конструкцији.

⁴⁰ У вези са овом падежном конструкцијом И. Грицкат истиче: “Тзв. хабитуални темпорални обрти – инструментално: *долази средом*, или генитивско: *долази сваке среде*, исто су тако типични за српскохрватски језички развој, тј. нису општесловенски” [1972:101].

⁴¹ Даничић бележи као лексичке експоненте ове падежне конструкције и именице: *кѣијѣромѣ*, *вечеромѣ*, *ноћу*, *дневомѣ*, *часомѣ*, *зимомѣ*, *лишомѣ*, *ѣролићѣм*, *сичнѣмѣ*: констатујући на основу презентованих примера да се “времена [...] овако казана никаквомѣ речју не одвајаю одѣ другихѣ времена истога имена, за то се г о т о в о у свима горњимѣ примерима разуме свако време коѣ се зове речима коѣ стоѣ у овомѣ падежу”

ср^нједом би жене *дн^нјеле сѝр* (Ка), *Пазар* је *бѝјо* у *Кдтор уѝорком*, *чеѝврѝком* и *субоѝом*, а у *Рисан неђељом*, *дндā* *дстаје* [о]вāмо *ѝонє-ђељком*, *ср^нједом* и *ѝеѝком* (Би), *Обавєзно свāкōга свєца* и *неђељом* *диди* у *цркву* (Би), *Није* се *рāдило* ни *свєцем* ни *неђељом* (БК), *пā* се *блāѝијем дāнима* *дкупѝмо* (БК). *Пазарнијем дāном* смо *ндсиле* и по *мало сѝра* (Су), али се *дидило ѝазарнијем дāнима* (Пр), *Јā* не *знāм кдѝјем дāнима* [ј]е *бѝјо пазар* у *Кдтору* (БК). Називи дана у седмичном интервалу не реализују се никада у плуралу, за разлику од другачије детерминисаних појмова (*ѝазарнијем дāнима*). То је и разумљиво будући да се назив дана (*ѝонєнєнѝк*, *уѝорнѝк...*) не понавља у свом (седмичном) интервалу, док се *ѝазарнѝ дāн*, *блāѝѝ дāн* или *свєѝѝац* у својим (седмичним / годишњим) интервалима понављају. Детерминисана радња представљена је личним глаголским обликом са обележјем *Ref /-/* (*би ддн^нјеле*) или референцијално немаркираном формом – *Ref /±/* (*диди* [смо], *није рāдило*, *дкупѝмо...*), дакле, као и уз падежне конструкције *Det + Gen* и *Det + Acc* када је овима обавезни детерминатор лексикализован антиактуализатором *свāкѝ* као маркером итеративности. Међутим, између ове две падежне конструкције, с једне стране, и конструкције *ø + Instr*, с друге стране, ипак постоји семантичка разлика. Чини се да је *обавезносѝ реализације деѝтерминисане радње* (*ObReal*) */±/* саставни сегмент значења падежних конструкција *сваки + Gen* и *сваки + Acc*, за разлику од *ø + Instr* (*ObReal /±/*). Управо стога треба заменицу *свāкѝ*, у оваквом контексту, пре третирати као интензификатор него као детерминатор, што поменуте падежне конструкције ставља на границу између падежа са идентификативним и квантификативним значењем, нарочито ако су им лексички експоненти неидентификоване временске јединице: *дāн*, *мјєсєц*, *ѝддина*.

Слободни инструментал лексикализован именицом *здрa* компатибилан је са личним глаголским облицима референцијално различито маркираним: *накрѝвила здрōм* по *туђијем кѝћама* (Пр), *днa* *утєкла здрōм* (БК), *кад здрōм* *неки ѝд завāрда* (Су), *да ће дѝј пѝ ме здрōм* (Пр), *пā* би *пддранијо здрōм* (БК). То је, заправо и једини аутоидентификовани временски појам (различит од појма *дан*) чији је назив забележен

[1858:555-556 – размак С П]. Дакле, Даничић јасно уочава да одсуство актуализатора “*ѝоѝово*” увек имплицира неререференцијалност, а тим “*ѝоѝово*” овај опрезни синтаксичар оставља простора за утврђивање узрока одступања. За црмнички говор такође се помињу временски појмови *зори*, *јутро*, *мрак* у инструменталу без предлога [Милетић 1940:534], али будући употребљени као темпоралне детерминације свршених глагола граматикализованих перфектом (за који је речено да је маркиран обележјем *Ref /±/*), њима лексикализована падежна конструкција *ø + Instr* не означава неререференцијалност, док су именице *лєѝто* и *зѝма* забележене само у комбинацији са хабитуалним презентом, па у примерима *лєѝтом-се берѝ дрва зā-зѝму*; *Зѝмом* *ништа не-рабѝтамо* [Милетић 1940:534], *лєѝто-ви лєѝтом*, *зѝма-ви зѝмом* [Вујовић 1969:303], падежна конструкција *ø + Instr* упућује на итеративност.

у својству лексичког експонента ове падежне конструкције у говору северозападне Боке.⁴²

Дакле, уколико је слободни инструментал лексикализован називом “појма периода”, тј. аутоидентификованог временског појма који увек имплицира и одређене “невременске” семантичке садржаје (нпр. *зџра* ‘време када се раздањује’), има обележје *Ref/±/*; а обележје *Ref/-/* ако је лексикализован називом дана. Да би се схватила оваква полисемичност слободног инструментала, треба имати у виду темпорални инструментал као целину. Ово је изузетно динамична категорија [М. Ивић 1954:126-133] која се лексикализује називом аутоидентификованог (*їонџенїк, свџїтац, їдзџрнї дџн, зџра*), или недентификованог (*дџн, мїџсџц, їџдина*) временског појма.

Ако је лексички експонент падежне конструкције *џ + Instr* у плуралу, а при том недентификован и неактуализован, не може се говорити о идентификацији већ само о квантификацији: ма га [ј]е чџкала *їџдинџма* (БК). Аутоидентификовани временски појам може бити ознака дана (*їонџенїк, їдзџрнї дџн...*), код којег је “психолошки, па према томе и лингвистички, једино важан идентификативни моменат” [М. Ивић 1955-56:171], што имплицира обележје *Proc /-/*. Ако се такав појам формализује инструменталом, ствара се спој нединамичног временског појма и динамичне падежне категорије, што се разрешава “семантичким компромисом”. Наиме, ознака дана, формализована инструменталом, актуализује време у границама аутоидентификованог појма дан, који се периодично понавља, па падежна конструкција *џ + Instr* тако лексикализована добија обележје *Ref/-/*.

Ако је инструменталом формализована именица са значењем “појма периода” (*зџра*), код којег је “представа о димензији времена често [...] јасно присутна у свести” [М. Ивић 1955-56:171], што имплицира *Proc /±/*, аутоматски се актуализује процесуалност моционог типа. У комбинацији са личним глаголским обликом маркираним обележјем *Ref/-/* овако лексикализована конструкција *џ + Instr* стиче (и) обележје *Ref/-/*, које увек имплицира и *Iter /+/-/*. Временом “српскохрватски темпорални инструментал, и у старом језику, а у новом поготово, [...] губи своје специфично, д и н а м и ч н о временско значење” [М. Ивић 1954: 129 – размак С П]. Губљење процесуалности захватило је пре свега ин-

⁴² Именице *їок, їочџїац, средина, крај* формализоване инструменталом уз генитив ознаке временског појма имају статус временског идентификатора у оквиру предлошких израза [Поповић 1966:200], док примери типа: Ма га [ј]е чџкала *їџдинџма* (БК) илустрју референцијално-симултану квантификацију формализовану падежном конструкцијом *џ + Instr*. Именица *вр“јџме* такође може бити формализована падежном конструкцијом *џ + Instr*, али она представља најопштији временски појам, па се у примерима типа *Пџ ће прџзоре мџтнї[ти] врџменом* (Пр) поменута конструкција не може ни сматрати правим темпоралним идентификатором (нема актуализатора или аутоидентификованог појма).

фокусу пажње околност под којом се реализује детерминисана радња: ма нѣђе *с ѿрдљећа* су сашли дѡље (БК), Пā ћемо тѡ *с јѣсени* пребāчи (БК), и-ј-ѡна сѣ ѡдāла нѣђе *с ѿрдљећа*, а мāти јѡј *с јѣсени* ѡмрла (Су), пā се *с ѿрдљећа* шћѣрā гњѡј (БК), *с јѣсени* āјде ѡ грмѣн (БК). Ова падежна конструкција има, дакле, обележје *околности* (*Okol*) /+/.

2.2.1.1.5. Падежне конструкције *за* (*вр^нјеме*) + *Gen* и у *вр^нјеме* + *Gen* у свом првом делу имају уместо предлога “предлошки израз” [Поповић 1966:199]. Као лексички експоненти ових конструкција јављају се, с једне стране, имена држава, владара или народа као носилаца власти којом је обележен један временски период или, с друге стране, девербативне именице које одређеном радњом или стањем детерминишу дати временски одсек. Друга решења знатно су ређа. Због оваквих лексичких експонената ове конструкције се генеришу из базичне субординиране темпоралне клаузе, уведене везником *док*. На површинском нивоу обично је експониран или њен предикат у форми девербативне именице или агенс радње представљене глаголом *владају*: *ѡтишли ѡ Војводину јѡш за краља Алѣксāндра* [*—Док је краљ Александар владао*], *да дѡђемо зā виђела* [*—Док се види*], *Мāло кѡ пѡ Боки у вр^нјеме Аустѿријѣ* није ишѡ ѡ шкѡлу [*—Док је владала Аустрија*]. Обе ове конструкције имају обележје *Proc* /+/, које се манифестује као *моционости* (*Мос*) /+/ и / или *иѿѣрајѿивности* (*Иѿ*) /+/ у зависности од облика детерминисаног предиката.

У конструкцији *за* (*вр^нјеме*) + *Gen* на површинском нивоу може и изостати именица *вр^нјеме*: Начињено [j]е нѣшто мāло пўтева *за Аустѿријѣ* (Пр), *за вр^нјеме Талијāна* ћѣца мѡрала ѡчи[ти] њѡв јѣзик (Кр), Тѡ су начињели јѡш *за вр^нјеме онѣ сѿāрѣ Јуѡдслāвијѣ* (Пр), *За вр^нјеме Аустѿријѣ* није се смјѣла пѣћ рāкија (Ка), А јѣдан пўт дѡшла ѡ Рисан *с тātѡм за вр^нјеме Иѿāлијѣ* (Би), *За вр^нјеме Аустѿријѣ* сѣ пўт начинијѡ (Ка), сāмо сам ишла шѣз гѡдѿнā *за вр^нјеме Аустѿријѣ* (Ка), Ишла з дрўгијѣм *за жѿвѡѡа мўжа* (БК), *За мѡјѣѡа* ћѣвовāња бѿло дѡста млāдости (УБ), *ѡтишли ѡ Војводину јѡш за краља Алѣксāндра* (Мо), *Зāкукāло мнѡгѡме за овоѡа зāдњѣѡа рāиā* (Пр), *да дѡђемо зā виђела* (УБ), не би ли *зā лāда* сашла (Би), *зā дāна* сālпали (Кр). *Зā дāна* би чувала тѣ црне брāве (УБ).⁴⁷ Знатно су ређе конструкције у којима се одредница *вр^нјеме* не појављује ни имплицитно: а ѡн ѿк *за жѿвѡѡа* обезб^нјѣдијѡ (Кр).

сѿва). У снимљеном корпусу нашао се и пример Наврнућу тāмо ѣ *с нѣђеље* (Су) као илустрација постериорности.

⁴⁷ Д. Петровић бележи примере типа *Нѣће дѡћи за мāји*, у говору Баније [1978:127], *кад сом ја дѡшла за зѡд^ннѣ* њѿко нѡгў мѡије вѿдиѡ није, у говору Змијања [1972:156], у којима се као лексички експоненти конструкције *за* + *Gen* јављају именице *мај* (називни месеци) и *ѡдѿина* (неидентификовани временски појам), што није својствено говору северозападне Боке. Поклапање са испитиваним говором среће се и у говору Бјелопавлића [Ђупић 1977:121], Роваца [Пижурѿца 1967:148], Врачана [Петровић 1974:165]. Пример *Тā е кўна* грађена за влāдѡм књāза Микā^нла [1980:123] који бележи Р. Симић у левачком говору (са конструкцијом *за* + *Instr* у временском значењу) представља пример транспо-

У падежној конструкцији у *вр^нјеме* + *Gen* именица *вр^нјеме* као део предлошког израза, по правилу, не “испада”, вероватно због могућег мешања са посесивно-спацијалним или правим посесивним значењем: *Мало кд пд Боки у вр^нјеме Аустрије* није *ишб* у школу (Би). Ако је спој недвосмислен, именица *вр^нјеме* може бити имплицирана: он је у *пдпоње* радио (Ка), *Није у задње* више *никуј* мдо (БК).⁴⁸

2.2.1.1.6. Именице *почеџак*, *средина*, *крај* јављају се као саставни део предлошких израза означавајући “истовременост са неким одсеком појма у генитиву” [Поповић 1966:200]. Као лексички експоненти конструкција *почеџком* + *Gen*, *средином* + *Gen* и *крајем* / *под крај* + *Gen* не јављају се именице са инхерентним семантичким обележјем *Proc I-I*. Пошто се реализација детерминисане радње временски центрира у границама одређеног периода, ове конструкције имају обележје *Centr /+/-*. Прилошки изрази с *почеџка* и у *почеџку* могу остати и без експлициране ознаке временског периода у чијим се границама “центрира” реализација детерминисане радње, будући да је тај период одређен претходним деловима реплике: *С почеџка* се *неке* јаде и *слагали* (Кр), *У почеџку* су *неку* *кукавицу* и *давали* (Уб).

почеџком + *Gen*: *почеџком* *маја* *вћ* *оступили* *тамо* *за* *Босну* (Кр), *па* *нас* *неће* *почеџком* *зиме* *шћераше* *дље* *на* *море* (Пр). *Озелени* и *оће* *више* *све* *почеџком* *априла* (БК).

средином + *Gen*: *дшо* *средином* *јула* (Су), она *отишла* *средином*, а *дн* *се* *врнуо* *крајем* *мјесеца* (БК).

крајем + *Gen*: *Неће* *крајем* *прочећа* *ћб* [ј]е *днесе* (Ка), *Мене* *ћб* *днесе* *баш* *крајем* *августа* *дље* (Уб), она *отишла* *средином*, а *дн* *се* *врнуо* *крајем* *мјесеца* (БК), *ћаше* *вазда* *крајем* *мјесеца* *одви[ти]* *од[д]* *тџкавице* *пд* *мало* (Су), а *дн* *би* *ти* *доламп* *крајем* *нећење* (Пр).

под крај + *Gen*: *Под* *крај* *прочећа* *су* *сви* *били* *горе* (Уб).⁴⁹

Падежном конструкцијом *усред* + *Gen* “време реализовања корелативне предикације идентификује [се] тако да ову временски локализује у средину интервала” [Радовановић 1978:126], па стога и она има обележје *Centr /+/-*: и *свџ* је *тџ* *гвџд* *усред* *зиме* *ишћер* *на* *Врбањ*, *зими* (БК), *Кад* *усред* *дћи* *заварда* *неко* (Кр), *Ма* *усре* *бјџла* *дана* *то* *двџко*

новања поремећених односа између адлативних и локативних конструкција на временска значења. То претпоставља да се конструкција *за* + *Acc* може, или се могла, лексикализовати именицом *влада(вина)*.

⁴⁸ Фразеологизам: *У мде вр^нјеме* ја сам се *глџдла* с *мдијм* *трџ* *гђине* (Ка), *занимљив* је *будући* да се *уместо* именице у посесивном генитиву *јавља* *присвојна* *заменица* *мдј*.

⁴⁹ Чини се да између конструкција *крајем* + *Gen* и *под крај* + *Gen* постоје извесне значењске разлике. Док се конструкцијом *крајем* + *Gen* указује на ширу завршницу именованог временског периода, конструкцијом *под крај* + *Gen* идентификује се сам крај датог временског периода као време реализације детерминисане радње.

(Ка), Пā се шћаше *усре зѝмѣ* ѡкупѝ[ти] [о]нā млађарија (БК). Оно по чему се ова падежна конструкција одваја од осталих са обележјем *Centr /+/-* јесте противуречност између очекиваног и идентификованог временског периода, што јој даје и значењске елементе концесивности. Као лексички експоненти ове конструкције не јављају се имена дана или празника (будући да ове именице имају инхерентно семантичко обележје *Proc /-/*), сем у случајевима када она кондезује и концесивну субординирану клаузу: крѣпѝла врѣће *усре нѣђељѣ* [<— Мада је била недеља](БК).

2.2.1.1.7. Будући да у предлошкој позицији има девербативну именицу *ѝок*, падежна конструкција *ѝоком / у ѝоку + Gen* не може бити лексикализована именицама са инхерентним семантичким обележјем *Proc /-/* већ само оним које означавају дужи временски период, укључујући и девербативне именице: Валāј *ѝѡком овоѡā мѡѡа нѣсреѝнѡѡа живѡѝа* н^нјесам вѝћела јаднијѣга чоѣка (БК), зāклѡ *ѝоком лāњскѣ зѝмѣ* двā брāvчета (УБ), У *ѝѡку мārѝа* сам ишћерāла гњѡј (УБ), *ѝоком лāњскѡѡа* Бѡжића нāлазијо овѡдā (Пр), Рāдијо [j]е и у *ѝѡку ѝѣ ѝалијāнскѣ ѝѝравѣ* (Су), Глѣдāли се *ѝоком зѝмѣ*, а у прѡљеће се ѝзѣли (Ка), *ћаше тѡ ѝоком ѝрѡљећа* свѣ озелѣњет (УБ), ѡћерāло би се ѝ планину вѣћ *ѝоком ѝрѡљећа* (БК), нѣ него бѣрѣмо брс *ѝоком јѣсени* (БК), сāзрѡ ѡће ѝ нас *ѝоком мārја* јали јѡна (Ка).

Уколико је лексички експонент девербативна именица, ова конструкција на базичном нивоу има као семантички еквивалент субординирану темпоралну клаузу уведену везником *ѡок*, чији је агенс представљен псеудопосесивном формом – присвојним придевом или генитивом (Рāдијо [j]е и у *ѝѡку ѝѣ ѝалијāнскѣ ѝѝравѣ* [<— Док је Италија управљала (владала)]). У исказима са референцијалним значењем поред личног глаголског облика са обележјем *Ref /+/-* може се појавити и актуализатор, мада је он много чешће имплициран. Актуализација може бити потиснута у други план ако је у фокусу пажње околност и / или темпорални однос двеју радњи (Глѣдāли се *ѝоком зѝмѣ*, а у прѡљеће се ѝзѣли). Девербативна именица *ѝок* обезбеђује овој падежној конструкцији и обележје *Proc /+/-*.

2.2.1.1.8. Лексикализација падежне конструкције *ѝреко + Gen* ограничена је на именице *зѝма*, *љѣѝѡ*, *дāн*, *рāсѝус* и можда на још коју.⁵⁰

⁵⁰ М. Пижурица за говор Роваца констатује да је "листа именица које долазе у позицију *x* [...] ограничена у следећем смислу: са листе именица 'појмови – периоди' искључене су именице *јесен* и *ѝрѡљеће*, као и појмови којима се означавају временски периоди дана: у потпуности су искључени 'невременски периоди', као и 'константно идентификоване јединице временске мере' ако нису детерминисане" [1967:149], што се начелно поклапа са ситуацијом у говору северозападне Боке. Другачија је ситуација у говору Бјелопавлића: *Преѡ јѣсени* Сушѝца вазда наѡѡе [Ћупић 1977:141], *Змијања: дѡћѣ ѝрѣко ноћи* [Петровић 1972:152] или у трстеничком говору: *дѡћи ѝреко ѝрāзника* [Јовић 1968:165].

Немогућност везивања експлицираног актуализатора наводи на закључак да се овом падежном конструкцијом у први план ставља околност у којој се реализује детерминисана радња: Врџио сѣ тудā окō тѣ кр̄мади *ѵрō дāна* (Ка), Замешѣ и [о]вудā *ѵрō зѣмѣ, ē* (Ка), А бѣла су ми тā љѣца *ѵрō рāсѣусѣа* (Су). *Прō зѣмѣ* би чѣљаде мāло пōчинѵло (БК), *ѵрō љѣѣа* жњѣви сѣјено (БК), Чувала сам брāве *ѵрō дāна* ѵ планину (УБ).

Будући да се овом конструкцијом у фокус пажње ставља околност под којом се реализује детерминисана радња, она има и обележје *Okol /+I*. Предлог *ѵреко*, као примарни маркер перлативности, обезбеђује јој и обележје *Proc /+I*.

2.2.1.1.9. Падежна конструкција *за + Acc* лексикализује се именицама са значењем неке пригоде па се стога њеним реченичним еквивалентом не детерминише само време, већ и околност, па чак и повод: да ће дōј *зā славу* ѵ нас [\leq Поводом славе][\leftarrow Када буде слава] (Би), Тѵ је бѣјо с овијѣм нāшијѣм *зā Новѵ зѣддину* (УБ), *зā пѣјā зѣдишињѣ дѣдмор* смо дѣтишле ѵ Сплит (Би), *Зā Свеѣѣдѣга Нѣколу* прѣдāј печѣницу (Су), Кѵповāло сѣ сāмо *зā Нѣкољдāн* (Су), Мāло *зā блāгѣ дāне* се јѣло шѣнични лѣб (Пр), дѣавѣзно дѣѣ кѵм *зā свāкѣ Нѣкољдāн* (Су), нѣму сѣ знāло по стѣ долāрā *зā свāкѣ Бѣжињ* (БК), шћāше нама мāти ѣспѣћ кр̄снѣк *зā кр̄снѵ слāву* (Ка).

2.2.1.1.10. Падежна конструкција *на + Acc* може бити лексикализована називом празника, односно годишњег доба или девербативном именицом. Друго решење долази у обзир само у оним деловима северо-западне Боке у којима се формално нарушава опозиција између локативности и адлативности па се акузатив јавља уместо локатива као формализатор локативности: Виђела сам ѣк *на ѣгрāнку*. Уколико је лексички експонент назив празника који се празнује један дан (*Ђѵрђев дāн, Јѣван дāн*), сукцесивност је потпуно искључена, па ова процесуално неутрална конструкција добија обележје *Proc /-I*. Уочљиво је одсуство експлицираног актуализатора и у исказима са референцијалним значењем, те изгледа да се конструкцијом *на + Acc* у фокус пажње ставља околност под којом се реализује дата радња а не темпорална детерминација: Вижитѣ га *на славу* (Пр), Трѣбѣ је тѣ дѣн^нјѣт *на славу* (БК), ѵбит кр̄ме *на Великѣ ѣдс* (Би), да ће се врнѵ[ти] *на ѵрѣље* (БК), те ѣк ѣшѣрā *на љѣѣо* гѣре (УБ), *на јесѣн* довѵкли нāкву кр̄тѣлу (Кр), Виђела сам ѣк *на ѣгрāнку* (Пр), Бићѣ се упѣзнали на Ђѣкову свāдбу (Кр), *На Миѵров дāн* јā се дѣгла и изāшла (УБ), *на сāmѣ Нѣкољдāн* ѣшѣ тудā (Су), али су *на Великѣ ѣѣѣак* бѣли потучѣни (Пр), Тамāн се *на Ђѵрђев дāн* зāвадѣли (БК), *Он* би *на Ускрс* нāше сѣло обѣшѣ (Су), да се ѵчѣ *на Бѣжињ* (Су), *ѣшли* би *на Преображѣније, Госѣдѣѣн дāн, на Свеѣѣѵ* нѣђѣљу, слāва јѣј ѣ милѣс кѣ[д] цр̄квѣ (Су), *Ћāсмо* *на Свеѣѣдѣга Ђѣрђа* окāди[ти] вā[с] жѣвор (Пр), *на Госѣдѣѣн дāн* смо се вāзда

окупљали к[д] Савинѐ (Су), *На Бурђев дан* дбавѐзно упали св"јѐћу (БК).

2.2.1.1.11. Конструкција *у + Асс* лексикализује се најчешће именом дана и тада има обележје *Proc /-/*: *У нѐћелу* зспала, у *понеђенѝк вѐчѐ* умрла (Су), *Он сѐ ожѐнијо у нѐћелу*, а *к[д]м[о] идѐ у че[т]вр[т]иак* (Ка), *бијо ми је с[а]д у дв[а]ј п[е]т[а]к* (БК), да *ће [ј]е д[о]н"ј[е][ти] у дру[з]у нѐћелу* (УБ), *у пр[о]шлу с[убо]ју* дошло ѝ брашно (УБ), у *понеђенѝк* је за[к]пашѐ (БК).

Као лексички експонент може се јавити и име годишњег доба, односно неког другог аутоидентификованог временског појма (*п[о]ноћ*, *п[о]дне*), када ова конструкција поред темпоралне детерминације даје и информацију о околностима у којима се реализује детерминисана радња: што су избјегли *у љет[о]* (Су), за[к]пали су га нѐће *у јесѐн* (УБ), а и-ј-д[о]на сѐ удала нѐће с прдѐћа, *к[а]ко ли, јѐс, јѐс у прдѐће* (Су). Глѐдали се током *зимѐ*, а у *прдѐће* се *узѐли* (Ка), дошла *ја д[о]ље т[а]чно у п[о]дне* (Кр), *У п[о]дне* би б[и]ло дбавѐзно зѐље (Ка), *Р[д]но* би т[о] они стр"јѐљали *у зору* (Ка), *У зиму* о[б]је н[а]ше за[м]ес[ти] (УБ), *У јесѐн* трѐба дод[а]ват м"јѐка (Ка), *А у ђѐвовање* б[и]ло је д[о]бро (УБ).

У функцији лексичког експонента јављају се називи неидентификованих временских појмова – *дан*, *мјѐсѐц*, *г[о]дина* – ако је актуализатор експлициран: *У дв[а]ј мјѐсѐц* н"јѐсу н[ег]д[о] једн[о]м н[а]лазили (БК), *па су спасили народ у п[р]в[е] г[о]динѐ* (Су).

И конструкција *у + Асс* начелно је неутрална према обележју референцијалности, али лични глаголски облици са обележјем *Ref /-/* ипак нису бележени уз ову конструкцију уколико је она лексикализована именима дана или називима неидентификованих временских појмова. То је и разумљиво, будући да се уз личне глаголске облике са обележјем *Ref /-/*, тј. *It /+/* имена дана граматикализују неблокираним инструменталом или генитивом (сасвим ретко акузативом) блокираним обавезним антиактуализатором. Уз називе неидентификованих временских појмова граматикализованих конструкцијом *у + Асс* обавезан је актуализатор који је по својој природи инкомпатибилан са личним глаголским обликом маркираним обележјем *Ref /-/*. Пошто у примерима типа *У нѐћелу* зспала, у *понеђенѝк вѐчѐ* умрла, није идентификована седмица, тј. интервал у којем се *понедељак* јавља као први дан у низу, у првом плану није идентификација (премда и она постоји), већ потреба да се искаже међусобни однос двеју радњи на темпоралном плану.

2.2.1.1.12. Падежна конструкција *уз + Асс* лексикализује се називима временских периода непунктуално схваћених,⁵¹ да би се показало

⁵¹ Имена дана не могу бити граматикализована овом падежном конструкцијом због пунктуалности као инхерентног семантичког обележја ове групе именица. Није, међутим, јасно "зашто, на пример, имена годишњих доба не могу да уђу у конструкцију с овим предлогом, мада се овом конструкцијом изражава вријеме које се може интерпретирати 'у вријеме x'" [Пижурица 1981:205].

“да што бива докъ време трае” [Даничић 1858:552], односно да би се успоставио паралелизам између радње детерминисаног предиката и означеног временског периода: Нѣ радѣм нѣшта уз *овѣ блѣгѣ дѣне*, ведо окб стокѣ (Су), да су се [о]ни исѣлили јѣш уз *онѣј дрѹзѣи раѣи* (БК). Ђа-смо мѣ кѣ ѣца уз *Ускришѣи ѣѣс* свѣ трча[ти] окб пѣповѣ кѹћѣ (Ка). Нѣгда смо уз *кѣѣѣѣ пѣѣѣѣ* (УБ).

2.2.1.1.13. Конструкција *ѣѣд* + *Асс* ретко се јавља, а забележени примери начелно потврђују Даничићеву констатацију: “мисли се да што бива кадъ настае време; овако се казую времена коя се чине тешка и немила” [1858:528]: Ето *ѣѣд сѣѣарѣс* је ѹчијо и завршијо за сѹдију (БК), Нѣкако се и ѣна ѹдаде *ѣѣд јесѣн тѣ гѣѣѣнѣ* (Пр). То значи да и ова падежна конструкција има обележје *Okol* /+/.⁵²

2.2.1.1.15. Темпорални слободни инструментал ретко се замеђује конструкцијом *с(а)* + *Instr*:⁵³ з *брѣменом* Дѹшко ѣе стѣѣѣ[ти] тѣ стѣкла (Пр), А дѣнас тѹ гѣре кад ѣзаѣѣм с *мрѣком*, стрѣ мѣ (УБ). Овде је фокус пажње на паралелизму између детерминисане радње и именованог временског појма.

2.2.1.1.16. Конструкција *ѣѣд* + *Instr* лексикализује се називом државе или владара чијом владавином је детерминисан један временски период: дѣста се изгѣдило *ѣѣд Аѹсѣѣријѣм* (Су), Млѣги су затрѣѣѣѣ *ѣѣд ѣѣѣѣѣѣѣм* (Ка), а *ѣѣѣѣ Фрѣѣѣѣ* и кѣтле пѣчатѣѣѣ (Су). Обично се ради о дужим временским периодима који се не понављају, или се бар не понављају у оквиру просечног људског живота.

Базични еквивалент конструкције *ѣѣд* + *Instr* увек је темпорална субординирана клауза са глаголом *владаѣѣѣѣ*, као предикатом, и лексичким експонентом инструменталне конструкције, као агенсом: дѣста се изгѣдило *ѣѣд Аѹсѣѣријѣм* [<— Док је Аѹстрија владала]. Подразумева на темпорална клауза уводи се везником *док* јер је њен предикат представљен глаголом имперфективног вида, што значи да конструкција *ѣѣд* + *Instr* има обележје *Proc* /+/. Иста обележја имају падежне конструкције за *врѣјеме* + *Gen*, у *врѣјеме* + *Gen*, којима се, за разлику од конструкције *ѣѣд* + *Instr*, не исказује негативан став говорника према носиоцу власти, те само ова последња добија и обележје *Okol* /+/.

2.2.1.1.17. Падежне конструкције *на* + *Loc* и *у* + *Loc* лексикализују се и у говору северозападне Боке именицама “које имају значење разних људских активности, затим стања и ситуација у животној средини, природи и сл., уз извјестан низ лексема “које саме собом значе неко

⁵² Слична је ситуација и у говору Црмнице [Милетић 1940:488], Роваца [Пижурица 1967:163], Врачана [Петровић 1974:171] и Бјелопавлића [Ђуѣић 1977:137].

⁵³ Ова појава фреквентна је изгледа у говору Роваца [Пижурица 1967:168], а има је и другде, на пример у говору Црмнице [Милетић 1940:534], Бјелопавлића [Ђуѣић 1977:120] и у језику А. Змајеѣѣѣ [Пижурица 1989:360].

вријеме', тј. у свим случајевима у питању је лексички фонд који у својој семантици садржи и аспект извјесног т р а ј а њ а у времену" [Батистић 1972:133-134]. Није једноставно дефинисати употребу предлога *у*, односно *на*, али чини се да је конструкцију *на + Loc* могуће заменити парафразом "том пригодом", што није својствено конструкцији *у + Loc*. Могућност такве интерпретације даје конструкцији *на + Loc* обележје *Okol +/-*.

на + Loc: завадили се т^у на *ѿомѣ р^учку* [\Leftrightarrow завадили су се том пригодом] (Су), Спознали се *на ѿрѣсѿави* (БК), Н^ијесам га ни виђела *им^а пѣд годѿн^а н^о с^адек на В^ојову сѿр^оводу* (Су), да *ѿмрѣ на и^иђерин^ој св^ад^би* (БК), Он ти је б^ијо д^еж^урн^и *на св^ак^ој сл^ави и на св^ак^оме сѿр^оводу* (БК).

у + Loc: *У ф^ѣб^рувар^у* је п^ош^о (Су), *У ѿријес и др^уж^ој г^од^ини* ми је *ѿмр^о* (Су), Није т^ог^а б^ило у м^ој^ој м^лд^ост^ии (БК), изгубила р^уку у н^ак^вој о^фѣн^зѿви (БК), а излазили би г^ор^ен^аке у м^ају (Су), р^ѣз^ало с^ѣ у м^ар^ију (Ка).

2.2.1.1.18. Локативом са предлогом *ѿо* може се формализовати симултаност или постериорност у зависности од лексичког значења именице. Да би се конструкцијом *ѿо + Loc* исказала симултаност, лексички експонент мора бити именица са значењем "атмосферских или временских прилика" [Батистић 1972:139], што конструкцији даје обележје *Okol +/-*: *дн сѣ запутијо ѿо л^аду* (БК), *По н^ођи* су т^ѣ љ^уде п^окуп^или (Су), *ѿо н^ођи* н^ѣ см^нј^ѣ т^о г^орит (Су), *Отиш^о ѿд киши и ѿд в^јет^ру* (Кр), *По м^јес^ѣцу* је св^ѣ б^рб^ала (УБ), и *ѿо [о]н^ој ж^ѣѿи* извл^ачи т^ај л^ѣд из јам^ѣ (Ка), одз^ур^нѧ *ѿо н^ођи* н^ѣкуј (БК), Није м^ог^о ни *д^тиј ѿо [о]н^ом^ѣ б^ожиј^ѣме киј^ам^ѣѿу* (Кр), *д^пршк^ало* би [ј]е *ѿо н^ођи* (УБ), с^амо *ѿо н^ођи* з^ѣру п^очини (Пр), а *ѿо н^ођи* би се д^оље сп^уштала (УБ).

Уколико се радња реализује у неповољним околностима конструкција *ѿо + Loc* је еквивалент базичне реченице која сем темпоралног може имати и концесивно значење (по правилу контекстуално подржано) у односу на детерминисани предикат: *Отиш^о ѿд киши и ѿд в^јет^ру* [\leftarrow Док је падала киша и дувао ветар / Мада је падала киша и дувао ветар]. Ако се детерминисана радња не може реализовати под назначеним околностима, ова падежна конструкција може иступити као кондензатор не само темпоралне већ и каузалне субординиране клаузе: Није м^ог^о ни *д^тиј ѿо [о]н^ом^ѣ б^ожиј^ѣме киј^ам^ѣѿу* [\leftarrow Док је било ове време / Јер је било невреме]. Будући да се темпорално значење ове конструкције развило по узору на спацијално [М. Ивић 1951-52:179-180], *ѿо + Loc* има и обележје *Proc +/-* Смена слободног темпоралног инструментала *ноћу, даном* локативом блокираним предлогом *ѿо* -- *ѿо н^ођи, ѿо д^ану* – може се тумачити пре свега компензацијом динамичности коју падежна конструкција *о + Instr* губи.

менске јединице (*Ўра, мѣнўш*) квантификатор је по правилу експлициран: *бѣю бѣе ў мене јѣдѣн дѣн* (БК), *јѣдѣн дѣн лѣжѣ у бѣлницу* (Пр), *ма ўру јѣдну нѣје ѣстѣ* (Кр), *јѣдан мѣнўш* је ли *бѣю*, *нѣје ли?* (Су).

Уколико се у позицији квантификатора појаве демонстративне количинске заменице, читава конструкција мора бити у плуралу: *ѣто ѣѣоликѣ ѣѣдинѣ бѣю* ш ѣѣм (Мо), *а кѣдликѣ ѣѣдинѣ ѣсташѣ*, *јѣдо мѣј!* (Пр). Количинском демонстративном заменицом указује се на контекстом одређену количину времена, што значи да те заменице иступају као својеврсни количински проконтекстуализатори. Употребом ових заменица у сингулару релативизовала би се конвенцијом утврђена количина времена исказана мерном временском јединицом, што, наравно, није могуће.⁵⁵

Придев *ѣѣо* у позицији квантификатора може стајати и уз ознаку актуализованог временског појма, док је заменица *вѣс* бележена само уз именицу *вѣјек* у значењу 'живош': *ѣѣди ѣѣјелѣ бѣжѣ дѣн* (БК), *тѣ се ѣкѣпљѣ нѣрод ѣѣјелѣ нѣн* (Кр), *гѣре [ј]е чумѣјѣ ѣѣјелѣ зѣму* (Кр). И тѣкѣ је бѣло *ѣѣјелѣ ѣѣѣо* (Ри), *ѣѣјелѣ лѣнѣскѣ ѣѣдину бѣловѣла* (Су), *Вѣлѣ ў баштину вѣсѣ вѣјек* (Пр), *Гѣдила дрѣва вѣсѣ вѣјек* ў *Новѣ* (УБ).

2.2.1.2.3. Падежна конструкција *на + Quant + Acc / Gen* јавља се обично уз предикат представљен глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/-*. Међутим, овом падежном конструкцијом темпорално се не детерминишу ти глаголи, већ глагол *боравѣшѣ*, којим је представљен предикат имплицитне финалне клаузе: *дѣшѣ ѣн за ѣдмор нѣ мјѣсѣц дѣнѣ* [*— Да би боравио месец дана*](БК), *да ѣе ѣнѣ на ѣѣ ѣѣдинѣ тѣмо пѣјѣду* (Ка), *а ѣн ѣтишѣ на ѣѣјѣ мјѣсѣц* (Пр), *ѣдила у Бѣоград на двѣје нѣѣѣе* (Пр), *Дѣн"јѣла га ѣѣнѣ на ѣѣ шѣз дѣнѣ* (УБ), *Нѣѣ ѣломлѣнѣ изѣшла на еѣн дѣн* (УБ), *ѣставѣла га нѣ ѣѣрен јѣдан сѣма* (Пр). У својству квантификатора бележени су кардинални бројеви, количински прилог (*ѣѣола*) и придев *ѣѣо*, при чему су избор квантификатора и избор падежног облика у којем ѣе се јавити ознака мерне временске јединице међусобно условљени, о чему је било речи у вези са претходним двама конструкцијама.

2.2.1.2.4. Предлошки израз *ѣѣоком* или *у ѣѣоку* даје падежној конструкцији *ѣѣоком / у ѣѣоку + Quant + Gen* обележје *Proc /+/-*. Будући да се у забележеним примерима јавља и актуализатор, ова конструкција има и значењске елементе темпоралне идентификације: *у ѣѣоку ѣѣ два мјѣсѣца*, они тѣ јѣпѣ начѣнѣшѣ (УБ), али је *ѣн ѣѣоком ѣѣјѣк дѣсе дѣнѣ* учѣнијѣ *вѣше* н[ег]ѣ што ѣе му брѣт за годину (Су). Ако се као "актуализатор" јави (и) придев *ѣѣо*, у фокусу пажње је одсуство очекиване паузе у актуелном временском периоду а не временски период као количина,

⁵⁵ Конструкција: **ѣѣолику ѣѣдину радио*, није могућа јер се дужина годишњег интервала не може контекстуално варирати.

па се пре може говорити о интензификатору него квантификатору: у Б^нјелу ра̀дијо *ї̀оком цї̀јелє ланьскє г̀ддинє* (Ка), Кўпїли *ї̀оком цї̀јелє-га* *ї̀анувара* (Су).

2.2.1.2.5. Уз падежне конструкције *Quant + Gen*, *Quant + Acc*, *на + Quant + Acc / Gen* и *ї̀оком / у ї̀оку + Gen* могу се јавити глаголи оба вида.

2.2.1.2.6. Падежне конструкције *за + Quant + Acc / Gen* и *у + Quant + Acc / Gen* јављају се искључиво уз глаголе перфективног вида којима је својствено обележје *Rez /+!*. То значи да се овим конструкцијама детерминише количина времена потребна за реализацију онога што се глаголом именује. Избор падежа којим се граматикализује ознака мерне временске јединице зависи од избора квантификатора као и код конструкције *на + Quant + Acc / Gen*.

за + Quant + Acc / Gen: ма се *д̀на за г̀дину дана* *п̀правї д̀бро* (Кр), *уцї̀нијо вїше н[ег]о* што *ће му брџт за г̀дину* (Су), *начї̀нели т̀* *за мјесєц дана* (Пр), да *ће умр^нјє за два ї̀рї дана* (Ка), *т̀ уск̀пали за едан дан* (БК), *Свџ било г̀тово за дв^нјє уре* (Су), *д̀сүшє се за два саїа* (Ка).

у + Quant + Acc / Gen: *д̀боє їспратїла у г̀дину дана* (Су), *Разб̀лијо сџ и умр̀ у їє дана* (БК), *у їєї менїа* било г̀тово (Ка).

Уколико се конструкција *за + Quant + Acc / Gen* нађе уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Adlat /+!*, она иступа као формализатор идентификативне постериорности.

2.2.1.2.7. Падежне конструкције *ї̀реко + Quant + Gen* и *о + Instr* јављају се само уз глаголе имперфективног вида за које је констатовано да су неутрални према обележју резултативности – *Rez /±!*.

Конструкција *ї̀реко + Quant + Gen* врло је блиска конструкцији *ї̀оком / у ї̀оку + Quant + Gen*, с тим што је овде као квантификатор бележен само придев *цї̀јелї*: *Остали су они г̀ре у Врбањ ї̀реко цї̀јелє г̀динє* (Су), *била та ђца т̀ ї̀реко цї̀јелєга љєїа* (УБ), *Лџї ї̀реко цї̀јелєга бџијєга дана* (БК).

Ако се пође од става који М. Ивић износи у вези са конструкције *о + Instr*: “*данима* (= у току *дана*), *недељама* (= у току *недеља*), *месецима* (= у току *месец*), *годинама* (= у току *година*)” [1954:130-131], постаје јасно да је овај тип исказивања темпоралне квантификације врло близак конструкцијама *ї̀оком / у ї̀оку + Quant + Gen* и *ї̀реко + Quant + Gen*. Али за разлику од ових двеју конструкција овде нема експлицитног квантификатора али је присутна имплицирана квантификација

мно̀го или неодређено мно̀го:⁵⁶ ма га [j]е чѣкѧла зѣдѧнѧма (БК), пѧ зѣдѧнѧма љдри по туѣијѣм мѧшѣелима (Пр), Мјесѣцима сам обѧјала њѧова врѧта (УБ), кѣпали тѣ дѧнима (Су).

2.2.1.2.8. За разлику од свих претходних референцијално неутралних конструкција, падежне конструкције *Aactual + Quant + Acc / Gen*, (*īo*) + *Mult + y + Quant + Acc(Loc) / Gen* и *īo + Quant + Acc / Gen* не комбинују се са личним глаголским облицима маркираним обележјем *Ref /+/-*. Овим конструкцијама исказује се фреквенција јављања детерминисане радње, или дужина интервала у којима се понављана радња реализује.

Падежна конструкција *Aactual + Quant + Acc / Gen* разликује се формално од конструкција *Quant + Gen* и *Quant + Acc* по присуству антиактуализатора (представљеног прилошком формом *свѧкѣ* или заменицом *свѧкѧ*) који иступа као маркер итеративности. Овој падежној конструкцији врло су блиске и конструкције *Det + Gen* и *Det + Acc* у којима се јавља најопштији временски појам детерминисан редним бројем. Ипак, док је у овим двама конструкцијама у фокусу пажње моменат понављања радње, одређен редним бројем, у конструкцији *Aactual + Quant + Acc / Gen* то је период између момената понављања радње, чијим се трајањем ти моменти, заправо, одређују. И у једном и у другом случају понављани временски одсеци правилно се јављају, што значи да те конструкције имају обележје *регуларно понављање (Regul) /+/-* [Антонић 1996:381]. Антиактуализатор се може парафразирати склопом 'сваки *īuī* у размаку од...': дтприје су дѣдили *свѧкѣ зѣдину дѧнѧ* (УБ), дѣдијо [j]е *свѧкѣ дѣвѧје зѣдине* (Су), догѣнијо [j]е *свѧкѣ мјесѣц дѧнѧ* (Су), ѧзађу током прѣлѣћа *свѧко *īē* дѧнѧ* (БК), дѣћерају *свѧкијѣ седѧм дѧнѧ* (Ка), јѧ ѧм нѣсила крѣв *свѧкѣ *īē* дѧнѧ* (БК).

У падежној конструкцији (*īo*) + *Mult + y + Quant + Acc(Loc) / Gen* обавезно је присуство мултипликативног (прилошког) броја (*јѣднѣм, двѧ*ī*у*ī*, двѧ *īу*ī*а...**). Други део конструкције односи се на период у оквиру којег и / или напореѣо са којим се понавља детерминисана радња. Понављани период увек представља количину времена лексикализовану најчешће кардиналним бројем или прилогом *īѣ(ла)* као квантификатором и ознаком мерне временске јединице⁵⁷ која се граматикује акузативом (на крајњем северозападу испитиваног терена и лока-

⁵⁶ М. Ивић истиче да је "временско значење ових облика [] изразито динамичког типа. Сем тога, непрецизирана множина оставља утисак о бескрајној дужини временског тока, чиме је нарочито истакнута његова непрецизност у погледу трајања (карактеристична је чињеница да је уз поменуте множинске облике немогућно ставити какав атрибут којим би они били ближе одређени, јер би се на такав начин изгубио онај утисак пуне непрецизности који је неопходан" [1954:131].

⁵⁷ Период који се понавља може бити идентификован и прилогом: да му *јѣднѣм сѣдмично дѣнесѣ* [о]вѧкѣ поштогѣ (Пр). Уколико је неидентификовани временски појам *дѧн*, акузатив може бити блокиран и предлогом *на*: ѣе [j]е *музе јѣднѣм нѧ дѧн* (БК).

тивом) или генитивом у зависности од типа квантификатора: пā се мòгло *двāйуӣ ӯ зòдину кòси[ти]* (Ка), Дòдй брāшно и [о]вò за гòведа *двā-тйрй̄ пй̄тйа̄ ӯ мјесєц дāнā* (Уб), Биће дāвали *јèднòм ӯ мјесєцу* пò мало пāштè (БК), ишле смо йспрва *јèднòм ӯ сèдам дāнā* (Пр). За разлику од падежне конструкције *Aactual + Quant + Acc / Gen* којом се фокусира период између момената понављања радње, чијим се трајањем ти моменти, заправо, одређују, конструкцијом (*й̄о*) + *Mult + y + Quant + Acc (Loc) / Gen* у центар пажње ставља се период који се понавља, а са којим се и у оквиру којег се понавља и детерминисана радња. Моменти понављања означени конструкцијом (*й̄о*) + *Mult + y + Quant + Acc(Loc) / Gen* не морају бити правилно распоређени, што значи да ова конструкција има обележје *Regul /±/*.

Падежном конструкцијом *й̄о + Quant + Acc / Gen* не може се исказати фреквенција јављања детерминисане радње, већ само дужина трајања интервала у којима се понављана радња реализује; ова конструкција је, према томе, маркирана обележјима *фреквенција јављања (Fr) /-/* и *дужина интервала (DI) /+/*: нè би се јављò *й̄ò зòдину дāнā* (Ка). Бāше тўдā *п̄шкā[ти]* едну њйву *й̄ò мјесєц дāнā* (БК), бўдè тў мālй̄ њèгов свāкòга лèта *й̄ò двā мјесєца* (Кр), Стди гòре *й̄ò двā дāнā* (Су), *По ваз б̄'јèлй̄ дāн чўчò* на [о]нòј рāспутини (БК), ма тò се пјèвā *й̄ò цй̄јелӯ нòћ* до зòрè (Уб), пā посèдй̄ *й̄ò еднӯ ӯру* (Пр). Уколико је квантификатор придев *цй̄о*, конструкција може бити лексикализована и ознаком аутоидентификованог временског појма, што јој даје и елементе идентификације:⁵⁸ не ўл'јèжè *й̄ò цй̄јелò лèй̄й̄о* (Ка).

2.2.2. Анй̄ериорносй̄

2.2.2.0. Означавање времена које на временској оси претходи именованом моменту или периоду формулише се као антериорност (*Ante*). Падежне конструкције са оријентационим значењем (антериорност, постериорност, интериорност и јукстериорност) увек су референцијално неутралне, што је вероватно последица семантичке оптерећености ових конструкција релевантнијим семантичким спецификацијам (оријентационост + тип оријентационости). Улогу идентификатора референцијалности, односно неререференцијалности исказа преузима искључиво лични глаголски облик. И референцијално неутралан лични глаголски облик може бити предикат исказа са референцијалним зна-

⁵⁸ Говорећи о вези *й̄о + акузатив*, М. Ивић истиче да се "данас [...] употреба п р л о ш к о г *й̄о* уз темпорални акузатив свела само на изразе: '*й̄о сву (целу) нòћ*' и '*й̄о сав (цео) дан*' [а да је] некада употреба оваквог *й̄о* била много шира" [1951-52:205 - размак С П].

чењем, али тада актуализатор као једини маркер референцијалности мора бити експлициран.

2.2.2.1. *Идентификативна антиериорносћ* (*Ident /+/, Ante /+/*) формализује се падежним конструкцијама *џрије* + [*Quant + Acc /*] *Gen.* *уочи* + *Gen.* *исџред* + *Gen* и *џред* + *Acc.*⁵⁹ при чему свака од ових конструкција може бити праћена квантификатором као средством за прецизирање антиериорности.

Све ове падежне конструкције имају начелно исте могућности лексикализације. Имена дана и имена месеци не јављају се као лексички експоненти, и то не само у говору северозападне Боке, него, према подацима из дијалектолошке литературе, ни у другим говорима. Могући су само примери типа *ма џрије џонџеника / џануџара*⁶⁰ и сл., уколико се саговорник не слаже са идентификованим моментом реализације неке радње. Будући да су имена дана и месеци “константно идентификоване јединице временске мере” [М. Ивић 1955-56:170] од којих је увек нека актуелна (увек се ради или о понедељку, или о уторку и сл.), чини се нелогичним везивати дату радњу за период пре или после неке од ових међусобно равноправних јединица.

“Хронолошко претхођење” може бити и индиректно идентификовано именицама које немају значење временског појма. У том случају падежна конструкција са девербативном именицом јавља се као кондензатор базичне темпоралне клаузе, уведене перифрастичним везником *џр(и)је неџо шџо*, са предикатом представљеним глаголским еквивалентом дате именице: *џкуп се пџно свџјета џрије сџранџ* [← Пре него што сахране мртваца], *Утџкла на два џри џана уочи неџова џџласка* [← Пре него што је он дошао], *џреџ кџсидбу се џдрџди кџим џе се рџџм џџи* [← Пре него што се почне косити]. Агенс базичне темпоралне клаузе на површинском нивоу, уколико је отелотворен, експонира се неком псеудопосесивном формом. На површинском нивоу може бити експониран и само агенс, при чему је предикат темпоралне клаузе искуствено препознатљив или контекстуално одређен: *џрџје кџкџџџ* [← Пре него што кокоти запевају].

⁵⁹ Инструментал блокиран предлогом *џред* у говору северозападне Боке сасвим је редак у овом својству, а јавља се искључиво уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/*: а мџ утџкли *џрџд кџшџм* (БК), *џџшле су џрџд џџм* (Пр). У првом примеру има и елементарна каузалног значења док се у другом сем темпоралности јављају и елементи спацијалне детерминације (носилац кретања је испред покретног оријентира), осим уколико контекстом није истакнута просторна дисконтинуираност носилаца кретања. Другачија је ситуација у црмничком говору: *Дошџ-[је] џре[џ]-џорџм џџма*. Стигли смо у Бџр *џре[џ]-џорџм* [Милетић 1940:489], у мрковићком говору: *Сџ³(д) џри(џ)-џ(џ)џм рџџџм* [Вујовић 1969:312], у језику А. Змајевића: *сеџам дана преџ потџџџџ... џџџџ* [Пижурџа 1989:360].

⁶⁰ Уколико је падежна конструкција лексикализована именом месеца, као константно идентификоване јединице везане за одређено доба године, она џе садржати и значењске елементе околности.

2.2.2.1.1. Падежном конструкцијом *īprije + [Quant + Acc /] Gen*, за разлику од осталих конструкција са значењем антериорности, може се указати и на моменат реализације детерминисане радње који претходи самом моменту говорења или неком другом неименованом, контекстуално одређеном моменту. У том случају квантификатор као средство идентификовања момента реализације радње постаје неиступиви део ове конструкције: *тòвари īrїје кòкòїа, īrїје вїћелицє (Ка), Прїје īр-вòĝа рàїа дòма смо га трòшили (Су), Нїје нико ишò ў шкòлу òдолєн īrїје Брàнка (Су), īrїје двáдесїе ĝòдинє нїје ишò ў вòјску ниĝедан (Ка), да [ј]е ðн īrїје иедєсе иєїє осл"јєпио (Су), имало ў нас īrїје рà-їа, īrїје чейєрес īрвє мòмàкà у сєло (Су), Дòшò īrїје двоĝà рàїа (Ка), Онї што су утєкли īrїје Дрўĝòĝа рàїа (Пр), дїгнє се īrїје кòкò-їа (Би), ўбили су ик īrїје Јòвања дàна на кòмàд (Би), Зàпргла [ј]е īрї-је Гòсїдĝїна дàна (Мо), Иза рàта и īrїје рàїа дòста нас сє бїло жєль-но лѣба нàс[ти] (Су), пà се òкупї пўно свїјета īrїје сàранє (УБ), Тò [ј]е бїло īrїје дв"јє-īрїї ĝòдинє (Ка), īrїје десє ĝòдїна разд"јєлили смо тò свє (Ка), Прїје иє дàнà [ј]е исто нàкав дòдијо (Пр), īrїје једну ўру сам пòпїла (Пр), да [ј]е òтишò īrїје иєї менўїа (Мо), а īrїје мјє-сєц дàнà чўвò брàве (Ка).*

2.2.2.1.2. Падежне конструкције *yochi + Gen, isīpred + Gen* и *īpred + Acc* разликују се од конструкције *īprije + [Quant + Acc /] Gen* и по обележју *нейòсредне анїтериорносїи (Neposr) /+/,* по коме је ова последња немаркирана [Радовановић 1978:42]. Обележје *Neposr /+/,* може бити модификовано ако се у поменутих конструкцијама појави квантификатор као средство прецизирања антериорности.

yochi + Gen: Слãвї се бїће *yochi slavє*, пà ðнї дàн, пà и сүтрї дàн (Ка), *yochi Sàvin dàna* су ик свє шĝєрãли нã море (Кр), Утєкла [ј]е [ò]на бїће *на двà ĝїрїї дàна yochi нєĝòва дòласка* (Пр).

isīpred + Gen: Нєĝє *isīpred zòrє чўјем јà* да кàкоĝ кòкоши (БК), дòшò [ј]е тў једну нєĝєљу *isīpred Бўрĝєва дàна* (Ка), да су се нàшли нє-кàко *isīpred Новє ĝòдинє* (УБ).

īpred + Acc: Разбòли ми се тò злò д"јєте *īpred Новў ĝòдїну нà неко-лико дàнà* (УБ), и *īpred двàј рàїї* сє бїла увãлила ĝўба у нàрод (Су), *īрєїї кòсїдбу* се òррєдї кòим ĝє се рєдòм ићи (Кр), да ĝє се òкућї[ти] *īрєд Новў ĝòдїну* (Пр), и нєĝє *īрє зору* єто ти цãндãрã (БК), дòĝи дòље *īрє зору* (БК), дòдијо свãкє вєчєри, *īpred вєчєру* ў нас (БК), *īpred вјє-рїдбу* ðна ўдри нà се (Мо), Он нў *īрє смрїї* мòлїјо (Пр).

2.2.2.2. Квантїфикацїивна анїтериорносїи (*Quant /+/, Ante /+/,*) формализује се падежним конструкцијама *до + Gen, до иза + Gen, до ис-īpred + Gen, до īpred + Acc* и *до īprije / до нàзàд + Quant + Acc / Gen.*

2.2.2.2.1. Падежна конструкција *до + Gen* може се лексикализовати називима временских појмова, или девербативним именицама: пїĝвã по

цвјелу нѠћ до здрѣ (Уб), Ја сам до двадесѡтѣ гѡдинѣ бѣла чѡбаница (Су), Овѡ ми је сѡстра ѡстала до ѡедесѡтѣ гѡдинѣ удѡвица (Уб), рѡдиѡ [ј]е до ѡбноћи (БК), тѡ стѡй дѡ јесени до дкѡѡбра мјѡсѡца (Уб), ѡстави [да стоји] до Нѡкоља дѡна (Су), до нѣђелѣ се [ѡ]на кѡквица пѣдесѡла (БК), Нѡјѡсам се јѡ дѡ удајѣ ни обѡкла кѡ чељаде (Уб), тѡ су се јѡди чињели до здрѣ (Пр), пѡ би тѡ до ѡрѡсѡна снѡјеле у сѡло (БК), Ў ѡик је дѡ удаѣ стѡла (Би), Прѡдѡли би тѡ цѡквицу дѡ урѣ ѡѡѡдне (БК).

Уколико је конструкција лексикализована девербативном именицом, на базичном нивоу јавља се субординирана темпорална клауза са негираним предикатом уведена везником *до*, који “има, истовремено, функцију сигнализовања временске антериорности али и ограничавања трајања корелативне предикације” [Радовановић 1978:104-105]: пѡ би тѡ до ѡрѡсѡна снѡјеле у сѡло [← Док не пресени]. Будући да у оквиру конструкције *до* + *Gen* нема квантификатора, а као лексички експонент јавља се именица са значењем аутоидентификованог и / или актуализованог појма, овом падежном конструкцијом формализује се и антериорна квантификација и антериорна идентификација.

2.2.2.2. Слично се понашају и конструкције *до* *иза* + *Gen*, *до* *исѡред* + *Gen*, *до* *ѡред* + *Acc* с тим што је овде завршна тачка ограниченог трајања радње одређена као моменат који је испред, односно *иза* темпоралног оријентира, што се формализује предлозима *исѡред*, *ѡред* и *иза*. Предлогом *до*, с друге стране, указује се на завршну тачку трајања детерминисане радње.

до *исѡред* + *Gen*: мѡзла сам је ѡвѣ гѡдинѣ до *исѡред* Бѡѡића (Уб).

до *ѡред* + *Acc*: и дрѡѡ му пѡре до *ѡре* смрѡи (Уб), Нѡјѡсам глѣдѡла граѡа до *ѡред* удају (БК).

до *иза* + *Gen*: пѡ су ѡстали у сѡло до *изѡ* Бѡрђѡва дѡна (Уб), до *изѡ* урѣ ѡѡѡдне би гѡнила тѡ нѡсретнѡ магаре (БК), вѡрѡдали су до *изѡ* ѡбноћи (Кр).

2.2.2.3. Уколико је завршна тачка ограниченог трајања радње моменат говорења или неки други контекстом одређени моменат, употребљава се конструкција *до* *ѡрије* / *до* *назад* + *Quant* + *Acc* / *Gen*: Нѡлазѡли су и [ѡ]вѡдѡ до *ѡрије* двѡјѣ гѡдинѣ (Уб), до *ѡрије* јѡду гѡдину нѣкѡко сам и дѡрала (Су), до *ѡрије* јѡду ѡру сѡђела сѡ мнѡм (БК), нѡје се мѡгло жѡвје дѡ *назад* ѡд гѡдинѡ (Ка), Гѡкѡ дѡ *назад* нѣколике гѡдинѣ вѡјѡнце вѣликѣ навѡли[ти] (Уб), Кѡповѡли мѡ дѡ *назад* ѡѡ-шѡз гѡдинѡ гѡвѡђѡ (Ка). Обавезни квантификатор функционише као средство за прецизирање завршног момента ограниченог трајања радње у односу на моменат говорења, или неки други неименовани али контекстом одређени моменат.

2.2.3. Постериорносӣ

2.2.3.0. Означаване времена које на временској оси следи именованом моменту или периоду формулише се као постериорност (*Post*).

2.2.3.1. Идентификативна постериорносӣ (*Ident* /+/, *Post* /+/) формализује се падежним конструкцијама *иза* + *Gen*, *након* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen*, *посл*⁶¹*је* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen*, *навр* + *Quant* + *Acc* / *Gen*, *за* + *Quant* + *Acc* / *Gen*, *кроз* + *Quant* + *Acc* / *Gen*, *за* + *Instr* и *по* + *Loc*.⁶¹ Као и у вези са антериорношћу и конструкције *иза* + *Gen*, *након* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen*, *посл*⁶¹*је* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen* и *по* + *Loc* могу бити праћене и квантификатором као средством прецизирања постериорности.

2.2.3.1.1. Падежне конструкције *иза* + *Gen*, *након* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen* и *посл*⁶¹*је* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen* могу се лексикализовати називима временских појмова, са изузетком имена дана и месеци, као и девербативним именицама. Ако је лексички експонент девербативна именица, базични семантички еквивалент ових падежних конструкција је субординирана темпорална клауза уведена перифрастичним везником *након што* [Радовановић 1978:107]: и *бде ђн иза вѣчерѣ тѹ кот кѡншијѣ* [← Након што смо вечерали], *Ожѣнијо сѣ ђдмѧ накѡ њѣне смрѣиш* [← Након што је она умрла], и *пѣ дѧнѧ посл⁶¹је вјенчѧња штрмѧкнули за Њѣмачкѹ* [← Након што су се венчали]. На површинском нивоу може бити експлицитан само агенс темпоралне клаузе, док је њен предикат искуствено препознатљив (*иза Талијѧнѧ дѡнесе ђѡ тѣ прѡклѣтѣ Њѣмце* [← Након што су Талијани отишли]) или контекстуално одређен (*Није посл⁶¹је Вѧса ниједан пѡп бѣјо ѹ Крушевице* [← Након што је (поп) Вѧсо умрѡ]).

иза + *Gen*: *Дѡдили су вѧзда изѧ Новѣ гѡдинѣ* (УБ), *Ўдрѣ тѡ мало ѡтавѣ изѧ кишѣ* (БК), *иза Талијѧнѧ дѡнесе ђѡ тѣ прѡклѣтѣ Њѣмце* (Би), и *дѡ дѧнѧ иза мѡе вјѣридбѣ дѡнеси га ђѡ ѹ нас* (Пр), *бде ђн иза вѣчерѣ тѹ кот кѡншијѣ* (Су), *Иза рѧишѧ* и *прѣје рѧтѧ дѡста нас сѣ бѣло жѣлно лѣба нѧс[ти]* (Су), *дѡдили су ми нѣђе иза Бѡжиѧ* (Пр), *Иза рѧишѧ* није се ништа рѧдило (Су), *Нѣшто живијо мѧло изѧ пѡгѧј* (УБ), *иза рѧишѧ* се дѧло свѣ зѧ шкѡлѧма (Су), *Иза дѡв⁶¹је уре по пѡношѧ хѧсмо крѣну[ти]* (БК), *Пѡтлѧ иза овѣ учишѣлицѣ* из Рисна дѡшла Нѧда Накиѣновић (УБ).

након + [*Quant* + *Acc* /] *Gen*: *Ожѣнијо сѣ ђдмѧ накѡ њѣне смрѣиш* (Пр), *Гѧше бѧнѹт након вѣчерѣ* (БК), *ѡндѧ дѡлази Бѡжиѧ и Шѣпѧндѧн наѡ Нѣколѡдѧна* (Кр), *Накѡн гѡдинѣ дѧнѧ кажу* (УБ), *пѧ се биѣ дѡвѹкѡ накѡ мјесѣц дѧнѧ* (БК), *након десе дѧнѧ су тѡ пѡчѣли кѹпѣ[ти]* (Су).

*посл*⁶¹*је* + [*Quant* + *Acc* /] *Gen*: *пѣ дѧнѧ посл⁶¹је вјенчѧња штрмѧкнули за Њѣмачкѹ* (БК), и *мѡј хѧѧ [j]е вѧдијо и посл⁶¹је рѧишѧ* (Ка), *Није по-*

⁶¹ Забележен је и пример *И пѡтлѧ рѧишѧ* кад је бѣло, пѣгова жѣна дѡшла и мѧжа (Ка) у којем прилог *пѡтлѧ* има предлошку функцију у конструкцији са генитивом.

сл^аје Васа нїједан пџп бїјо у Крушевице (Су), Тџ сѣ догџдило *гџџдину дана* *їосл^аје ослобођења* (Уб), *їосл^аје* мџже бит једно *їџ урѣ* кад некаква вїка (Уб), кад ѣто нѣга *їосл^аје д^ввјѣ уре* (Кр), и врнї ми тї кїкавицу *їосл^аје гџџдину дана* (Уб).

Уколико моменат реализације детерминисане радње претходи самом моменту говорења или неком другом неименованом моменту одређеном контекстом, конструкције *након + [Quant + Acc /] Gen* и *їосл^аје + [Quant + Acc /] Gen* имају обавезно експлициран квантификатор уз који се сем акузатива може јавити и генитив. Квантификатор овде функционише као средство за одмеравање момента реализације детерминисане радње према моменту говорења или неком другом контекстом одређеном моменту.

2.2.3.1.2. Падежним конструкцијама *навр + Quant + Acc / Gen*, *за + Quant + Acc / Gen*, *кроз + Quant + Acc / Gen* може се формализовати постериорност само уколико је оријентир сам моменат говорења или неки други неименовани, али контекстом одређени моменат, што значи да је у конструкцији обавезан квантификатор као средство дефинисања постериорности.

навр + Quant + Acc / Gen: Сã[д] су га довїцали *навр сїџ гџџдинã* (БК), врни се џн биће *навр їџџ гџџдинã* (Пр), Нѣђе *навр мјесѣца данã* ѣто ти нїк (Уб), И џтишли су *навр гџџдинѣ данã* (Кр).

за + Quant + Acc / Gen: ма сѣ он врнуо *за їѣ данã* (БК), врнућемо се *за двã їрїї данã* (БК), *зã гџџдину данã* да ће се врну[ти] (Су).

кроз + Quant + Acc / Gen: дџће *кроз један мјесѣц данã* (Кр), Кад ѣто ти га *крџз уру врѣмена* (Уб), ма су је довїцали *кроз двã мјесѣца јџпѣ* (БК).

Ове конструкције повезује и начелна везаност за исти тип глагола у функцији предиката – бележени су само глаголи перфективног вида са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/*.

2.2.3.1.3. Падежна конструкција *за + Instr* лексикализује се именицом у функцији агенса базичне субординиране темпоралне клаузе, чији је предикат контекстуално одређен: *за Талијãнима дџџошѣ Нѣмци* [← Након што су отишли Италијани](Пр), Мãло *зã нїм* и нї *џџ џднесе* (Пр), *кãд ѣто ти и нѣ зã нїм* (БК).

Детерминисана радња по правилу је представљена глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/*, а да би конструкција имала темпорално значење, мора бити истакнута просторна дисконтинуираност носилаца кретања. Ипак нема потпуне еквивалентности према конструкцији *їпред + Instr* јер чују се, додуше сасвим ретко, и примери типа: *а за Тїїџом зãвлãдã дѣсѣ Тїтã* (БК), који су обични језику А. Змајевића [Пижурица 1989:360].

2.2.3.1.4. Постериорна идентификација може се формализовати и падежном конструкцијом *їџ + Loc* уколико је лексикализована глаголским именицама или називима празника [Батистић 1972:142]: Мїслїм

да [j]е нѣђе *по Лучину дану* умрла (Уб), донѣси га *хо по вѣчери* (БК), одвѣли *ик по вѣчери* (Пр), да *ће [j]е прѣн^нјѣ тѣмо хѣ по Бурђеву дану* (Ка), *Одмѣ [j]е [о]на по нѣговѣме сирѣводу утѣкла* (БК), *Онѣ су ђдили и нѣђе по Бѣжићу* (Пр), *двѣ-црѣи дана по Бѣжићу дѣђе ђн с ђнѣм кра-вѣм* (БК).

2.2.3.2. *Квантификативна постериорност* (*Quant +/, Post +/*) формализује се конструкцијама *од + Gen* и *од прије / од назад + Quant + Acc / Gen*.

2.2.3.2.1. Падежна конструкција *од + Gen* понаша се врло слично свом антериорном еквиваленту, тј. конструкцији *до + Gen*. Разлика се, практично, своди на опозицију *постериорност* ~ *антериорност* – конструкцијом *од + Gen* одређује се почетна тачка трајања детерминисане радње, а конструкцијом *до + Gen* завршна: ма *то [j]е о[д] хѣињсѣва* било *ко Бизмарко* (БК), *о[д] чеири уре*, *о[д] цри уре* *па* више *стѣ коња* [j]е *тудѣ пасало* (Ка), *Бѣјо [j]е пунољетан о[д] двѣдесѣиѣ гѣдинѣ* (Су).

2.2.3.2.2. Уколико је завршна тачка ограниченог трајања радње моменат говорења или неки други контекстом одређени моменат, употребава се конструкција *од прије / од назад + Quant + Acc / Gen*: *од прије двѣ мјесѣца* нити *дѣлази*, нити *питѣ за нас* (Ри), *нѣ жањсѣм ни јѣ ђд назад гѣдину данѣ* (Уб).

2.2.4. *Интериорност*

2.2.4.0. Радња детерминисаног предиката може бити темпорално одређена и смештањем темпоралног локализатора између два оријентира, што се може одредити као интериорност (*Inter*).

2.2.4.1. *Идентификативна интериорност* (*Ident +/, Inter +/*) формализује се конструкцијама *између + Gen* и *с(а) + Gen + на + Acc*.⁶²

2.2.4.1.1. Падежна конструкција *између + Gen* лексикализује се девербативним именицама или именима временских појмова, осим именом “константно идентификоване јединице временске мере” [М. Ивић 1955-56:170], тј. именима дана и месеци: *Ни између иијеѣ блѣијеѣ данѣ* се није ништа *радило* (Уб), *Цијелѣ сѣло попѣлили између Бѣжића и Шћепѣндѣна* (Пр), *Између овије рѣиѣвѣ* било сѣ *изм^нјѣшало* *страшно свѣкѣ вјерѣ* (Су), а *то се свѣ урѣдѣ између вјерѣѣ и свѣѣѣ* (Би).

⁶² Д. Петровић у говору Змијања бележи примере: *рѣђена међу Бурђеѣѣѣ. догѣд^нло се међу ииѣ данѣ, међу Бѣж^нѣѣѣ, са конструкцијом међу + Instr у овом значењу [1972:169].*

2.2.4.1.2. Конструкција *c(a) + Gen + na + Acc* има управо име дана као лексички експонент, што јој даје статус једине оријентационе темпоралне конструкције лексикализоване именом дана: *Пџкупили га са сѹбойѣ на нѣђељу* (БК), *Биће ѿк одвѣли по пѣноћи, с ѿонѣђенѿка на ѿѿѿѿрнѿк* (Пр). Ова конструкција је занимљива пошто открива да се у испитиваном говору ноћ не третира као део именованог дана, већ као некакав “међупростор” у којем се детерминисана радња такође може сместити.

2.2.4.2. *Квантификативна интериорност* (*Quant +/, Inter +/*) формализује се падежном конструкцијом *od + Gen + do + Gen*: гдѣре би се ста́ло *ѡ[ѡ] Бѹрђева дѡна до Бѡжића* (БК), и-ј-ѡна се кѹкавица та́кѡ пѣдесѡла *ѡд Нѿкољѡѡна ѡѡ Шћеѿѡѡѡна* (УБ), стѡѿ гдѣре *ѡд ѿонѣђенѿка до ѿѿѿка* (Кам).

Ова падежна конструкција је спој конструкција *od + Gen* и *do + Gen*, који омогућава означавање почетног и завршног момента трајања детерминисане радње. Могућности лексикализације идентичне су могућностима поменутих конструкција, а као и оне и конструкција *od + Gen + do + Gen* референцијално је неутрална, а може се комбиновати са глаголима оба вида. Будући да је лексикализована именицама са значењем аутоидентификованих или актуализованих појмова, и она има значењске елементе идентификације.

2.2.5. Јукстериорност

2.2.5.0. Оријентациона темпорална детерминација може бити тако концепирана да се не може одредити ни као антериорност ни као постериорност, нити као интериорност – темпорални локализатор налази се у близини темпоралног оријентира, али се његова позиција не прецизира. Овај тип темпоралне детерминације могао би се одредити као јукстериорност (*Iuxta*).

2.2.5.1. *Идентификативна јукстериорност* (*Ident +/, Iuxta +/*) формализује се падежним конструкцијама *oko + Gen* и *o + Loc*.

2.2.5.1.1. Падежна конструкција *oko + Gen* лексикализује се девербативним именицама или знатно чешће именицама са значењем временског појма. “Речи које значе време сѹ овимѹ предлогомѹ показую одѹ прилике кадѹ што быва” [Даничић 1858:270], односно не прецизира се да ли је временски локализатор испред или иза оријентира: сѡшли дѡље, *ѡкѡ Бѹрђева дѡна* (БК), дѡђи дѡље прѣ зору, *ћѣ ѡкѡ чеѿрѿ уре* (БК), *Нѣђе ѡкѡ свѡдбѣ* се ѡна разбѡли [...], *јели прѿје јѡли пѡслѿјѣ свѡдбѣ* (БК), *кѡ[да] сѣ тѡ у Тѹшупе догѡдило, бѿће ѡкѡ Јѡвања дѡна* (Су), *А ѡни су се тѹ уѡѡлили нѣђе ѡкѡ Лѹчина дѡна* (Кр), *Ђѹкѡло се тѡ јѡш ѡко*

Радња, даље, може бити одређена *основом* или *кријтеријумом* који претходи њеној реализацији и врло често је инспирише али и покреће, што је дало повода да се ова категорија некада третира као начинска [Батистић 1972:165-173], некада као каузална [Ковачевић 1988:125-140], или да се решење тражи негде између [Радовановић 1978:89-94].

Околности у којима се детерминисана радња реализује или појединости које реализацију радње прате представљају тип квалификације познат као *ïройраййна околности* [М. Ивић 1954:195-210, Радовановић 1978:94-100]. Врло блиска овом квалификативном типу је и категорија *дисïрибуïвности* под којом се подразумева указивање на појавни облик или формацију бића или предмета обухваћених радњом у моменту реализације те радње [М. Ивић 1954:134-146].

Напокон, довођење радње детерминисаног предиката у везу са истом радњом у другим околностима могло би се одредити као параметар *комïарайивности* или *комïарайивне квалификације* [в. шему 3].

2.3.1. Медијативности

2.3.1.0. Посредно реализовање радње детерминисаног предиката може се одредити као параметар медијативности, односно заступништва. На основу тога да ли је у фокусу пажње заступник или заступани, могле би се разликовати категорије *ïосредника* или *медијатïора* и *засïуïаноï*.

Падежним конструкцијама са значењем медијатора указује се на људска бића или организације *ïреко којих* агенс реализује радњу детерминисаног предиката. Ова категорија блиска је категорији инструмента [М. Ивић 1954:30-51], а овде се раздвајају према обележју *самоакïивности* (*SaAkt*) [М. Ивић 1954:31], при чему медијатор има обележје *SaAkt /+/,* а инструмент *SaAkt /-/.* То обележје категорију медијатора ставља на границу између агентивне и адвербијално-детерминативне функције, при чему се у неким случајевима пре може говорити о агенсу него о детерминацији.

Падежним конструкцијама са значењем заступаног указује се на људска бића или организације *у име којих* агенс реализује радњу детерминисаног предиката.

2.3.1.1. *Медијатïор (Med)* се формализује падежним конструкцијама *ïр(ек)о + Gen* и *ïо + Loc*.

2.3.1.1.1. Конструкција *ïо + Loc* везана је за глаголе са значењем 'ïослаийи' (*ïдслаийи, сïрёмийи, одïорийи, йоручийи, врнуийи...* [Tran /+/-]), што подразумева успостављање везе између адресата и адресанта преко медијатора као (пре)носиоца поруке или пошиљке, или како М. Ивић каже: "у нашим источним крајевима посредник се обележава помоћу *ïо* само онда кад се има на уму да ће посредник *оïийи* да нешто

пренесе” [1951-52:185]. При том је лексички експонент ове конструкције увек именица која означава људско биће, тј. именица са инхерентним семантичким обележјем *Нит* /+/, или заменица као прономинализатор:⁶⁴ Мёне пòслали *їд некоме* [ј]један пакётић (Кр), Спрёмијо [ј]е *їо [о]вомё млађёме браїшу* њòј златнў кòлāну (Мо), Јёс јòј одгòријо *їо їòј зāови* (Би), *їо сёспїри* врнула прстён (Кр), нò порўчи *їо [о]вòј мāлòј сїāриòј* (Уб), Пòшљи један јòрган *їд Обрену* (БК), а ðн је *їо Мїли* јāвијо (БК), порўчијо *їо некòј бўдали* (Кр).

2.3.1.1.2. Конструкција *їр(ек)о + Gen* јавља се уз много већи број глагола који би се, условно, могли груписати око општег значења ‘учинити’, при чему је неопходан услов за употребу ове конструкције немогућност успостављања контакта између агенса и резултата (посредоване) акције. Управо стога медијално конципиране радње не могу бити посредоване, што значи да је конструкцијом *їреко + Gen* у примеру Нїшта нò зāл’јёк жїв, ўзимљё рāну *їреко айāраїā* (Пр), идентификован инструмент а не медијатор. Конструкцијом *їреко + Gen*, за разлику од *їо + Loc*, може се идентификовати не само појединац већ и институција као посредник: Бїће їм Дубрòвчани дāли мїг *їреко їòā кāїòличкòā* *їòїа* (Су), ї бању *їрекò* њёā дòбїла (Мо), їскали су тў кўћницу *їреко Кòспїовё шћёри* (Жа), свё *їреко їòā лўдòā* *Крсїа* чињеле јёдна дрўгòј шкёрце (Пр), *Преко овоā* њёна брāїа [ј]е и крёдит дòбїо (Ри), Поручијо ми *їреко [о]вё мāлё* (Ри), Дòшло *їреко шўмāра*: “нё см’јё се кòзё нїђе појāвит” (Уб), Јā сам глёдāла *їреко їдкòњёā* *Сāва* да би штò учињела (Кр), Свё књїге *їрò їошїїё* пòслала (БК).

2.3.1.1.3. Базични еквивалент обеју ових конструкција је субординирана начинска клауза, уведена перифрастичним везником *їако шїїо*, у којој површински медијатор добија функцију агенса, док је предикат представљен глаголом *їосредоваїїи*: а ðн је *їо Мїли* јāвијо [← Тако што је Мила посредовала].

2.3.1.2. *Засїуїани (Zast)* се формализује падежним конструкцијама *исїред + Gen* и *у име + Gen*.⁶⁵ Ове две конструкције су комутабилне, с тим што *у име + Gen* иступа искључиво као формализатор заступа-

⁶⁴ У осталим штокавским говорима ситуација је врло слична – уп. на пример: Пижурица 1967:171, Петровић 1974:174, Ђупић 1977:136. и сл. Код А. Змајевића Пижурица бележи и примере: *po rukah* angelskikh dixe, када видџ да по рёкаџ ѡпòстлòскиџ доуџ свети даваше се и приказа њыма оѡв годиче, у којима се сусреће одступање од поменутих правила али очигледно под утицајем латинске конструкције *per manus Apostolorum* [1989:364].

⁶⁵ Конструкцијом *мјесїо / намјесїо / умјесїо + Gen* заступани се идентификује, по правилу, ако је бројно еквивалентан заступнику: а ðн тò ðбавијо *намјесїо* *ћёда* (БК), да тāст збòри *умјесїо сїāрòā* *свāїи* (Су), Љўбица ðн’јёла м’јёко тò јўтро *мјесїо мёне* (Пр). Међутим, овде сем агенса може бити замењен и објекат: Ђе су нёā одвёли *мјесїо* *Брāца* (БК). Ови предлози, дакле, одговарајућим конструкцијама дају значење заступаног, при чему се контекстом одређује значењски подтип.

ног:⁶⁶ да она нè море у *име мѐне и мдѐ сѝрочāди дѝзā[ти]* пāре (УБ), Ни- је га нѝко ни овлāстијо да збдрѝ у *име нāшѐ фāмилѐ* (Су). Ово значење конструкције *исѝред + Ген* мора бити потврђено контекстом, будући да ова конструкција може бити и формализатор антелокализације. Тако у примерима: а дн *исѝред нāшѐгā сѐла* йшд у општину (УБ), пос^нјѐци се тāј Лўчић *исѝре йшдгā Турчина* са Швāбѝм (Су), а *исѝрѐй Пāвловйћā* Мйћо збдријо (БК), уколико би се занемарила претходна прича о заступништву не би се могло ни говорити о заступаном. Као лексички експоненти ових конструкција јављају се именице са значењем појединачних људских бића или људских групација (*сѐло, Пāвловићи, фāмилѐ...*). Чини се да у позицији детерминисаног предиката могу бити глаголи широког семантичког спектра који би се условно могли представити значењем 'учинијци'.

На базичном нивоу и овде ће се као семантички еквивалент јавити начинска клауза уведена везником *йāко ийш* или *и йри йш*. Предикат те субординиране клаузе представљен је глаголом *засѝуйāйш*, док заступани добија функцију објекта: *исѝрѐй Пāвловйћā* Мйћо збдријо [\leftarrow И при том је заступао Павловиће].

2.3.2. Инсѝруменѝ

2.3.2.0. Падежима са значењем инструмента (*Instrum*), тј. оруђа формализује се средство или инструмент којим агенс реализује радњу детерминисаног предиката.

Категорија *оруђа* [М. Ивић 1954:7-53, Стевановић 1974. и сл], односно *инсѝруменѝа* [Радовановић 1978:100-104] у лингвистичкој литератури није директно третирана као тип адвербијалне квалификативне детерминације, мада се у поменутом као и у читавом низу других радова оставља простора за такву могућност. Тако М. Ивић истиче: "Пошто је за спроводника вршења тесно везан и сам начин вршења, то је могућно, у неким ситуацијама, *назначити само спроводника и тиме већ одредити један начин вршења насупрот другоме каквом начину који се може у истој овој ситуацији очекивати*" [1954:239 – размак С П], односно "инструментал омогућивача претставља одредбену падежну синтагму [...] она, наиме, сама по себи значи откривање околности, услова под којима се глаголска радња врши" [1954:15]. У студији о инструменталу упућује се и на могућност третирања спроводника као допуне, дакле, комплемента [М. Ивић 1954:15], будући да он са радњом представљеном глаголом у позицији детерминисаног предиката "чини органску целину" [Белић 1941:

⁶⁶ Конструкција *ујме + Ген* забележена је у говору Бјелопавлића "и значи 'што се тиче + ген'" [Ђупић 1977:153], у говору околине Колашина где "може да значи или 'што се тиче х' [...] или се употребљава мјесто циљног (а не узрочног) ради" [Пижурица 1981:200]. У истим говорима постоји и *ујме + Ген* са значењем заступаног.

192]. Не може се *јесџи*, *којаџи*, *џисаџи* и сл. без инструмента, али се може *јесџи*, *којаџи*, *џисаџи* и сл. различитим инструментима (избор је ужи или шири у зависности од типа глаголске радње), а “пратилачки моменат остварене глаголске речи јесте могућност да се радња врши на различите начине” [Белић 1941:96]. *Једе се, која се, џише се* *X*-ом, а то *X* могу бити различити појмови,⁶⁷ као што се, с друге стране, *џовори X*-ом, али то *X* може бити само *џлас*, што, дакако, оставља одговарајућег трага и у падежној форми као формализатору инструмента. Ако је избор инструмента за реализацију неке радње ограничен на један појам, онда ставити име тог појма уз име дате радње значи начинити таутологију која се неутралише обавезним детерминатором [М. Ивић 1983:193-194]. Уколико је избор инструмента шири, бирање једног, већ има одредбену – детерминативну функцију и адвербијално ситуативно-квалификативно значење.⁶⁸

Према обележју *иденџичносџи акџије аџенса и инсџтруменџа (IdAkc)* инструмент би се могао раздвојити на *сџпроводник* и *омоџућивач* (нпр. глаголи *ударџиџи*, *којаџи* и сл. захтевају спроводничку детерминацију, а рецимо глаголи *јесџи*, *џиџи* и сл. омогућивачку) [М. Ивић 1954:13]. Спроводник је “појам подређен субјекту или његов интегрални део који изводи акцију идентичну с акцијом самог субјекта”, док је омогућивач, са друге стране, “појам подређен субјекту који помаже субјекту при остварењу акције на било који начин само не на спроводнички” [М. Ивић 1954:51], што значи да спроводник има обележје *IdAkc /+/,* а омогућивач *IdAkc /-/.⁶⁹*

2.3.2.1. *Сџпроводник (Sprov)* се формализује падежним конструкцијама *o + Instr, c(a) + Instr, на + Acc, на + Loc, у + Acc* и *у + Loc*.

2.3.2.1.1. И поред чињенице да је некада тешко разликовати категорије спроводника и омогућивача, ова подела се чини корисном, пре свега ради сагледавања дистрибуције конструкција *o + Instr* и *c(a) + Instr*. Изгледа да је у говору северозападне Боке слободни инструментал врло добро очуван као формализатор спроводника, док је предлог *c* продро у конструкцију с инструменталом пре свега када се ради о ка-

⁶⁷ Уп. и мишљење М. Стевановића: “О д с р е д с т в а којим се радња врши или помоћу којег настаје неко стање, односно расположење, зависи и начин на који то настаје” [1974:507 – размак С П].

⁶⁸ Уп. М. Ивић: “Код правих прилошких одредаба карактеристичан је један моменат: супротстављање ближе одређене управне речи истој речи али са друкчијом одредбом – *џовориџи леџо* према *џовориџи ружно* [...]. Исти моменат супротстављања налазимо и у случају омогућивачке ситуације. Наиме када се вршење радње изводи под ‘парочитим условима’, тј. ‘с помоћним средствима’, онда се откривањем појма омогућивача издаваја, супротставља овакво вршење сличном вршењу без помоћног средства, а самим тим и сваком посебном случају вршења одговарајуће глаголске радње” [1954:17].

⁶⁹ Исп. и М. Ивић: “Јединство [с а с у б ј е к т о м] се обавезно успоставља – у случају спроводничке функције; оно обавезно не постоји – у случају функције омогућивача” [1954:17].

тегорији омогућивача. У малом броју примера конструкцијом $\vartheta + Instr$ формализује се омогућивач (знатно ређе него конструкцијом $c(a) + Instr$), док се, са друге стране, конструкција $\vartheta + Instr$ користи знатно чешће од конструкције $c(a) + Instr$ као формализатора спроводника,⁷⁰ што није сасвим у складу са констатацијом С. Мусића, по којој “инструментал у значењу италијанског *complemento di mezzo* има у говору северозападне Боке предлог *c* (*ca*) од италијанског *con*” [1972:117]. У сваком случају, судећи по сакупљеној грађи, конструкција $\vartheta + Instr$ представља најфреквентнију форму за исказивање спроводника, док се остале конструкције јављају знатно ређе и обично у вези са одговарајућим глаголским значењима. Избор именице као лексичког експонента конструкције $\vartheta + Instr$ одређен је значењем глагола у позицији детерминисаног предиката. Чини се да управо оваква ограничења дају могућност третирања спроводника некада као комплемента а некада као детерминације.⁷¹ Уколико је лексички експонент конструкције назив дела тела или органа који нема конкурентног инструмента уз дату радњу, падежна конструкција је блокирана обавезним детерминатором који може бити и имплициран, а којим се семантички неутралише таутологија (ко *свџијѣм ђчима вџдѣ*).

$\vartheta + Instr$: ко *свџијѣм ђчима вџдѣ* (УБ), *џбијо се свџџѣм рџкѣм* (УБ), *пѣ би Жѣрко [газио] свѣ пџ [о]номѣ нџџама* (Ка), *Свѣ сѣ рџкѣм жѣло* (Ка), *Тџ [ј]е нѣџџовѣм рџкѣм стѣвијо* (Ка), *Вѣзда срџѣм жѣла* (УБ), *тѣм мѣрамѣм повѣзала тџ нџгу* (Кр), *пѣ онѣм ѣрџџинѣм џкрџ по рџкама* (Кр), *сѣсѣм да сам га удавила* (БК), *кџ да си нџжем ѣскинуво мѣсо* (БК). *Кџку тѣме ко џ њ џдрѣ ѣѣкирѣм*, или *кѣс“јѣром* (БК), *ко џдрѣ џ њу ѣџскиѣм*, али *кѣџкѣм* (БК), *вѣзџ врѣће шѣџџѣм* (УБ), *пѣ тџџи онијѣм ѣџџџѣм* (УБ), *Брѣла ѣѣкирѣм*, *млѣтила*, *јѣдила* (УБ), и *џбиј га кѣмѣњем* (УБ), *кад џни бѣмбама свѣ тѣ унѣшти* (УБ), *Свѣ џџкилѣма и мѣџџџѣма кѣпали* (Су), *није се гѣџило џмѣџџџѣм гѣџѣм* (Су), *пѣ [ј]е тѣ пѣкријо слѣмѣм* (УБ), *ѣасмо мѣ виногрѣд пол“јѣват гѣџџџѣм* (Су), *Намѣчи ѣк*

⁷⁰ У већини дијалекатских монографија констатован је продор предлога *c* уз инструментал са значењем оруђа, а у неким се дају и детаљније информације о томе. У говору околине Колашина “конструкција инструментала *c* предлогом $c(a)$ је знатно продрла и у поље инструментала оруђа [...] [али] уз именице које означавају интегралне дјелове човјечијег тијела, по правилу имамо слободни инструментал” [Пижурица 1981:187]. Л. Вујовић за говор Мрковића каже да “именички инструментал (оруђник) стоји без предлога, док инструментал замјеница добија предлог *c*” [1969:300]. У црмничком говору “ако се [...] у оваким примерима осећа нијанса начина, *c* се по правилу не чује” [Милетић 1940:528]. Супротном стању констатује се за говор Груже [Стевовић 1969:499]. У трстеничком говору “у конструкцијама које обележавају неку физиолошку или психолошку карактеристику субјекта овај облик употребљава се и *c* предлозима и без предлога” а “у другим везама, иначе готово потпуно се уопштава предлог + инструментал оруђа” [Јовић 1968:169-170].

⁷¹ Уп. став М. Ивић: “Насупрот инструменталу спроводника који је по функцији својој, права допунска падежна синтагма, инструментал омогућивача претставља одредбену падежну синтагму” [1954:15], као и већ цитирани сегмент [1954:239].

онијем *сирћеиџом* и *чѣсном* (Су), пã се пòкрило *вѣликијем лонцем* (Ка), свѣ се бѣј *йусѣијем мòсѣрима* (Ка), пã нѣ мореш прãт *рѣкама*, пã òндã ўвати свѣ пã *брушкѣном пѣри* (Пр), пã се прѣл^ијѣ *вѣином* (Би). Тò [ј]е пòкријо *цѣрãдãма* (Би).

c(a) + Instr: Òн ме јãдан сãмо глѣдã *с онијем мрѣвијем òчима* (БК), како [ј]е тò свѣ ўзорò *с-ò-йѣом изјãђенòм крãвòм* (Ка), а дòље потарãцò *с нãквијем йлòчãма* (УБ), бѣле пòгаче òкићене *са зãсѣвãвãма* (Ри).

Предикат може бити представљен како транзитивним тако и глаголима “са значењем извесне радње која се врши медијално ‘у сфери субјекта’, дакле – уз непрелазне глаголе” [М. Ивић 1954:15]: *јѣс[ѣи]*, *òòћ* и сл. Ако је животиња инструмент, спроводничког или омогућивачког типа, по правилу се јавља само инструментал с предлогом *с*.⁷²

2.3.2.1.2. Падежне конструкције *на + Acc* и *на + Loc* као формализатори спроводника јављају се углавном уз глагол *свѣраиѣ*, при чему се лексикализују називом музичког инструмента.

на + Acc: млађарија свѣрала *на свѣрале*, пођèко и *нã зусле* (Кр).

на + Loc: Ўмијо [ј]е свѣра[ти] *на свѣрале* (БК).

Локатив је углавном ограничен на северозападни део испитиваног терена, док се акузатив користи у осталом делу северозападне Боке.

2.3.2.1.3. Падежне конструкције *у + Acc* и *у + Loc* забележене су као формализатори средства у којем се реализује радња глагола *йрãиѣ*, при чему су овде уочљиви и елементи спацијалне детерминације дате радње.

у + Acc: òндã йк òперѣте *у слãнѣ вòду* (Ка).

у + Loc: Пѣрѣ се *ў суруѣки* (БК).

2.3.2.1.4. Уколико се, дакле, инструмент схвати као једна од адвербијалних ситуативно-квалитативних категорија, а чини се да за то ипак има основа, на базичном нивоу поменуте конструкције мање више имале би као семантички еквивалент субординирану начинску клаузу уведену везником *йѣако ийѣо* или *йѣиме ийѣо* [Радовановић 1978: 100-102]. Површински инструмент, за разлику од посредника, на базичном нивоу добија функцију објекта, док је предикат представљен глаголом *йѣиѣребийѣи / йѣиѣребљавãиѣи*: *тòм мãрамòм* повѣзала тѣ нòгу [← Тако што је употребила мараму].

2.3.2.2. *Омогућивач (Omog)* се формализује падежним конструкцијама *ò + Instr*, *c(a) + Instr*, *из + Gen*, *òд + Gen*, *йрѣко + Gen*, *на + Acc*, *на + Loc*, *у + Acc*, *у + Loc*, и *ò(ò) + Loc*.

⁷² Уп. М. Ивић: “Инструментал категорије ‘оруђа’ којим су обележена б и њ а замењен [је] социјативном конструкцијом у свим оним случајевима кад се за то могло наћи ма и најмањег оправдања” [1954:223].

2.3.2.2.1. Узимајући у обзир да би се и неки од примера са конструкцијом *ø + Instr* поменутих у вези са категоријом спроводника могао протумачити и као омогућивач, ипак се слободни инструментал сасвим ретко јавља са тим значењем: него су је довели *кдлима нџкаквијџм* (Ка).

Предлог *с* продро је у конструкцију са инструменталом, пре свега, у случајевима када је омогућивач представљен називом животиње или превозног средства [М. Ивић 1954:223]. Предикат је у тим случајевима обично глагол кретања типа *шћџрајш*, *џијш*, *ијаћ*: *Шћџрај тџ дџље с онијџм џрњијџм маџгарејшом* (Пр), *Ту сџ мјџло с кџњама* (Ка), и вршло сџ *с кџњама* (Ка), биће он јџш ранијџ џтишџ *с вџзом* (Пр), *С-у-чијџм си иза-шџ?* *С ируџџм овџм радничкџм маџлоприје* (Мо), *Овај пџт није дџшџ с кџлима* у село (УБ), да *ће се с-џ-ијџм враћџ пџље* (Су), *с-џ-ијџм се заџављаџм* (Су), *Рџштуле се развџку и напправе с јајма* (Су), *с-џ-ијџм се џмџлџм излџјџчила* (БК).

Структура базичног реченичног еквивалента идентична је структури ових конструкција као формализатора спроводника.

2.3.2.2.2. Падежна конструкција *из + Gen* као формализатор инструмента може бити лексикализована искључиво именицом са значењем ватреног оружја, при чему је детерминисани предикат представљен глаголима *убијш*, *јаћаш* и сл.: *Убијо га из лџвачкџ иушкџ* (Пр), *џпали на њ ис ијџ кубурџ* (БК), *Јџз га гаћџ ис иушкџ лџвачкџ* (Ка), *уби га ис иџџа ливџра* (Су).

У овој конструкцији могу се тражити значењски елементи спацијалне детерминације. Овде је имплицирани инструмент заправо *мџијшак*, док се идентификованим оружјем упућује на његово порекло. То читавој конструкцији даје елементе аблативности на први поглед адноминално-детерминативног типа, која увек на базичном нивоу подразумева постојање субординиране релативне адноминално-детерминативне клаузе.

И ова падежна конструкција на базичном нивоу као еквивалент добија субординирану начинску клаузу уведена перифрастичним везником *ијако ишџо* или *ијиме ишџо*. Предикат начинске клаузе представљен је глаголом *исџалииш*, са објекатским комплементом *мејшак*. Површински инструмент на базичном нивоу функционише као аблативни спацијални локализатор, док је агенс начинске клаузе идентичан агенсу суперординиране: *И уби га ту ис иџџа ливџра* [\leftarrow Тако што је испалио метак из ливџра].

2.3.2.2.3. Падежна конструкција *од + Gen* лексикализује се градивним именицама (*џрво*, *лајша*, *ијржина*, *клџк...*) чијим се трошењем и / или трансформацијом реализује одговарајућа радња.⁷³ Овом конструк-

⁷³ Забележен је и пример У Чачак имџ *нџџе бџста направљена ијс камена* (Ка) у којем је фабрикатив уз трпни глаголски придев исказан конструкцијом *из + Gen* која у овом својству није обична у говору северозападне Боке.

цијом идентификује се, запараво, *фабрикайив*⁷⁴ – “неопходна г р а - ђ а употребљена ради остварења какве акције изградње” [М. Ивић 1954:22]. Ова категорија идентификована је у старом језику инструменталом,⁷⁵ да би “у савременом језику [...] инструментал ‘грађе’ [био] потиснут [...] конструкцијом *од + џенийив* (*џрадиийи кућу од дрвџиа, од камена и сл.*)” [М. Ивић 1954:23]: *малӯ кӯћицу начинијо ђ[д] дрвџиа и од нәквијек ләйиә* (УБ), [о]вәмо се малтер мӯтї *џиј иржинџ и оиј клака* (БК), Мјџшина се нәчинї *од брәвијџ чәйрџ* (УБ), нәчинџ се џпуте *од вџловскџ кџжџ* (УБ), Она тџ исплетџ лјјепо *џд вунџ* (Кр), Ѓәше по једну шкију замџтат *о[д] ијоџә дуванә* (Су), Знәо [ј]е тџ џн исплес[ти] *од врџова ирӯћа* (Ка), стџља се џкрой *џиј ирїџенијек врџә* (Пр), Оплетї *џд вунџ* џәке и рәше (БК), *џиј камена* џәше начини[ти] нәкве фигурџе (Мо).

Детерминисани предикат представљен је глаголима са значењем ‘*йравиийи*’,⁷⁶ што значи да се увек ради о транзитивним глаголима чији се објекат квалификује именованим материјалом, додуше, индиректно преко предиката. Стога је и разумљиво што се одговарајући тип површинске адноминалне квалификације формализује истом овом падежном конструкцијом (*рәша џд вунџ, џйуїџе од вџловскџ кџжџ*), при чему је глагол (*на*)*йравиийи* имплициран. На базичном нивоу као еквивалент ове конструкције јавља се субординирана начинска клауза уведена перифрастичним везником *ијәко иијо* или *иїме иијо*. Предикат начинске клаузе представљен је глаголом (*ио*)*йроиийи*, док површински инструмент добија функцију објекта: [о]вәмо се малтер мӯтї *џиј иржинџ и оиј клака* [\leftarrow Тако што (људи) троше пржину и клак].

Уз глаголе са значењем ‘*живџији*’ падежна конструкција *од + Gen* указује на средство којим се обезбеђује материјална егзистенција: *цїјелә фәмиља жївјела оиј иџелина* (БК), Мџже се *оиј иџезијџ* џптајат (Су).

Овој конструкцији врло је блиска и конструкција *о(д) + Loc.* којом се обично указује на храну која омогућава опстанак (уп. примере: *живї џд зџља ~ живї џ зџљу*). На дубинском нивоу и овде се јавља начинска клауза као семантички еквивалент. Површински инструмент обично добија функцију објекта, при чему је предикат субординиране клаузе искуствено препознатљив или контекстуално одређен: *цїјелә фәмиља жївјела оиј иџелина* [\leftarrow Тако што је *йродавала* пелин].

2.3.2.2.4. Падежна конструкција *йр(ек)о + Gen* користи се, у првом реду, као формализатор медијатора, при чему лексички експонент

⁷⁴ Термин је преузет од Г. А. Золотове која истиче: “**Фабрикатив** – компонент, карактеризујући предмет по материјалу, вџществу, из каторого предмет сџелан, изготџвлен” [1988:432].

⁷⁵ Тај значењски тип инструментала М. Ивић и назива инструменталом грађе прикључујући га категорији омогућивача [1954:22].

⁷⁶ Уп. К. Фелешко: “Детерминисани глагол јџсте *йосїиийи, сасїјојийи се* или неки други који се уклапа у широко схваћено значење ‘радити, стварати’, као нпр. *чинийи, монїйирийи, найривийи, сазидийи, йривийи, смоїиийи, сїворийи*” [1995:107]

Детерминисани предикат лексикализује се ограниченом групом глагола са општим значењем [1] ‘*йреносийи*’ (*ѣднийй, ићѣрайй, дѣхерайй...*), [2] ‘*йомерайи / йреносийи*’ (*сиушишайй, ранийй* ‘принети храну устима’, *ндсий...*), [3] ‘*зарадийи*’ (*зарадийй, дѣбий...*), [4] ‘*ойхранийи*’ (*одранийй, йѣдић...*) или ‘*йрийремиийи*’ (*сиѣуравайй, (с)кѣвайй...*) и [5] ‘*йокренуийи*’ (*мѣйй / мѣйй...*).

Без обзира на лексикализацију конструкције *на + Асс* и *на + Лос*, као семантички еквивалент на базичном нивоу јавља се субординирана начинска клауза уведена перифрастичним везником *йако ийшо* или *йшме ийшо*. Агенси субординиране и суперординиране клаузе су идентични. У већини случајева овим падежним конструкцијама формализује се инструмент који је истовремено и спацијални локализатор имплицитног глагола.

Уколико је лексички експонент назив животиње, површински инструмент на базичном нивоу добија функцију објекта (са елементима спацијалне детерминације) уз глагол *йоварийи*: *гѣдила јадна дрѣва ў Новй на маѣгаре* [← Тако што (их) је товарила (на) магаре].

Уколико је лексички експонент назив предмета или механизма помоћу којих се неко или нешто помера или преноси, базична интерпретација може бити различита: *На некакѣ конѣ дѣље би спуштили на йај винћ чоѣка* [← Тако што би употребили конопе и винћ], где се површински инструмент може третирати као објекат уз глагол *йюйребийи*; *пѣ смо га на ћућу одранили* [← Тако што смо употребљавали цуцлу ← Тако што је храна пролазила кроз цуцлу], где се површински инструмент може третирати као објекат уз глагол *йюйребийи*, али са свим особеностима падежне конструкције *йр(ек)о + Ген* лексикализоване именицама са инхерентним семантичким обележјем *SaAkt /-;* или *на лѣс* ђд *мѣрѣ нѣсила на пјаци* [← Тако што стави на мурвин лист], где површински инструмент на базичном нивоу пре свега функционише као адлативни спацијални локализатор.

Уколико су ове конструкције лексикализоване називима предмета помоћу којих се и / или околности у којима се стиче некаква корист, њима се имплицира радња која према детерминисаном предикату има “улогу омогућивача” [М. Ивић 1983:168] и која би се у стандардном српском језику могла исказати герундом⁷⁸ (*На йућа мицћела зараћивала вѣчеру* => *Зараћивала је вечеру* [перући веш] ... [у] туђим мишћелима). Предикат базичне начинске клаузе представљен је, при том, различитим искуствено препознатљивим или контекстуално одређеним глаголима, док површински инструмент обично добија функцију објекта (*Кѣку тѣмѣ ко зараћујѣ на йућѣ нѣсрећу* [← Тако што користи туђу несрећу]), или спацијалног локализатора “омогућивачке рад-

⁷⁸ Иако герунди не представљају фреквентна средства изражавања у говору северозападне Боке, могу се, ипак, чути примери “омогућивачког герунда” типа: *Ишѣ да дѣнесѣ кѣру крѣва кѣпјућу туђе њѣве* [← Тако што је копао туђе њѣве] (БК).

ње” (*На пџуџа мишћела* зарађивала вџечеру [\leftarrow Тако што је прала веш у туђим мишћелима]), или се трансформише у лични глаголски облик (*Он ти је јáдо њџк нá надницáма ѝддиџџ и шкдлџ* [\leftarrow Тако што је надничџо]).

Уколико се ове падежне конструкције лексикализују називима је-ла, базична интерпретација зависи од значења глагола у функцији предиката. У случају када је детерминисани предикат представљен глаголом са значењем *’џриџремџџи јело’*, предикат субординиране начинске клаузе је глагол *џпроџџџи*: *Тџрци свџ на лџђу кџвајџ* [\leftarrow Тако што троше лој]. Ако је, са друге стране, детерминисани предикат представљен глаголом са значењем *’оџџхраниџџи’*, предикат начинске клаузе може се представити глаголом *даваџџи да једе*: *На џџри нас је пџдигла, на џџри и на кџџривáма* [\leftarrow Тако што нам је давала да једемо пуру и коприве]. И овде површински инструмент на базичном нивоу функционише као објекат.

Покретач исказан конструкцијом *на + Асс* на базичном нивоу добија функцију агенса уз глагол *џокренуџџи* у оквиру релативне адноминално-детерминативне клаузе, док је објекат базичне начинске клаузе уз глаголе *имаџџи* и *уџџребџџи / уџџџребљавáџџи* имплицитни прави инструмент: *тај гџрњџ нá воду* је млијо [\leftarrow Тако што је имао механизам који покреће вода]. Конструкцијом *на + Асс* много чешће се формализује спецификатор као тип адноминалне детерминације (*млџн нá воду, млџн на сџџрџју...*).

2.3.2.2.6. Падежним конструкцијама *у + Асс* и *у + Лос* формализује се инструмент у који се смешта објекат детерминисане радње да би се реализовала та радња.

у + Асс: *Нџсило сџ џ скриње, нџсијо нџко у ормáре, нџко у онџ кџмџ* (Су), *Ондá дџћерáли дџма џље у мџџџине* (Ка), *у џџ зџбуне су нџкáко жџле сџјено* (Ка), *Вáлá џватџ[ти] вџлове џ рáло* (Ка).

у + Лос: *а тџ се гџнило у кџџџнáма* (БК).

На базичном нивоу развија се начинска клауза као семантички еквивалент конструкције, при чему површински инструмент обично функционише као спацијални локализатор уз искуствено препознатљив предикат: *Ондá дџћерáли дџма џље у мџџџине* [\leftarrow Тако што би га ставили у мешине].

2.3.2.2.7. Падежном конструкцијом *о(џ) + Лос* идентификује се храна која обезбеђује опстанак у датом моменту:⁷⁹ *Жџвјели смо о кџџусу и о џасџџу и о вџди* (Кр), *а дџџ кисџлџме зџљу и оџџ џџри сџ жџвјело* (Су), *пá смо јадни жџвјели о жџћеници* (Пр).

⁷⁹ Д. Петровић у говору Змијања бележи примере *Овáј крмак џстџ жџв сá жџром*, било џђџџ кои су брáли бџље и *са бџљем жџвли* у којима се јавља инструментал блокран предлогом *с(а)* у овом значењу [1972:168].

ном нивоу добија функцију комплемента (*їд мени* је ђн сасвїм лїуд [\leftarrow Ја мислим да је он луд]), или узрока типа иницијализатор (ђне бїле пђзнате *їо љейђїи* [\leftarrow Јер су биле лепе]), односно узрока типа налога (а нї су крај брата зађпали *їђ њенђј жђљи* [\leftarrow Јер је она тако желела]), овде се критеријом обухватају само оне конструкције које имају квалификативно значење. Није сасвим једноставно раздвојити квалификативне конструкције овог типа од оних конструкција које то нису, “пошто, по својој природи, значење ‘основа’ односно ‘критерија’ може да интерферира са значењем узрока” [Радовановић 1978: 90], па би се, рецимо, последњи пример елиминисањем спацијалног локализатора *крај браїа* могао третирати као илустрација квалификативне детерминације (а нї су [...] зађпали *їђ њенђј жђљи* [\leftarrow Онако како је желела]). Чини се да управо стога у нашој лингвистичкој литератури нема уједначеног става према овој категорији, те је Т. Батистић склона да је интерпретира начински [1972:165-173], док М. Ковачевић истиче да се “значење критерија на основу значења језичких јединица српскохрватског језика нужно издваја као посебан у з р о ч н и тип” [1988:125 – размак С П].

Критериј као квалификативна категорија формализује се падежним конструкцијама *їо + Loc*, *мимо + Gen* (*сї*)*рема + Loc* и *из + Gen*.

2.3.3.1. У својству формализатора критерија у говору северозападне Боке најфреквентнија је падежна конструкција *їо + Loc*. Као лексички експонент ове конструкције јављају се, пре свега, девербативне именице (*їђвђр*, *їлђс*, *ђђ*, *ђржђње*, *сђн*, *жђља...*) и нешто ређе други деривациони типови, при чему је врло тешко издвојити нека генерална семантичка ограничења: нђ кога сам пђзнала *їо ђђвђру* (Кр), Пђ пђзнали би је *їо їлђсу* (Су), знђла [ј]е *їо ђђду* да [ј]е ђн (Су), а *їо ђржђњу* би рђкло чељђде да [ј]е дїмица (БК). Виђело сђ *їо ђржђњу* да јђј га није жђо (Ри), Знђло га [ј]е цїјелђ сђло *їо ђржђњу* (БК), *По їомђ снї* смо, Слђбо, нђшли тї вђду (Кр), пђ су је опрђмили *їђ њенђј жђљи* (БК), ђн свђ *їо їлђну* заврши (Ка), а мђне су тђ свђ дђли *їо зађкону* (Кр), Кршђавало сђ и вјенчђвало *їо сїїђријђм ђбичђима* (Ри), мї смо бїли да свђк дђбђјђ *їо свђме рђду* и *залђђњу* (Су), свђ *їо їамђїи* баўљала прђ тђ гђмилђ (Уб), Виђело сђ *їо вђјсци* да ће брзо пђнї[ти] Ытђлија, тђ [ј]е свђ бїло више трђњђво, глїбђво (Би), Виђу јђ *їо ђчима* да [ј]е пїђн (Пр).

Детерминисани предикат уз девербативне именице врло често представљен је глаголима “когнитивне перцепције” [Ковачевић 1988: 125] (*їђзнаї*, *знђї*, *рђћ* ‘зађлучиїи’, *виђейї* ‘зађлучиїи’...), али тиме нису ни близу побројане све могућности лексикализације.

На базичном нивоу ова падежна конструкција добија као еквивалент начинску клаузу, уведену перифрастичним везником *на основу їђђа како / колико* и / или, нешто ређе, *онако како*. Према девербатив-

ној именици јавља се одговарајући глаголски еквивалент: знāла [j]е она *īo* *ōdu* да [j]е *ōn* [*←*—На основу тога како хода]. Ако се, са друге стране, ради о неизведеној именици (*војска*, *јакѣиџун*, *џо...*), предикат начинске клаузе бива представљен глаголом искуствено препознатљиве или контекстом одређене радње: *Виђело сѣ īo војсци* да ће брзо *пāнū*[ти] *Итāлија*, *tō* [j]е свѣ било више *трāњāво*, *глибāво* [*←*— На основу тога како је војска изгледала], *Кршћāвало сѣ* и *вјенчāвало* и *закопāвало īo сīāријем ђбичāима* [*←*— На основу тога како / Онако како је обичај налагао]. У случајевима када према именици постоји прилог. конструкција *īo* + *Loc* може бити замењена и прилогом: *ōn свѣ īo īlānu* *зāвршиј* [*←*— плански], што иде у прилог начинској интерпретацији ових конструкција. Међутим, проблем припадности падежне конструкције *īo* + *Loc*, па и критерија уопште, адвербијалној квалификативности или каузалности овим није разрешен.

Ако се упореде следећи примери:

I Qual	II Causal
<i>пā</i> су је <i>опрѣмили īd њенōј жѣљи</i> [<i>←</i> — Онако како је она желела].	<i>а њū</i> су <i>крај</i> брата <i>закџпали īd њенōј жѣљи</i> [<i>←</i> — Јер је она тако желела].
<i>Знāло га [j]е цѣјелџ сѣло īo држā-њу</i> [<i>←</i> — На основу тога како се држао].	<i>... īd шкѣрцима</i> су је свѣ <i>познавали</i> [<i>←</i> — Јер се шкерцала].

види се да се падежном конструкцијом *īo* + *Loc* може формализовати како каузалност тако и адвербијална квалификација, и ту не може бити дилеме. Није, међутим, сасвим јасно када ова конструкција добија каузалну, а када начинску интерпретацију. Посматрањем поменутих парова, чини се да опредељење за једну или другу интерпретацију зависи од конкретизованости, тј. (не)детерминисаности предиката, односно лексичког експонента падежне конструкције. У примеру *Њū* су *крај* брата *закџпали īd њенōј жѣљи* детерминисани предикат представљен глаголом *закџпāи* специјално је детерминисан, односно конкретизован у извесном смислу (није уобичајено да се удата жена, што се сазнаје из контекста, сахрањује поред брата), тако да је пажња усмерена не на начин реализације радње предиката, већ на узрок (типа налога) такве реализације. Супротна ситуација сусреће се у примеру у којем је предикат представљен глаголом *опрѣмии* — начини опремања могу бити различити, а овде није наведен ниједан, па стога конструкција *īo* + *Loc* нема каузалну већ квалификативну интерпретацију. Чини се да овај однос функционише и када је у питању лексички експонент саме падежне конструкције. *Држāње* је недетерминисан тип понашања па конструкција *īo* + *Loc*, лексикализована на овај начин, имплицира квалификативну интерпретацију, док *шкѣрца* ('шала') као лексички ек-

спонент ове конструкције, са друге стране, представља детерминанту понашања, што би требало да имплицира каузалну интерпретацију.⁸¹ Овим се проблем не решава, јер је појам детерминисане радње као фактор избора интерпретације растегљив (врло често и [само]детерминисана радња може иступити као генерална за читав низ уже (само)-детерминисаних акција). Напокон и лексички експонент падежне конструкције *їо* + *Loc* имплицитно је детерминисан – да се не ради о специфичној врсти *Ѡда*, *ѡдвѡра*, *ѡлѡса*, *ѡрѡња* и сл. радња детерминисаног предиката не би се ни реализовала.

2.3.3.2. Падежна конструкција *мимо* + *Gen* функционише као опозит према претходној конструкцији, будући да се њоме указује на кршење одређеног критерија, готово по правилу колективног – општеважећег става: да [j]је ѡдведѡ *мимо рѡда* и *мимо ѡбичѡја* [<— Онако као не налаже (уобичајени) ред и обичај](Ка). Мада је забележен свега један пример, уочава се да на базичном нивоу предикат начинске клаузе мора бити негиран. Занимљиво је да ова конструкција може добити и концесивну клаузу као реченични еквивалент, по истом критерију по којем се и конструкција *їо* + *Loc* може интерпретирати као каузална: *Закѡпѡ жѡну навр два сата, мїмо рѡда* и *нѡчина*.

2.3.3.3. Падежне конструкције *(с)їрема* + *Loc* и *из* + *Gen* знатно ређе се употребљавају, и увек се могу заменити конструкцијом *їо* + *Loc*.

(с)їрема + *Loc*: нѡ смо тѡ скрњѡторїли *сїрема свѡцїјѡм моѡўњно сїїима* (БК), *Слѡвїли смо їрема нѡшїїїѡм сїїскїїѡм ѡбичѡїма* (Су).

из + *Gen*: *Вїћѡло сѡ їж њѡнѡ їрїчѡ штѡ* [о]на *ѡће* (Уб).

У обрнутом смеру замена није могућа, бар када је у питању *из* + *Gen*, будући да је лексикализација ове конструкције ограничена углавном на именице *їрїча*, *ѡрѡња* и можда на још коју. Базични еквиваленти ових конструкција идентични су еквивалентима конструкције *їо* + *Loc*, што је и разумљиво с обзиром на то да их она увек може замени-ти.

2.3.4. Проїраїна околностї

2.3.4.0. Указивање на околности у којима се реализује радња детерминисаног предиката, односно на појединости које прате ту реализацију може се формулисати као параметар пропратне околности (*Prop*) [Радовановић 1978:94].⁸² Пропратна околност формализује се падежним

⁸¹ Уп. и примере типа: *Знао сам їо ѡласу / ходу* да је она [<— На основу тога како говори / хода] ~ *Знао сам їо їромуклом ѡласу / успѡреном ходу* да је она [<— Јер је промукло говорила / успорено ходала] из стандардног српског језика.

⁸² Параметром пропратне околности овде су обухваћени значењски типови које М. Ивић представља као "пратилачки инструментал", "инструментал" карактеристичне по-

конструкцијама *Det + Gen, c(a) + Instr, б(р)ез + Gen, у + Acc, у + Loc* и *кроз + Acc*.

2.3.4.1. Падежна конструкција *Det + Gen* као формализатор пропратне околности лексикализује се називима интегралних делова агенса као носиоца детерминисане радње: Живјела би она *ра̀скр̀и́жена ўва д̀оста* (Су), Ву̀ко̀ те вр̀ће *з̀о̀ли́јек ра̀мѐна* (Би), сѐдї̀ прѣд њїм *ї̀р̀екр̀и́и́енијек н̀о̀з̀а* (Су), Биће б̀а̀са̀ла б̀о̀си́јек н̀о̀з̀а по тијѣм пл̀о̀ча̀ма (БК), вр̀нуо се к̀ў̀и *с̀ї́у́чена н̀д̀са* (Пр), Кад м̀д̀же он њї по планини *ї̀а̀ки́јек н̀о̀з̀а* (БК). Будући да приписивање интегралног дела целини представља таутологију, генитив је блокиран обавезним детерминатором [М. Ивић 1954:204, 1983:179-189, Радовановић 1990:92-93]. Детерминатор, при том, може бити лексикализован придевом или придевском заменицом.

На базичном нивоу као еквивалент ове конструкције јавља се субординирана клауза уведена перифрастичним везником *и / а њри њом* и предикатом представљеним глаголом *имаїи*. Површински квалификатив на базичном нивоу функционише као објекат који је обавезно праћен адноминално-детерминативном релативном клаузом као еквивалентом површинског детерминатора, док је агенс субординиране начинске клаузе идентичан агенсу суперординиране: вр̀нуо се к̀ў̀и *с̀ї́у́чена н̀д̀са* [\leftarrow И при том је имао нос који су стукли].

2.3.4.2. Падежна конструкција *c(a) + Instr*⁸³ има знатно шире могућности лексикализације од претходне. У својству лексичког експонента може се јавити читав низ именица “без обзира какав је појам у питању, само ако се ради о примерима који по својој семантичкој структури спадају у категорију ‘карактеристичне појединости’” [М. Ивић 1954:204]. Ипак, ретки су примери ове конструкције лексикализоване именом интегралног дела агенса: п̀а се вр̀нуо с *ї̀р̀д̀в̀а̀љен̀д̀м з̀л̀ав̀д̀м* (Пр), Бл̀а̀гое преко цијелијѣ лецу̀на пр̀б̀ђи с *н̀д̀га̀ма ш̀ї̀д̀р̀кијѣм* (Пр), како [ј]е за̀дуго л̀ж̀о с *ї̀о̀да̀вијен̀д̀м н̀д̀д̀м* (Ри). Знатно чешће се као лексички експоненти јављају девербативне именице са значењем “п с и х и ч к и х или ф и з и о л о ш к и х стања односно процеса” [Радовановић 1978:94]: *С њ̀јѣсм̀д̀м смо св̀уј њ̀шли* (Уб), ма [ј]е [о]на с *ї̀о̀носом* ишла

јединости” и “инструментал ‘саставног дела’” [1954:195-196] у свим случајевима у којима је у фокусу пажње детерминација глагола, док се адноминална квалификација неким детаљем без обзира на то да ли је интегралан или пратећи третира као карактеристична појединост.

⁸³ Беспредлошки инструментал у овом значењу бележен је у говору Врачана: Д̀д̀шла е к̀р̀ї̀ом у ш̀аке [Петровић 1974:172], у говору Црмнице: Учињѣ те *ї̀ѐшко[м] м̀у̀к̀ом*, Велїком *н̀к̀аниц̀ом* је то учинїо [Милетић 1940:532], у говору Мрковића: Иђ̀ли-су *ї̀ї̀шкама*, Грѣђау свѣ *ш̀ир̀ї́и́ма зел̀ї́нима* [Вујовић 1969:306] и у говору галипољских Срба: *Пров̀дди* (= пролази) *ћ̀дравим к̀њ̀ом*, *Празнїм рук̀ом не ї̀дди се на екїмїју* [П. Ивић 1994:351-352], а изгледа да није стран ни говору Баније и Кордуна, односно западнобосанским говорима [Петровић 1978:134].

(БК), и с *нāквијѣм ѿрѣзиром* ме глѣдā (Пр), кад оно јѣдѣ сā *слāшћу* (УБ), а кад чѣкā с *нāдѣм* (Су), *С мѹкѣм* је она више и водѣ пїла (Би), зāвршїм рāзред с *ѡдличнијѣм* (Кр), јѣла з *ѣѹкѣм* у грлу (БК). Напокон, као лексички експонент ове конструкције јављају се именице које не значе ни интегрални део ни психофизиолошко стање агенса: дѡћи ѹвечѣ с *ѡбрцијѣм* (Кр), с *онѣм бѡцѣм* и с *онијѣм* дѡћи тāмо (Кр), пā јѡј један ѡдијо са *свѣм ѡѹшкѣм* нā мѹрву (Би), *Идѣ* дна пѹт мене са *једнѣм ѡрѹлѣм ѡличинѣм* (БК), кад двѡцица чѣкајѹ с *ѡѹшкѣм* (Кр).

За разлику од примера са претходном падежном конструкцијом, овде глагол у позицији детерминисаног предиката може варирати значење конструкције *c(a) + Instr*, осим уколико је она лексикализована називом “п с и х и ч к и х или ф и з и о л о ш к и х стања односно процеса”. Наиме, будући да се у говору северозападне Боке инструмент може лексикализовати и конструкцијом *c(a) + Instr*, значење пропратне околности јавља се једино у случајевима у којима се спој глагола са овом конструкцијом не може третирати као пример детерминације инструментом. Управо стога у већини примера у којима је ова конструкција као формализатор пропратне околности лексикализована називом интегралног дела или предмета, детерминисани предикат бива представљен глаголом кретања типа *врнуѹ се, ѡрѡћ, дѡћ* (који се детерминишу обично неким превозним средством у функцији инструмента), или неким другим глаголом чија семантика не дозвољава детерминацију инструментом (*чѣкаѡѹ, лѣжаѡѹ...*). Напокон, радња детерминисаног предиката и детерминација формализована овом падежном конструкцијом могу бити у супротности, што падежној конструкцији даје концесивно значење: али [j] је ѡн пѡтгља и ѡшѡ по сѣлу *с-ѡ-ѡѡм нѡ-ѡѡм* у гипсу [\leftarrow Мада му је нога у гипсу](Ка).

На базичном нивоу ова падежна конструкција као семантички еквивалент има субординирану клаузу уведена везником *и / а ѡпри ѡѡм*. Уколико је лексички експонент девербативна именица, предикат начинске клаузе бива представљен њеним глаголским еквивалентом, при чему су агенси субординиране и суперординиране клаузе идентични: *С ѡјѣсмѡм* смо свѹј ѡшли [\leftarrow И при том смо певали].

Ако је лексички експонент назив интегралног дела агенса, површински квалификатив на базичном нивоу функционише као објекат који је праћен релативном клаузом као базичним еквивалентом обавезног детерминатора, док је предикат начинске клаузе представљен глаголом *имаѡѹ*: пā се врнуо с *ѡрдѡвāљенѡм ѣлāвѡм* [\leftarrow И при том је имао главу коју су разбили]. У случајевима када је лексички експонент ове конструкције назив предмета, површински квалификатив на базичном нивоу има, такође, функцију објекта уз предикат који би се могао представити глаголом *носиѡѹ*: кад двѡцица чѣкајѹ с *ѡѹшкѣм* [\leftarrow И при том су носили пушке].

2.3.4.3. Падежна конструкција *b(p)ez + Gen* функционише као опозит према претходним двама конструкцијама, будући да се њоме “ре-ферише о одсуству неке околности” [Радовановић 1978:98]: Они *tō brèz vikē* и *brèz z̄unz̄ulē ūrēdē* (Су), *jāvī* се *kō sēlānka bez ūkavē nādmenosīi* (Пр), *v̄rnuvo sē k̄ŭkavaц brèz nōgē* и *brèz jednō-ŷa đka* (БК), *Nēhe* она *n̄kud krēnu[ti] brèz nākvōŷa k̄r̄sīa* (Су). Могућности лексикализације идентичне су као и код конструкције *c(a) + Instr*, с тим што одсуство неке околности или појединости, чини се, много чешће него њено присуство долази у супротност са реализацијом радње детерминисаног предиката, што овој конструкцији врло често даје концесивно значење. Семантичка интерпретација разликује се од интерпретације претходних конструкција практично само “присуством негације уз предикацију у субординираној дубинској клаузи” [Радовановић 1978:98]: *Nēhe* она *n̄kud krēnu[ti] brèz nākvōŷa k̄r̄sīa* [\leftarrow А да при том не носи неки крст].

2.3.4.4. Падежне конструкције *y + Acc*, *y + Loc* и *кроз + Acc* лексикализују се девербативним именицама које “означавају психичке или физиолошке процесе и стања” [Радовановић 1978:95]. На базичном нивоу и ове конструкције имају као семантички еквивалент субординирану клаузу, уведена везником *a / и при том*: *Ūmrla [j]e y Isusove m̄ŭke* [\leftarrow И при том се мучила као Исус].

y + Acc: *Ūmrla [j]e y Isusove m̄ŭke* (Пр), *y šālu* *đna* њему рџи (Уб).

y + Loc: *porđdila se y sīrāiinijēm b̄lovima* (БК).

кроз + Acc: *kr̄os ŷlach* му *đsovā h̄h̄ŭ* (Уб), *Ma* му је *tō đna kro šālu* пригџрила (БК), *pā* ми пригџрџ *kro šālu* (Пр), *Kros k̄ŭknavu* га клџла (Би).

2.3.5. Дисџрибуџивносџи

2.3.5.0. Указивање на облик или формацију јављања неког бића или предмета обухваћеног радњом детерминисаног предиката може се формулисати као дисџрибуџивност (*Distr*). У студији о инструменталу М. Ивић ову значењску категорију посматра у оквиру инструментала “основне карактеристике”, истичући да инструментал са дисџрибуџивним значењем открива “у каквом се броју, мноштву, саставу, формацији јавља дати појам у тренутку вршења [радње]” [1954:135], док са друге стране инструментал којим се указује на вид, облик јављања неког бића или предмета одређује као инструментал “обличја”, констатујући, при том, да се “значење обличја и формације, састава често [...] сустичу у једном истом примеру” [М. Ивић 1954:138]. Овде се под дисџрибуџивношћу подразумева указивање

и на обличје и на формацију. Примери “апозитивног” инструментала, као типа инструментала “основне карактеристике” (*Цурѡм сам дѡшла*) који се могу третирати и као илустратори темпоралности [М. Ивић 1954:146] бележени су само у предикативној функцији: *Бѣвѡјкѡм* кад је била дндā су се брале малине (УБ).

Дистрибутивност се формализује падежним конструкцијама у + *Acc*, у + *Loc*, на + *Acc*, и (N) + *īo* + N.⁸⁴

2.3.5.1. Падежне конструкције у + *Acc*, у + *Loc* лексикализују се називима форме (*кѡмāд*, *рѹчица...*) или формације (*рѡј*, *бāйшаљѹн...*) у којем се јавља предмет односно биће обухваћено радњом. Указивањем на форму агенса или објекта дате радње детерминише се не само радња предиката већ и сам агенс односно објекат, што значи да се ова категорија може теретирати и као тип адноминалне детерминације.

у + *Acc*: Онѡ йскидāш сѹр лѹјепо у *комāде* (УБ), Повѣжи онѡ у *рѹчице* (УБ), тѡ свѣ у *роевѣ* дѡл^нјѣћѹ (Ка).

у + *Loc*: Насрнула тā тѡска у *бāйшаљѹнима* (БК).

Трансформацијом примера у којима је ова падежна конструкција лексикализована називом формације, уочава се блискост дистрибутива и категорије квантификације (Насрнула тā тѡска у *бāйшаљѹнима* <=> насрнуо батаљон те тоске).

2.3.5.2. Конструкција на + *Acc* (локатив није бележен) лексикализује се називима предмета у које се нешто смешта да би било дистрибуирано: Тѡ није дѡзвољено *нā чаише* ни продават (УБ), Нāрод је ѡтолѡн нѡсијо *на домѹжāне* вино и ѹље (Би), Тѹдā давали брāшна *нā вреће* (Су). Примери ове конструкције врло су блиски примерима инструментала типа *нā лѹс* ѡд мѹрвѣ нѡсила *нā* пјаци. Ипак примери дистрибутивности, за разлику од инструментативних, садрже информацију о појавном облику неког предмета коме је својствена “расутост” (*рāкија*, *вино*, *ѹље*, *брāшно...*).

2.3.5.3. У конструкцији (N) + *īo* + N именска реч може бити у различитим падежима. “Кад је појам обухваћен дистрибуцијом субјекат реченице, онда уз *īo* долази номинатив [...]. Ако је појам обухваћен дистрибуцијом објекат реченице – онда долази акузатив [...]. То значи да се уз *īo* јавља онај падеж који би у тој реченици долазио да нема дистрибуције”, па *īo* овде има прилошку, а не предлошку функцију [М. Ивић 1951-52:199, 201]: *йћакѹ онāкѡ* *двѡде* *īѡ* *двоє* (УБ), да [j]е мѣтала *јѣдну* *īo* *јѣдну* (БК), мѡрāм пй[ти] *īo* *ѣдну* днѣвно (Пр). Први члан ове конструкције може и изостати. Уочава се да квалификативност код овако формализоване дистрибутивности, изгледа, долази до изражаја

⁸⁴ У испитиваном говору нису забележени примери дистрибутивног инструментала, за разлику од говора Роваца, где се јављају примери типа *Оѡвце* *ја2ве5* *бѹѹцима*. Нѡсио је *брѣмѣнима* и *нāрāнцима* *ци* 1јо да2н [Пижурица 1967:168].

само ако се ради о “дистрибутивном значењу сукцесивног издвајања подједнаког броја јединки извесног подразумеваног мноштва” [М. Ивић 1951-52:200].⁸⁵ Уз то, фокус пажње може бити померен са детерминативне на агентивну или објекатску функцију, уколико се уз збирни број или број *један* експлицира и назив предмета дистрибуције (који, будући контекстуално познат, може изостати).

2.3.6. Компаративности

2.3.6.0. Квалификовање радње предиката довођењем у везу те радње са истом радњом другог агенса, или истог агенса али у другом временском периоду, могло би се одредити као компаративност (*Компр*). При том радња са којом се квалификована акција пореди по правилу није експлицирана већ је представљена својим агенсом, објектом или временским периодом у којем се реализује, што доводи и до квалификације агенса или датог временског периода. Ова значењска категорија формализује се падежним конструкцијама *од + Ген, мимо + Асс, н(еџ)о + N* и *κ(a)о + N, колико и + N* и *за + Асс*.⁸⁶

2.3.6.1. Падежна конструкција *од + Ген* јавља се у својству комплемента прилошког компаратива⁸⁷ који иступа као квалификатив радње детерминисаног предиката: али су тō *бџље* уредили *џд нас* (Ка), да ће *џжње[ти]* *више џд њџ* (БК). Дакле, ако се у фокус пажње стави само тај комплемент, условно би се могла издвојити категорија *компаративности*, представљена називом агенса радње са којом се квалификована акција пореди. Детерминисана радња, односно њен агенс су носиоци одређене особине (квалификативне [*боље*], или квантификативне [*више*], што зависи од типа прилога) у већем степену од компаранта. Избор лексичког експонента ове конструкције одређен је, наравно, типом квалификоване радње, што значи да би компаранту по логици ствари требало да буде својствена дата радња.

2.3.6.2. За разлику од претходне конструкције, *мимо + Асс* не захтева присуство прилошког компаратива али се и овом конструкцијом као

⁸⁵ Уколико се ради о дистрибутивном значењу “раздељивање извесне количине која се подразумева на две (или више лица), тако да свако лице добије подједнак део подразумеване количине”, или дистрибутивном значењу “са итеративном нијансом, онда кад се подразумевана количина раздељује на подједнаке делове да би дала само једном лицу у одређеним временским размацима” [М. Ивић 1951-52:200], квалификација није у фокусу пажње већ “објекатска” и ређе “агентивна” квантификација.

⁸⁶ Беспредлошки инструментал у компаративном значењу бележен је у говору Мрковића: *џни долџише (дџше) џњном* [Вујовић 1969:303] и у говору Роваца: *Бџље је умрне но рџбом живје* [Пижурица 1967:168].

⁸⁷ Р. Симеон помиње као термин *комплементни компарације* (*complementum comparationis*) али га не образлаже [1969:677].

и претходном указује на то да агенс квалификовану радњу обавља другачије од осталих: Њџма тџ тџ мџлџ љрџдџ *мимо нџрод* (БК), нџ може чељџде нџ мањџ ствџри чџњџет *мимо дрџџџ свџјеџџ* (Пр). Контекстом је, при том, одређен смер одступања као “позитиван” или “негативан”, што значи да овде не може бити оног квалификативног нијансирања које је својствено конструкцији *од + Gen*, пре свега због одсуства прилога. Конструкција *мимо + Acc* лексикализује се ограниченом групом именица типа *нџрод, свџјеџџ, љџди* које имају обележје плуралности без обзира на то да ли је она семантичког или и морфолошког типа. Ове именице, неретко, бивају праћене детерминатором (*дрџџџ, џсџџџџ*).

2.3.6.3. Конструкције *н(еџ)о + N*, *к(а)о + N* и *колико и + N* структурално се сасвим разликују од претходних конструкција, будући да овде није реч о предлошко-падежној конструкцији већ о споју везника *к(а)о, н(еџ)о* и склопа *колико и* са именицом која може бити у различитим падежним облицима у зависности од тога да ли је компарант представљен агенсом, објектом или временским периодом у којем се реализује нека радња. Конструкција *н(еџ)о + N* захтева, при том, присуство прилошког компаратива, а *к(а)о + N* и *колико и + N* не појављују се под тим условом. На томе се, управо, и базира различито значење ових конструкција – првом се указује на то да се детерминисана радња реализује уз већи степен присуства прилогом именованог квалитета или квантитета: *Овџ гџдинџ [ј]је џсто бџљџ рџдило нџ лџњскџ* (Ка), али тџ *љџше љрџдџ нџ џн* (УБ). Другим двома конструкцијама указује се на идентичност реализације детерминисане и детерминативне радње.

к(а)о + N: ма трџчџ *кџ зџџ* (Кр), *кџсџ кџ џкаквџ кџсилица* (Су), Чџвџм га *кџ свџџџџџ* (УБ), *живџела кџ бџбреџ* у лџју (БК), *нџ ме нџсијо кџ мџлџ џџџџџ* (БК).

колико и + N: а џз4ели су *кџлко џ јџ* (БК).

Будући да у вези са конструкцијама *к(а)о + N* и *колико и + N* по правилу није експлициран начин реализације радње, јасно је да је он имплициран или контекстом или искуствено препознатљивим начином реализације својственом компаранту: ма трџчџ *кџ зџџ*, а зецу је иманентна брзина у реализацији радње *џрчџџџџ*. Конструкција *колико и + N* резервисана је искључиво за квантификативну детерминацију радње.

2.3.6.4. У вези са овим семантичким параметром требало би посматрати и примере типа: *За џџџџџџџ џз4едџ, а не љрџдџ ни за јџднџџа* (Ка), *Ђџше сџлпа[ти] зџ чеџџ дрџџџџџџ* (БК), у којима се компарант формализује падежном конструкцијом *за + Acc*. Ова конструкција лексикализује се бројном именицом, или називом формације, а увек се може супституисати конструкцијом *колико и + N*.

2.4. Падежи са каузалним значењем

2.4.0. Падежима са каузалним значењем (*Causal*) указује се на узрок јављања радње детерминисаног предиката. Између узрока, који се исказује падежним конструкцијама, и узроковане радње детерминисаног предиката успоставља се неколико типова односа. Уколико између узрока и узроковане радње нема посредника, узрок иступа као *ефектор* [М. Ивић 1954б:187, Радовановић 1978:67-68, Ковачевић 1988:53-54], који може бити *интерни* – ако су узрок и узрокована радња интегрисани у сфери једног појма, и *екстерни ефектор* – уколико је узрок ван сфере појма којем се приписује узрокована радња.

Ако се између узрока и узроковане радње јавља вољни импулс као посредник, говори се о *моћиву* као типу узрока [Ковачевић 1988:54-55], те се, према критерију интегрисаности узрока и узроковане радње разликује *стимулајтор* са обележјем *интегрисаности* */+/* [М. Ивић 1954б:187, Радовановић 1978:67-68, Ковачевић 1988:55], и *налог* са обележјем *интегрисаности* */-/* [М. Ивић 1954:80-83].

Сви побројани типови узрока припадају директном узроку [Радовановић 1978:67-68]. Уколико је, пак, узрок само почетна карика у ланцу подстицаја који доводе до реализације детерминисане радње, говори се о индиректном узроку⁸⁸ или *иницијализатору* [в. шему 4].

2.4.1. Ефектор

2.4.1.0. Ефектор је тип узрока одређен директном везом са узрокованом радњом, односно спонтано изазваним ефектом. Између узрока и последице нема, дакле, вољног импулса и управо то представља битну карактеристику ефектора [М. Ивић 1954б:187, Радовановић 1978:67-68, Ковачевић 1988:53-54]. Ефекат може, при том, бити узрокован интерним психолошким или физиолошким стањем или процесом – *интерни ефектор*, односно спољном реалном околношћу или збивањем – *екстерни ефектор*.

2.4.1.1. *Интерни ефектор* (*InEffect*) формализује се падежним конструкцијама *од + Gen*, *у + Acc*, *у + Loc*, *на + Loc* и $\emptyset + Instr$.

2.4.1.1.1. Падежном конструкцијом *од + Gen* може се у говору северозападне Боке формализовати више типова узрока, у зависности од типа лексикализације саме конструкције, односно детерминисане радње. Ова конструкција као идентификатор интерног ефектора може се лексикализовати [1] именицама са значењем психолошког, или физиолошког стања, [2] називима болести, болесних органа, или поремеће-

⁸⁸ М. Ивић користи сличне термине: *изазивач* (=ефектор), *унутрашња њобуда* (=стимулатор), *подстиркач* (=налог), *пасивни узрок* (=иницијализатор) [1954:100].

них функција и [3] девербативним именицама као ознакама радњи које, будући претеране (што се обично и експлицира одговарајућим квантификатором) доводе актера у нежељено стање: [1] *пā свѣ онѣ сѹде од љуѣиинѣ разбаѡј* (БК), *ѡ[ѡ] жалосѣи кѹкā, не од весѣља* (Ка), *Нѣ море се о[ѡ] срамѡиѣ слѹшā[ти]* (Су), *а мѣ ѱ врѣсак ѡд радосѣи* (Су), *Свѣ би ѣгрāли од весѣља* (Су), *Нѣје зā мјесѣц дāнā прогѡрила о[ѡ] шѹзѣ* (Су), *Јā нѣјесам мѡгла зā неколико ни пѹну[ти] ѡ[ѡ] сѣрā* (Пр), *Вāс сѣ трѣсѡ ѡ[ѡ] шѣѡцијѣ* (Би), *Нāјпотља се јāдна жѣна бāцила пѡд вѡз о[ѡ] срамѡиѣ* (УБ), *Испуѡāла нама пѹста ўста ѡ[ѡ] жѣђи* (Кр), *Мѣ би дѡшле да ўмрѣмо ѡд ѣлāди* (УБ), *а он дрктѣ ѡд вāѣрѣ* (Ри), *Бāцила би се прѡ прѡзора ѡд мѹкā* (УБ), [2] *Мѡј јāднѣ ѡтац обѡлијо о[ѡ] шѹберкулѡзѣ* (Ри), *ўмрѣјѣ јāднѣк о[ѡ] шѣ бѡлесѣи* (Мо), *оѣи сѣчијѣ нѣстала* (Су), *ўмрло [ј]е њѣк нѣколико од оноѡā нāјгѡрѣѡа* (БК), *Он је обѡлијо и ѡ[ѡ] срца* (УБ), *ўмрѡ [ј]е четѣрес и дѣвѣтѣ ѡ[ѡ] срца* (Ка), *ѡд бубрѣѡā јѡ[ј] [ј]е ѡд пѡмогѡ* (БК), *Кāжѣ да ѡу отпуѡѡвā[ти] дѣи ѣѹсѣѡѡā ѣрѣиѣска* (Су), [3] *кѡ удāвили се о[ѡ] ѣѡликѡѡā ѡдā* (Кр), *док нѣје свѣнтрала ѡ[ѡ] чекāња* (БК), *и не промѹкли од оноликѣ врѣскѣ и ѣѡѡвāња* (Пр), *а тѡ су јѡј искѡчиле вѣне ѡ[ѡ] дѹзā сѣѡјāња* (Ри).

Узроковане радње као ефекти представљене су медијалним глаголима (*кѹкāиѣ, врѣскаѣи, скāкаѣи, пѹнуѣи, ѣрѣ[сѣи] се, бāци[ѣи] се, ўмрѣјѣи, дркѣиѣи, обѡљѣи, нѣсѣиѣи, удāви[ѣи] се, свѣнѣѣрāи...*). Дакле, и ефектор и ефекат су у сфери истог лица кроз које се тај ефекат манифестује. Ако је узрокована радња изражена транзитивним глаголом, онда носилац ефекта иступа и као прави агенс чије се деловање преноси на спољни пацијенс: Дѣпѡ по [ѡ]номѣ мāгарету од љуѣиинѣ (БК).

Уколико је ова падежна конструкција лексикализована именицом са значењем психолошког или физиолошког стања, тада је њен семантички еквивалент на базичном нивоу субординирана каузална клауза са копулативним предикатом адјективног (*ѡ[ѡ] жалосѣи кѹкā, не од весѣља* [*— Јер је жалостан; Јер је весео*]) или, нешто ређе, номиналног типа (*Нѣ море се о[ѡ] срамѡиѣ слѹшā[ти]* [*— Јер је човека срамота — Јер се човек срами*]). Сасвим ретко предикат базичне каузалне клаузе је пунозначни глагол (*Јā нѣјесам мѡгла зā неколико ни пѹну[ти] ѡ[ѡ] сѣрā* [*— Јер сам страховала*]). Сличан однос јавља се и онда када је конструкција *од + Gen* лексикализована називом болести или болесног органа, односно поремећене функције. Уколико је лексички експонент назив дела тела или телесне функције, тада се јавља обавезни детерминатор као неутрализатор семантичке рестрикције која онемогућава приписивање интегралног дела целини [М. Ивић 1983:215-225, Радовановић 1990:77-107]. Уз назив дела тела као детерминатор јавља се придев *болесѣиан* (или његови синоними), а уз назив функције органа придев *неумѣрен* (или његови синоними). С обзиром на то да је избор квалификација сужен, експликација детерминатора на површинском нивоу по правилу изостаје. Предикат базичне каузалне клаузе предста-

вљен је глаголом *добийи*, односно *имайи* (Môj jãднй òтац обòлийо о *ийуберкулòзè* [\leftarrow Јер је добио туберкулозу], Он је обòлийо и ò[ò] *срца* [\leftarrow Јер има и болесно срце], Кàжè да ћу отпуòтòва[ти] òйй *ийсийòга ирй-ийиска* [\leftarrow Јер имам неумерен притисак]).

Напокон, уколико је ова падежна конструкција лексикализована девербативном именицом, предикат њеног базичног реченичног еквивалента је глагол семантички саображеним са њом. Тај предикат обавезно је праћен квантификатором, било прилошког, било сативног типа (кò удавили се *о[ò]* *ийолийòга òда* [\leftarrow Јер су *мноòо* ходали / јер су се *находили*]). Агенс субординиране каузалне клаузе идентичан је агенсу радње корелативног предиката.

2.4.1.1.2. Падежне конструкције *у + Асс* и *у + Лос* као формализатори интерног ефектора имају идентичне могућности, с тим што је дистрибуција локативне конструкције углавном ограничена на северозападни део испитиваног подручја (Крушевице и Суторина), док се акузативна јавља на осталом делу северозападне Боке, а продире и на подручје Суторине. М. Радовановић истиче да је “према својим каузалним конкурентима конструкција *у + N_{dev(Loc)}* [...], изгледа, дистинктивна само по једном обележју: у семантичкој бази исказа присутна информација о узроку корелативне предикације има наглашен карактер о к о л н о с т и под којом се корелативна предикација остварује” [1978: 75]. Стога се ове две падежне конструкције не лексикализују називима делова тела или телесних функција.

у + Асс: бàцй га нйз волат *у [о]нй љуийиину* (Ка), А *јà [ј]е у [о]нй ирйшу н'јесам нй виђела* (Пр), *Ўдàви се у каиаш* (Ка).

у + Лос: А *у самòһи òбамрло црнò чељаде* (БК), пà *у [о]нòй љуийиину òтишò и зàмакò се* (Мо) *стрèкò у чуду* (БК), *Умòрио се у иғрању и ије-вãњу* (Су), пà *биће у вайри свãшто истрљò* (БК).

Структура каузалне клаузе као семантичког еквивалента ових конструкција зависи, наравно, од типа лексичког експонента, али принципи изнети у вези са конструкцијом *од + Ген* важе и овде.

2.4.1.1.3. Падежна конструкција *на + Лос* лексикализује се изгледа само девербативним именицама:⁸⁹ Нйје га пресèкло *на кòйãну*, нè бòј се (БК), Кажу: “Умрла *на иòрођãју*” (УБ). Као и претходне две конструкције и ова указује на околности под којим се радња реализује, али садржи и елементе темпоралне детерминације. Структура каузалне клаузе као семантичког еквивалента ове конструкције поклапа се са структуром одговарајућег семантичког еквивалента знатно продуктивније конструкције *од + Ген*.

⁸⁹ Примери типа Пãнұла сам *нã нође*, нè могу нйкућ (Су), Нò сво десè годйнã што не мòгу *нã нође* (БК) пре би се могли сматрати примерима перифрастичног предиката него примерима са конструкцијом *на + Асс* као формализатором интерног ефектора.

2.4.1.1.4. И падежна конструкција $\emptyset + Instr$ релативно је непродуктивна – два од четири забележена примера везана су за клетве које су иначе познате као конзерватори старијих категорија: *Е, žūbōm заув^нјевō* (Пр), *Пācōm скāпō, кō што њ оће* (Су). Овде је ефектор лексикализован називом болести (*žūба, ūācā*), док је детерминисани предикат исказан медијалним глаголима (*заувјеваӣ, скāй̄а̄ӣ*), као и у вези са конструкцијом *од + Gen*.

Примери изјажено [j]е тō *вѣликијѣм ж̄адом и нѣвољѣм* (Су), *Убијѣно вѣликијѣм ж̄адом* (Ка), могу се третирати као идиоматизовани изрази у којима се именице *ж̄ад* и *нѣвоља* уз партиципски организован предикат “уздижу” од лексичког експонента ефектора до лексичког експонента агенса пасивне конструкције. Оно што конструкцији $\emptyset + Instr$ у оваквим примерима евентуално даје значење интерног ефектора јесу лексеме *ж̄ад* и *нѣвоља*, будући да овде имају значење интерног психичког или физиолошког стања.

2.4.1.1.5. Све наведене падежне конструкције могу се супституисати најпродуктивнијом конструкцијом *од + Gen*, што показује и подударност базичних еквивалената. Тиме би се, додуше, неутралисало обележје *Okol +/-* везано у првом реду за падежне конструкције *у + Acc*, *у + Loc* и *на + Loc*, али се не би угрозила граматичност датих конструкција нити само значење интерног ефектора.

2.4.1.2. *Експјерни ефектјор* (*ExEffect*) формализује се падежним конструкцијама *од + Gen*, *у + Acc*, *у + Loc*, *на + Acc*, *на + Loc* и *кроз + Acc*.

2.4.1.2.1. Падежна конструкција *од + Gen* је најпродуктивнија и када се ради о категорији екстерног ефектора. Лексикализује се називима бића, предмета и појава који иступају као перцептивно докучиви изазивачи, који делују независно од вољног импулса подносиоца ефекта, односно узроковане радње. Ефектор и ефекат, будући просторно неинтегрисани, могу бити распоређени на следећи начин: [I] ефектор је појава која изазива реакцију бића као подносиоца, и [II] ефектор је појава која изазива реакцију предмета као подносиоца.

Ако је подносилац ефекта биће, ефектор се најчешће лексикализује називом атмосферских или неких других (не)прилика које подносилац не може контролисати, а које иступају као препрека за вршење одређене радње или се испољавају преко медијалне радње: а сād нѣ можеш ж̄ивје[ти] *од ж̄ива оџња* (Уб), ма њк н̄ије м̄дгō ш̄ћѣрā[ти] *од мѣћавѣ и нѣвремена* (БК), Н̄ије м̄дгō пр̄ој о̄д великѣ в̄ддѣ (Пр), биће *од ж̄рōма нѣстала* (Уб), п̄дгин̄ула двā д̄ивнā м̄онка *од б̄омбардовāња* (Пр), *О[д] ӣтѣ ӣт̄дскѣ* н̄ије м̄дгла п̄аса[ти] (Пр), *ѹмирāли од нѣмаш̄ӣѹине и о[д] сва-ш̄ӣта* (Су).

Базични еквивалент овако лексикализованог ефектора је каузална клауза, обично са анонимизованим агенсом и њему конгруентним пре-

дикатом (пòгинӯла двá дйвнá мòнка од бòмбардовáња [← Јер су бомбардовали], или са предикатом представљеним глаголом егзистенцијалног значења (ма йк нйје мòгò шћèрá[ти] од мèћавè и нèвремена [← Јер је била мећава; Јер је било невреме]).

Ефектор може бити, даље, лексикализован називом објекта који подносилац ефекта начелно може контролисати: Сòблијо се ойí сла-ниñè и брáветйинè, нйје од рáшйїана (БК), Вáс је више помòдријо од рáкијè (Пр), ма и мàгаре сýстало о[ð] йíožá йїðвара (Ка). У том случају ефектор се испољава преко медијалне радње својствене бићу подносиоцу. Овако лексикализован ефектор је површински кондензатор субординиране каузалне клаузе са предикатом представљеним транзитивним глаголом и квантификованим објектом, који је и лексички експонент падежне конструкције од + Gen (Вáс је више помòдријо од рáкијè [← Јер пије много ракије], ма и мàгаре сýстало о[ð] йíožá йїðвара [← Јер носи тежак терет]). Ова конструкција могла би се, дакле, убројати међу конструкције са обележјем *InEfect* /+/, јер је прави узрок заправо акција подносиоца ефекта, што показује пример: Завáљујè се од йїйћа (Кр). Уосталом, базични еквивалент ове конструкције разликује се од еквивалента конструкције од + Gen са значењем интерног ефектора само по предикату представљеном транзитивним глаголом чији објекат иступа као привидни ефектор.

Ако се ефектор лексикализује називом живог бића, тада функционише као агенс чије се деловање манифестује кроз медијалну радњу бића са статусом пацијенса. Медијалне радње које се овде јављају као “псеудоэффекти” најчешће су лексикализоване глаголима бòјайй се и сййййейй се: а йїðбои се сйййди од мòнка (Би), Прèпадок се ðð ñèžá (Мо). Има, ипак, и по који пример у којем овако лексикализована конструкција од + Gen има каузалну субординирану клаузу као базични еквивалент, али је тада корелативни предикат представљен глаголом физиолошке радње: Свè су се мèни фáше знáле о[ð] ййè змйјè [← Јер ме змија ујела](Кр), Свá му нòга побруñела о[ð] ййíožá ðòлèžá мàгаре-ййá (Су).

Из структуре реконструисаног базичног еквивалента види се да је прави узрочник заправо акција бића које на базичном нивоу има функцију агенса. Занимљива је корелација између овог типа дубинске структуре у којој површински ефектор иступа као базични агенс а подносилац ефекта као пацијенс и структуре која је семантички еквивалент конструкције од + Gen, лексикализоване именом предмета, где је носилац реакције базични агенс, а површински ефектор пацијенс. Наиме, уколико је ефектор појава која изазива промену на предмету као подносиоцу, лексички експонент не може бити назив предмета, јер предмет не може бити носилац акције. Уколико је лексички експонент конструкције од + Gen назив живог бића, јавља се типичан однос агенс – пацијенс који ову конструкцију “изводи” из каузалног семантичког

средована вољним импулсом. Дакле, радња корелативног предиката иза које стоји мотив увек је неафективна, промишљена, свесна, намерна, вољна. Према М. Ковачевићу, “мотиви су [...] *свесни индикатори вољне одлуке* за акцију као последицу” [1988:55]. Мотив може бити нека “унутрашња побуда” – стимулатор, или, пак “сугестија са стране” [М. Ивић 1954:78-80] – налог.⁹⁰

2.4.2.1. *Стимулајтор (Stimul)* се формализује падежним конструкцијама *од + Gen* и *из + Gen*.

2.4.2.1.1. У говору северозападне Боке конструкција *из + Gen*⁹¹ врло ретко се употребљава са значењем стимулатора, односно и овом говору је својствен формални поремећај опозиције између ефектора и стимулатора, што се слаже са констатацијом М. Ивић да “неосећања за разлику у погледу употребе *од*, *из* и *због* у језику наших писаца из западних крајева доводи до примера са *од* место очекиваног *из*” [1964б:193].

Стимулатор увек представља интерни психолошки порив или побуду, без обзира на то којом конструкцијом се формализује.

од + Gen: Ја не ддлазим код вас *од об'јесџи* и *дџи силџ*, нб *дџи поџребе* и *невоље*⁹² (Уб), *Отишб у Америку дџи поџребе* (Су), да те виђу *о[д] жеље живе* (БК), Биће натакла *д[д] чкваровања* (Ка), Питала [ј]е *оџи куриджлука* (БК), нџ да јој ниђе помдлит *од љубдморџ* (Пр), да му је *од љубдморџ* џсула *сбду џ очи* (Би), Није му тб стџо џзџт *од џрбџиџ* (Кр), мџ смо радџли *дџи поџребе*, а нџ *д[д] об'јесџи* (БК), пџ му дндџ мџ *од дџсека* преврџни свџ [о]нџ кдрџта (Уб).

⁹⁰ Као и код ефектора, и овде се разликује интерни (узрок и последица су у сфери једног бића) и екстерни (узрок и последица нису у сфери истог бића, предмета или појаве) мотив. Но и поред тога, наместо термина интерни и екстерни мотив, овде се користе термини стимулатор и налог, будући да је термин стимулатор већ афирмиран у нашој лингвистичкој литератури [Радовановић 1978:65-82, Ковачевић 1988:55].

⁹¹ Однос између конструкција *из + Gen* и *од + Gen* у штокавским говорима углавном одговара ситуацији у говору северозападне Боке. У говору Змијања конструкција “*из + џен*, за обележавање узрочности са нијансом ‘унутрашње побуде’” није бележена [Петровић 1972:158]. “За означавање ‘унутрашње побуде’ у Врачана” појављују се предлози *из*, *због*, (*-рад*) и *од* [Петровић 1974:165]. У говору Бјелопавлића конструкција *из + Gen* “иногда се не употребљава у значењу узрока, већ се за то употребљавају конструкције *од + џен*” [Ђупић 1977:158]. У говору околине Колашина “*предлоз из* [...] само спорадично означава узрок” [Пижурџца 1981:196]. У језику А. Змајџевића “није регџстрован ниједан пример [конструкције *из + Gen*] за обележавање узрока” [Пижурџца 1988:340]. У говору Галипољских Срба корџсти се конструкција генџтива с предлогом *ду* уместо са *од* или *из* [П. Ивић 1994:335]. Једино се за говор Роваца констатџује другаџија ситуација – “као што је познато, конструкција *из + џениџтив*, насупрот конструкцији *од + џениџтив*, служи за означавање унутрашње побуде [...] иста је ситуација и у ровачком говору” [Пижурџца 1967:154].

⁹² Именице *поџреба*, *невоља* као лексџички експоненти падежне конструкције *од + Gen* могу бити третиране и као “подстрџкачи”, који су изван врџиоца радње корелативне предџкације, па се и не морају третирати као стимулатори [М. Ивић 1954:81].

из + Gen: да га вїдѣ *иш чїшїовѣња* (БК), Нѣ би тѣ учїњела *из ненѣ-вїдностїи*, нѣ о[д] ђолѣ (БК), пѣшли *ис пѣшїшїовѣња* спрема мрцу (Кр).

Корелативни предикат представљен је глаголима који означавају вољне радње, који, дакле, могу бити транзитивни, интранзитивни или рефлексивни, али не и медијални. На дубинском нивоу, као семантички еквивалент падежних конструкција са обележјем *Stimul /+/* јавља се субординирана каузална клауза са копулативним предикатом, уколико је на површинском нивоу стимулатор лексикализован деадјективном именицом (*ѡбјѣс, љубѡмора, куриѡжлук...*), односно са пунозначним глаголом ако је лексички експонент падежне конструкције девербативна именица (*мржња, пѣшїшїовѣње, чїшїшїовѣње...*). Уколико је глаголски еквивалент девербативне именице транзитиван, предикат базичне каузалне клаузе има и објекатски комплемент чији је површински трансформ обично падежна конструкција (*с*) *пѣрема + Loc* (пѣшли *ис пѣшїшїшїовѣња* спрема мрцу [*←—Јер смо поштовали мртваца*]). Агенс базичне каузалне клаузе не експонира се површински јер је идентичан агенсу корелативне радње.

2.4.2.1.2. Посебно место у вези са стимулатором заузима именица *вѡдѣ* као лексички експонент конструкција *од + Gen* и *о + Instr*.

од + Gen: Кѣжѣ: “Нѣћу ђѡлѡм нїје ми *ѡд вољѣ*” (УБ).

о + Instr: пѣшла *свѡјѡм вѡлѡм* (БК), *свѡјѡм вѡлѡм сѣ љдѣла* (Ка).

Наведени примери могли би се третирати, с обзиром на непосредну везу између узрока и реакције, као илустрације ефектора, док би према типу корелативног предиката, који је представљен глаголима вољних радњи, могли илустровати стимулатор. Овде се примећује и једна значајна формална разлика у односу на остале случајеве лексикализације стимулатора. Површински трансформ агенса реченичног каузалног еквивалента падежне конструкције обавезан је и представљен је повратном заменицом *свѡј* у конструкцији *о + Instr*, односно енклитичким обликом датива одговарајуће личне заменице у конструкцији *од + Gen*.

2.4.2.2. Као што интерни ефектор наспрам себе има категорију екстерног ефектора, тако и стимулатор има наспрам себе узрок типа *налоѡа (Nal)* или, како га М. Ивић назива, “подстрекач”. Наиме, док је стимулатор тип узрока коме је својствена интегрисаност узрока и последице у сфери истог бића, налог представља “сугестију са стране”. Као налози “јављају се туђа расположења, туђе речи, наредбе, све оне појаве, једном речју, које у датом случају откривају туђу вољну делатност у чијем резултату долази до вршења дате радње од стране датог лица” [М. Ивић 1954:80-81]. Налог се формализује падежним конструкцијама *пѣо + Loc* и *на + Acc*.

2.4.2.2.1. Падежна конструкција *пѣо + Loc*, као формализатор налога, знатно је продуктивнија од конструкције *на + Acc*. Као лексички

експоненти конструкције *по + Loc* јављају се девербативне именице са значењем вољних делатности које могу проузроковати одговарајућу активност онога ка коме су усмерене: Свѣ су ѿк см̀кли *по њѣговѣј на̀редби*, *по њѣговѣј ко̀манди* (Су), па то прѣд̀дали *по њѣговѣј вѣд̀ли* (Ка), и то су *по за̀повѣјѣди* тог̀а срзѣнта по̀палили (Пр), да су учињели *по на̀лозу* тог̀а њѣова старѣшине (БК), а њу су крај брата за̀к̀пали *по њѣнѣј жељ̀ли* (УБ).

Корелативни предикат може, начелно, бити представљен транзитивним и интранзитивним глаголима, али је употреба медијалних глагола и овде искључена. На базичном нивоу као семантички еквивалент ове конструкције јавља се субординирана каузална клауза чији је предикат представљен глаголским еквивалентом одговарајуће девербативне именице као лексичког експонента падежне конструкције (Свѣ су ѿк см̀кли *по њѣговѣј на̀редби* [\leftarrow Јер је он наредно]). Субјекат базичне субординиране каузалне клаузе је површински представљен одговарајућом псеудопосесивном формом – присвојном заменицом, придевом, односно генитивом, док је објекат агенс корелативне радње. те стога и није посебно експлициран.

2.4.2.2. Падежна конструкција *на + Acc* посведочена је веома малим бројем примера, али се, ипак, чини да је везана за именице *мѣлба*, *наваљѣвѣње*, *мѣѣ* и можда још неку која у испитиваном говору не може бити формализована конструкцијом *по + Loc*. Оно што конструкцију *на + Acc* везује за *по + Loc*, јесте “значење у з р о к а схваћеног као о с н о в за реализовање корелативне предикације” [Радовановић 1978:80], при чему прва, сем каузалности, садржи и значењске елементе темпоралности, па чак и околности (*Okol* /+!): *На ѿѣ мѣју мѣлбу* су одг̀орили (УБ), и *на њѣгово наваљѣвѣње* [j]е пушташѣ (Ка), а ѣн ти се *на њѣѣв мѣѣ* изв̀уци (Мо).

2.4.2.3. Будући да се базични реченични еквивалент ових конструкција може увести и перифрастичним везником *на основу ѿѣѣ* *ѿѿѿѿ*, обе ове конструкције имају и значењске елементе критерија. на што указује и М. Радовановић: “Пошто, по својој природи, значење ‘основа’ односно ‘критерија’ може да интерферира са значењем у з р о к а, а будући да је и начелна семантичка дистанца између ове две врсте значења минимална, нарочито у ситуацијама с интерпретационим решењем типа (а) [*на основу ѿѣѣ ѿѿѿѿ*] понекад је, заиста, и тешко одговарајуће примере строго разграничити” [1978:90].

2.4.3. Иницијализаѿѿѿѿ

2.4.3.0. За разлику од претходних типова узрока, иницијализатор представља само први у низу, обично ланчано повезаних импулса, који

на крају доводе до одређене реакције, што иницијалном импулсу и даје статус узрока.

2.4.3.1. Иницијализаџор (*Inic*) се формализује падежним конструкцијама *ради* + *Gen*, *због* + *Gen*, *око* + *Gen*, *б(п)ез* + *Gen*, *до* + *Gen*, *из* + *Gen*, *испод* + *Gen*, *под* + *Acc*, *под* + *Instr*, *о* + *Dat*, *за* + *Acc*, *на* + *Acc*, *на* + *Loc*, *кроз* + *Acc*, *с(а)* + *Instr*, *за* + *Instr*, *по* + *Loc* и *к(а)о* + *N*.⁹³ Ове падежне конструкције значењски су врло разнородне, а њихова употреба зависи од семантике глагола којим је представљен корелативни предикат.

2.4.3.1.1. Најпродуктивнија конструкција са значењем иницијализатора је конструкција *ради* + *Gen*, којом се начелно може заменити већина осталих поменутих конструкција. Падежна конструкција *због* + *Gen* сасвим ретко се употребљава, што указује на формалну нарушеност опозиције *каузалности* ~ *финалности* у говору северозападне Боке, будући да се конструкција *ради* + *Gen* јавља и у финалном значењу.⁹⁴

ради + *Gen*: Вџда се узрјјам *ради* *шога* *нашега* *јаднога* *народа* *тамо*, што *ик* *ис* *күһа* *њловијек* *ишћерујү* (Би), *Тобош* *плаче* *ради* *шога* *сесџрића* (Кр), да су се *завадили* *ради* *наквијег* *булџа* (Пр), *завидна* *ради* *ћецег* (Ка), *Весдљела* се *ради* *ше* *брџовег* *ћецег*, *ко* *и* *свака* *пуста* (БК), а *замјерила* *јој* се *још* *прије* *ради* *шијек* *ћакула* (Су), *дјго* [*је* *баштину* *испред* *нега* *ради* *ше* *свађе* (Пр), *биће* [*је* *ишћерали* *ради* *манка* (Уб), *ш* *њим* *вијек* *савила* *ради* *ше* *ћецег* (Кр), *ради* *нега* се *дтравала* (Су), *Из* *војске* *бјегбо* *ради* *не* (БК), *ради* *шога* *ћешейта* се [*о*]на *није* *запошљавала* (Ка).

због + *Gen*: *Ма* су *горили* да се *пдтља* *савила* *због* *ше* *сџарчади* (БК), и *због* *ше* *крџолег* *мбрб* *бвна* *дт* (Уб).

Предикат субординиране каузалне клаузе као базичног реченичног еквивалента ових двеју конструкција може се реконструисати тек

⁹³ Генитив са предлогом *с* лексикализује се, према регистрованим примерима, само заменицом *тај*. Бележени су примери *ће* су се *сд* *ше* *свадили* (Уб), *сд* *ше* ни *не* *зборимо* (Уб) што упућује на то да ова конструкција у каузалном значењу почиње функционисати као прилог (као и *тај*). У многим српским говорима ова конструкција је сасвим продуктивна. Констатује се њено присуство у говору Змијања [Петровић 1972:159], источне Црне Горе [Стевановић 1933-34:101], Црмнице [Милетић 1940:513], Роваца [Пижурница 1967:146], Врачана [Петровић 1974:165], Бјелопавлића [Ђупић 1977:118], околне Колашина [Пижурница 1981:199] и у језику А. Змајевића [Пижурница 1989:338].

⁹⁴ Ова појава затиче се и у говору Галипољских Срба [П. Ивић 1994:341], Старе Црне Горе [Пешикап 1965:193], источне Црне Горе [Стевановић 1933-34:101], Црмнице [Милетић 1940:521], Роваца [Пижурница 1967:154], Врачана [Петровић 1974:165] и у језику А. Змајевића [Пижурница 1989:339]. У говору Мрковића ова два предлога имају диференцирану дистрибуцију, изгледа као и у стандардном српском језику [Вујовић 1969:298]. У србијанским говорима – трстеничком [Јовић 1968:165] и левачком говору [Симић 1980:58] – дистрибуција је такође поремећена, али се, изгледа, чешће употребљава генитив са предлогом *због*. У крајишким говорима – Змијање [Петровић 1972:158] и Банија и Кордун [Петровић 1978:128] – предлог *ради* потпуно је стабилизван као узрочни, али се у финалном значењу јавља предлог *раз*.

на основу контекста: Вăзда се узрўјам ради *ишога нăшега јăднѡга нăро-да тăмо, што йк ис кўнă њйовијек ишћерују* [\leftarrow Јер тај наш јадни народ истерују из кућа]. То је и разумљиво, будући да се између узрока као иницијалног импулса и последице јавља читав низ фактора, који се у контексту могу, али не морају експлицирати.

2.4.3.1.2. Падежна конструкција *око* + *Gen* јавља се [1] уз глаголе са значењем ‘сукобиџи се’ (*иѡбиџи се, иокрчўмаи се...*), при чему је сукоб обично проузрокован нерегулисаним власништвом над објектом чије име иступа као лексички експонент конструкције, или [2] уз глаголе са значењем ‘исцрпџи се’ (*биџи мўчан...*), при чему је такво стање проузроковано претераним радом и бригом над дотичним објектом као иницијализатором: [1] Покрчўмали су се *окѡ иџе дѡлинѡ* (БК), Пѡбили се *окѡ с'јена* (Ка), [2] Мўчила се *окѡ њик* (Кр), Отприје су жѡне биле мўчне *окѡ с'јена* (Ка), Убило [j]е њў дѡста јăда *окѡ иџе џецѡ* (Уб).

Семантички еквивалент ове падежне конструкције је субординирана каузална клауза чији је предикат увек одређен контекстом (Покрчўмали се *окѡ иџе дѡлинѡ* [\leftarrow Јер (нису могли поделити) ту долину]). Иницијализатор на базичном нивоу обично има функцију објекта.

2.4.3.1.3. Падежном конструкцијом *б(р)ез* + *Gen* идентификује се иницијализатор који онемогуђује или отежава реализацију радње корелативног предиката: нѡ море се гѡре више жѡвје[ти] *брез вѡдѡ* и *брез иўиѡа* [\leftarrow Јер нема воде ни пута](Су). Ова конструкција је специфична утолико што узрочник није одређена појава, већ њено непостојање. Стога је предикат базичне субординиране каузалне клаузе представљен негираним глаголом ‘пѡстојаџи’ (*имаџи, биџи*), док површински иницијализатор добија функцију агенса.

Овде каузално значење алтернира са кондиционалним, а М. Радовановић истиче да је “опредељење за каузалну односно кондиционалну семантичку базу [...] одређено општом темпоралном ситуацијом у остварењима корелативних предикација [...] тако да ће, у ствари, темпоралне ситуације прошлости и садашњости фаворизовати каузалну, док ће темпоралне ситуације ‘свевремености’ и будућности фаворизовати кондиционалну семантичку интерпретацију” [1978:80 – размак С П].

2.4.3.1.4. Конструкција *до* + *Gen* јавља се уз глаголе са значењем ‘сукобиџи се’ (*свѡдѡиџи се...*), док се падежном конструкцијом идентификује покретачки импулс сукоба: н'јѡсу се дăти *до џевѡјкѡ свѡдѡили* (Би). Ако је импулс појава на коју агенс корелативног предиката истовремено полагају право (као у првом примеру), ова конструкција је комуtabilна са *око* + *Gen*. Другог су типа примери у којима се конструкцијом *до* + *Gen* идентификује препрека за реализацију радње корелативног предиката: Биће *дѡ њега* нѡ могў йма џецѡ [\leftarrow Јер је он не-

плодан](БК). Стога иницијализатор на базичном нивоу функционише као агенс субординиране каузалне клаузе.

2.4.3.1.5. Падежним конструкцијама *исїод + Gen, їод + Acc* и *їод + Instr* идентификује се “*физичко оїїтерећење*” као узрок.

исїод + Gen: онō црнō магаре липса *исїо їога брѣмена* (БК).

їод + Acc: пўкла једна прѣчка *їддā ме* (УБ).

їод + Instr: ѣто кад је стржевā грѣда *їдд њїм пўкла* (БК). Она би се свā пдвїла *їдд бременом* (Су).

Према М. Ковачевићу, “последница је ту спонтаног типа и представља промјену (физичког стања или облика) предмета или бића изложеног ‘притиску тежине’” [1988:97]. Уколико физичко оптерећење има обележје *живо /+/,* иницијализатор на базичном нивоу добија функцију агенса, а у супротном функцију објекта. Корелативни предикат представљен је медијалним глаголом (уколико је подносилац оптерећења биће – *лїйсай, їдвїшї се...*) или глаголима са значењем *физичкe ĩромене* (ако је подносилац оптерећења предмет – *їўкнўї...*).

2.4.3.1.6. Падежне конструкције *ø + Dat* и *за + Acc* уз глаголе са значењем ‘*бринуїти се*’ (*їрѣїанўїї се* [за некога], *бдјаїї се* [за некога]), као идентификатори импулса, могу такође формализовати узрок.

ø + Dat: ја се прѣпала *ћѣци* (Би), Бдїм се *онōј сїїарчāди* (БК).

за + Acc: Јā дā што ћу се нō бдја[ти] *за свде д“јѣїе* (Ка).

Ове би се конструкције, чини се, могле генерисати из каузалне клаузе са комплексним модалним предикатом *моћи + уѣрозїїїї*: ја се прѣпала *ћѣци* [← Јер неко може угрозити децу].

Падежна конструкција *за + Acc* јавља се и уз глаголе са значењем ‘*компензовати*’.⁹⁵ Могућности лексикализације ове конструкције начелно су неограничене, док би се глаголи којима је представљен корелативни предикат могли условно поделити на [1] “глаголе поравнавања”, [2] “глаголе казне” и [3] “глаголе признања”: [1] Сд тијѣм ми се реваншїрō *за їогаї брāва* (УБ), да му дпрāштā и *за срамōїїу* и *за свѣ* (БК), ддбиће пдла готово д[д] тогā *зā їуїїеве* (Су), [2] Бдг ће га кāзнї *за њѣѣова дјѣла* (УБ), Ма плāтиће вālāј *зā свакї їїāј зўб* јали дн, јали њѣгови (УБ), [3] Бїјāше га и ддликōвāли *за иїїїјāvāње* (Су), да су га пофāлили *за дициїлїну* (Ка), да му се зāфāлї *зā конак* и *за вѣчеру* (БК), и ддбї мѣдалу дт књāза *зā їїў зўбицу* о[д] Турчина (БК), да [ј]е ддбїјо дрден *зā јунāшїїво* од Алѣксāндра, јали Пѣтра, краља (Мо).

Уколико је лексички експонент конструкције девербативна именица, предикат базичне каузалне клаузе представљен је одговарајућим глаголским еквивалентом те именице. Ако је лексички експонент деадјективна именица, на базичном нивоу јавља се копулативни предикат

⁹⁵ М. Ковачевић конструкције уз овакве глаголе издваја као формализаторе посебног типа мотива, који назива *компензационим мотивима* [1988:115].

кализације ових двеју конструкција релативно су широке – као лексички експоненти могу се јавити именице различитог значења, али чини се и на основу ограниченог броја забележених примера да деривационо доминирају девербативне именице (*ўдаја, оїєра́ција, о́сїї́вшїїна...*), “уместо којих се у дубинској структури исказа редовно може реконструисати нека базична реченична предикација” [Радовановић 1978:85].

На базичном нивоу, као семантички еквивалент ових конструкција, јавља се субординирана финална клауза уведена везницима “*С циљем да* или *Да* (у другом случају обавезна је и реализација предикације у облику *п о т е н ц и ј а л а*)” [Радовановић 1978:83]. Предикат субординиране финалне клаузе представљен је глаголским еквивалентом девербативне именице (*ће су га збо́ї оїєра́цијѐ спрѐмили за Бѐоград* [*← Да би га оперисали*]) или, уколико девербативна именица није лексички експонент ових конструкција, глаголом искуствено или контекстуално препознатљивим (*ѐто што ўчинї ради п̄ар̄а* [*← Да би зарадио паре*]).

2.5.2. Разлика између конструкција *за + Gen* и *за + Acc*, у финалном значењу, тиче се учесталости употребе – генитивна конструкција јавља се сасвим ретко, чак ређе него када је у питању адноминална детерминација.⁹⁶ Избор именице у позицији лексичког експонента релативно је слободан, а могућност везивања за семантички сасвим различите групе глагола чини ове конструкције значењски врло хетерогеним. Овим конструкцијама може се указати [1] на временски период за који се нешто припрема, [2] на предмет који представља циљ размене, [3] на предмете или бића по које се иде,⁹⁷ [4] на звање (исказано именицама из класе *nomina professionalia*) које се стиче, [5] на бића којима се нешто прибавља и [6] на читав низ појава које функционишу обично као објекат уз имплицирани предикат, контекстуално одређен или искуствено препознатљив.

за + Gen: [1] *Св̄ашто смо за з̄имѐ о́ставља́ли (Су), [6] Онд̄а би о́ставїли за́ семена онѐ пл̄анїнскѐ кр̄т̄олѐ (УБ).*

за + Acc: [1] *днд̄а би ск̄ува́ла за два́ да́на, нѐ бик см̄јѐла за́ више, п̄квар̄и се (УБ), Д̄д̄ер̄ај о́ће по десѐ мет̄ар̄а др̄ва́ за́ з̄иму (УБ), [2] мбра-*

⁹⁶ Стање у говору околине Колашина за које М. Пижурица истиче “да се намјена која има примјетну квалификативну нијансу репрезентовану мање-више клишетираним структурама, досљедно изражава конструкцијом *за + генитив*” [1981:188] не одговара стању у говору северозападне Боке, где генитив ни у тој функцији није чешћи од акузатива.

⁹⁷ М. Ивић истиче: “Предлог *по* у оваквом значењу познат је свим словенским језицима [...]. Треба, међутим, напоменути да се у нашим дијалектима шири употреба предлога *за*”, такво стање затиче се у источноцрногорским говорима, у говору Пиве и Дробњака, у црмничком говору, у посавским говорима, у шаптинвачком говору [1951-52:197].

ли свѣ за *кору лѣба* да прѣдāмо (Су), гѣни дрѣва ў брдо, бѣри, гѣни за *кору лѣба* (УБ), Такѣ ја њѣј гѣни тѣвар дрѣва за *ѡању крѡва* (УБ), [3] Ишла ў Милоша Николина за *воду* (Кр), да пѣћѣ дѣље за *неки сѡви лѣб* (Пр), али је дн већ пѣшѣ за *докѡора* (Пр), [4] пā [j]е и-ј-он ўчијо за *ўчиѡеља* (Ка), Заврѡијо за *ѣлејричāра* (БК), На великѣ шкѣле ѣтишѣ за *ѡи-њѣра* (БК),⁹⁸ [5] Вѣјо нѣсијо за *вѣјску* (Су), Тѣ се ѡсто догѣнило за *ѡра-сāд* (Ка), [6] Кѣлко смо кāбрѡчā извѡкли за *ѣрѣде* (Мо), нѣсиле су на лѣја дѣмā за *воду* (Ка), да нѣсѡм за *ўсиѡмену* (УБ), кад је комѡсија дѣлазила мѣни ѣће за *кућу* (УБ), Оћѣ да нам тѣ ѣћерајў за *ўдрез* (Кр), Бѣрили се за *срѡсѡво, за слѣбѣду, за ѣћњѡишѡе* (Су), Свѣ му је за *кућу* дāла (Кр).

Предмет или биће по које се иде може се исказати и конструкцијом *ѡо + Асс*: Спрѣми Љуба ў Субру *ўд сн“јѣз* (БК), *ўдѣ ўд вреће* гѣре у Обрадовиће (Ка), Дѣшѣ ў њик *ўд цкале* (Су), мѣне пѣслали *ўд ѣеда* (БК). Бића којима се нешто прибавља могу бити представљена и слободним дативом: Оставѡла би што *црнѣј ѣѣци* (БК), брāла нāкав ѣѣљѡ чѣпр“јѣз *крмāдима* (Пр), ѣе сам *ѡѡмѣ рāднику* неку црквицу сигѡрала (Мо).

Забележен је и пример у којем је падежна конструкција *за + Асс* лексикализована девербативном именицом (Биће шпāрала неку кѡкавицу за *њѣѣво шкѣлāње* [*←* Да би га школовала][БК]), што за разлику од већине претходних случајева омогућава директну реконструкцију предиката субординиране финалне клаузе.

Сви ови значењски типови на базичном нивоу имају финалну клаузу као семантички еквивалент, са предикатом различито лексикализованим код различитих типова: Дѣћерај ѣће по десѣ метāра дрѣва за *зѡму* [*←* Да би имали у току зиме], Такѣ ја њѣј гѣни тѣвар дрѣва за *ѡању крѡва* [*←* Да бих добила пању крува], Ишла ў Милоша Николина за *воду* [*←* Да би донела воду].

2.5.3. Падежна конструкција *на + Асс* лексикализује се [1] девербативним именицама, или [2] именицама које добијају функцију објекта уз имплицитни, искуствено препознатљив, предикат: [1] Ка[д] смо ѣстали на *комѡишāње* код Прѣвлакѣ (Мо), сā мнѡм *ўшѣ нā ѡашу* (Су), *ўдў нā сѡрāжу* (Су), кат сам пѣшла у бѣлницу на *л“јѣчѣње* (УБ), По шѣсѣ, седамдѣсѣ другā се врнѣ тāмо на *ѡāј рѡчак* (УБ), њѣј дѣшѣ брāt нā *урлāй* (БК), Трѣбāло [j]е чѡват кѣзе и ићит нā *ѡашу* (Ка), [2] да се врнѣ нā *чашу рāкијѣ* и *чашу кāвѣ* (УБ), Мѣжете дѣћ на *кāфу* и на *рāкију* (Ка), вāзда нā *воду* јадна [долазила] дѣдѣла (Ка), *ўшѣ јāдо на зāнāш* (Кр).

Детерминисани предикат обично је представљен глаголима са инхерентним семантичким обележјем *Us I+I* (*ўћу(ў), ўдћ, врнуў...*).

⁹⁸ Ова три примера могу се третирати и као илустрација генитивне конструкције.

На базичном нивоу и овде се као семантички еквивалент јавља субординирана финална клауза чији се предикат изводи директно из девербативне именице или је искуствено препознатљив: Ка[д] смо остали на *комишање* код Прѣвлакѣ [\leftarrow Да би комишали], да се *врнѣ на чашу ракијѣ* и *чашу кавѣ* [\leftarrow Да би попило (чељаде) чашу ракије и чашу кафе]. Агенси суперординиране и субординиране клаузе обично су идентични, што није обавезно: кат сам пошла у болницу на *л'јечѣње* [\leftarrow Да би ме лечили]. Уколико лексички експонент конструкције *на* + *Асс* није представљен девербативном именицом, он тада на базичном нивоу обично функционише као објекат.

2.5.5. Падежном конструкцијом *у* + *Асс* указује се, готово по правилу, на објекте по које се иде: *ишла љ виш гѡре* (УБ), *Одили љ сумице, ја-ѡде* (УБ), *Идѣм љ с'јѣно* (БК), *Отиди љ с'јѣно* (БК), *Вѡзда мѣ вѡдила мѡти љ с'јѣно* (БК), *Нѣј више вѡди[ти] д'јѣте љ с'јѣно* (БК), *мѣне мѡти спрѣмила љ ѣрмѣн* (БК), *Биле смо на Убле у дрва гѡре* (Пр). Ово је својствено и конструкцијама *за* + *Асс* и *по* + *Асс*. Међутим *у* + *Асс*, за разлику од ових конструкција, даје и информацију о неопходности претходног припремања објекта по који се иде – *иде по / за траву* [\leftarrow Да би донео покошену / пожњевену траву] ~ *иде у траву* [\leftarrow Да би покошио / пожњео и донео траву], што посебно долази до изражаја у примеру *Огњенѡ Мѡрија [ј]је страшно запречита, ето отишло би се по идвар дрва*, али *у дрва нѣкако* (БК). Забележен је и пример у којем је конструкција *у* + *Асс* лексикализована девербативном именицом: *пѡ [ј]је вѡлијо ѡди[ти] љ лѡв* (Пр), што је ретко.

На базичном нивоу и овде се као семантички еквивалент ове конструкције јавља финална клауза са два предиката од којих је један представљен глаголима са значењем '*припремити*' а други глаголима са значењем '*допремити*', при чему конкретизација зависи од контекста: *Идѣм љ с'јѣно* [\leftarrow Да би пожњела и донела сено].

2.6. Падежи са кондиционалним значењем

2.6.0. Падежима са кондиционалним значењем (*Condic*) указује се на услов под којим би се радња детерминисаног предиката могла (не)-реализовати. "Општа је, међутим, особина значења услова да се оно, у ствари, секундарно деривира из других базичних значења, а у специфичним семантичким околностима" [Радовановић 1978:106]. По правилу ће "темпоралне ситуације 'свевремености' и будућности фаворизовати кондиционалну семантичку интерпретацију [...] падежне конструкције" [Радовановић 1978:80], што значи да кондиционалне падежне конструкције треба тражити у иска-

зима који функционишу као генерални судови или намере.⁹⁹ Можда су управо стога у корпусу само конструкције *b(p)ez + Gen* и *c(a) + Instr* уочене као формализатори кондиционалности.

2.6.1. Падежном конструкцијом *b(p)ez + Gen* идентификује се појава која својим одсуством условљава (не)реализовање радње детерминисаног предиката: кад упече овѝ дгањ јадно ѝк је рани *брѝз мекѝња*, *рѝѝице* (УБ), кад га заколе, чељаде цѝкне *брѝз вакѝне* (Кр), Нѝма нама живѝта у [о]вомѝ кршу *брѝ Срѝије* (БК), кѝку чељадету *брѝ свѝга* (Су), нѝма ти срѝе *брѝз доѝора* и *брѝ слоѝе* (Ка). Стога ову конструкцију карактерише “о б а в е з н о п р и с у с т в о н е г а ц и ј е у з предикат субординиране [кондиционалне] клаузе у дубинској структури исказа” [Радовановић 1978:108]. Лексички експонент конструкције, у зависности од предиката каузалне клаузе (који је контекстуално одређен или искуствено препознатљив), на базичном нивоу може бити различито интерпретиран – као агенс (Нѝма нама живѝта у [о]вомѝ кршу *брѝ Срѝије* [\leftarrow Ако Србија не помогне]), као објекат (кѝку чељадету *брѝ свѝга* [\leftarrow Ако нема некога свога]), или као предикат, уколико се ради о девербативној именици (нѝма ти срѝе *брѝз доѝора* и *брѝ слоѝе* [\leftarrow Ако се не договориш и не сложиш]).

2.6.2. У конструкцији *c(a) + Instr* “упадљиво је и прожимање значења у с л о в а с а значењем с р е д с т в а ” [Радовановић 1978:108]: пѝ смо тѝ мѝшљели попдрављѝт з бѝжиѝм ѝдмоѝи (УБ), Нѝкако и дѝрам с-о-ѝијеѝм ѝаблѝѝама (БК), Мѝже [се стиѝи] с кѝнѝчеѝом и за по урѝ (УБ).

На базичном нивоу може се јавити кондиционална субординирана клауза као семантички еквивалент ове конструкције будући да се она остварује у исказу којим се изражава начелни став или суд. Структура тог реченичног еквивалента разликује се од структуре еквивалента претходне конструкције одсуством негације уз предикат кондиционалне клаузе.

2.7. Падежи са концесивним значењем

2.7.0. Падежима са *концесивним* значењем (*Conces*) указује се на “неповољне услове за реализовање предикације доминирајуће клаузе, но при том ову не искључује, већ ‘допушта’” [Радовановић 1978:104]. Ни овај тип адвербијалне детерминације није чест у говору северозападне Боке, а чини се ни у “народним говорима” уопште. За његову формализацију користе се, готово по правилу, падежне конструкције којима се исказују и други типови детерминације (спацијална: *код +*

⁹⁹ Ову констатацију М. Радовановић даје у вези са падежном конструкцијом *без + Gen*, али би се она, изгледа, могла узети као генерално обележје кондиционалних конструкција.

Gen, крај + Gen, њоред + Gen, мимо + Gen, мимо + Acc; и квалификативна: *б(р)ез + Gen, с(а) + Instr*). То значи да супротност између (не)реализације радње детерминисаног предиката и околности идентификоване датом конструкцијом упућује на концесивну детерминацију. Само предлошки израз за *ĩnād* уз датив представља специфично концесивну конструкцију, која у другим значењима није бележена.

2.6.1. Падежним конструкцијама *код + Gen, крај + Gen* и *њоред + Gen*, у вези са спацијалном детерминацијом, идентификује се оријентир у чијој се близини реализује детерминисана радња. Управо та могућност ових конструкција транспонује се и у концесивно семантичко поље – и поред присуства неке појаве (обично радње или објекта) као оптималне околности за реализацију једне радње, врши се сасвим супротна “неочекивана” радња.

код + Gen: И *ко[д] свѣ ĩĥ ĩrĩĥĉ* ђде и дѡведе [јје] (Мо), сѡдијо сѣ ради тѣ пустѡловинѣ *ко[д] свѡѣ бāшĩшинѣ* и *вѡдѣ* (БК), *ко[д] ĩĥолĩкѡѡи имāња* дѡшѡ на жѣнино (Су), *ко[д] ĩĥолĩкѣ ĥѣĉѣ* нā тѡ спāла (Кр).

крај + Gen: *Ўмр^нјѣ крāј свїјек лѣкѡвā* и *дѡкїѡрā* (Су), да ѡн крāј *ĩĥāкѣ жѣнѣ* ĩдѣ за туђијѣм жѣнѣтинāма (Ка).

њоред + Gen: и *їѡре ĩĥолĩкѣ ĩrāvѣ* ђде у њиове вѣрте (Пр), ма [јје] и *їѡре ĩĥолĩкѡѡа ĩĩĥā* ѡтишѡ *Ўзгѡр кўћи* (Ка), и *їѡре свѡцїјѣк вѣрїĩā* ĩдѣ дѡље да кўпї двїѣ мркве (Су), Нѣмā ĥѡлў кā[п] ўпас[ти], ѣто *їѡре ĩĥѣ вѡдѣ* (УБ).

Оптималност околности за вршење радње супротне радњи детерминисаног предиката, готово по правилу, експлицира се заменицама: *сāв* (када се жели подвући присуство свих повољних појединости за реализацију једне радње), *ĩĩāј*, *ĩĥолĩкї*, *ĩĩāкї* (када се контекстуално актуализује одређена оптималност), *свѡј* (када се указује на власништво над нечим, што у вези са концесивношћу обично најављује посезање за туђим).

На базичном нивоу све ове конструкције имају као семантички реченични еквивалент субординирану концесивну клаузу уведена везницама *мада / иако / њремда* [Радовановић 1978:104]. Предикат те клаузе обично је контекстуално одређен (и *їѡре ĩĥолĩкѣ ĩrāvѣ* ђде у њиове вѣрте [*—Мада је трава толика (велика)*]), или представља глаголски еквивалент девербативне именице (ма [јје] и *їѡре ĩĥолĩкѡѡа ĩĩĥā* ѡтишѡ *Ўзгѡр кўћи* [*—Мада је толико (много) попио*]).

2.6.2. Падежним конструкцијама *мимо + Gen, мимо + Acc*, за *инад + Dat* и *б(р)ез + Gen* заједничко је то што је предикат њиховог реченичног еквивалента увек негиран [Радовановић 1978:106]: *Закѡпѡ жѣну навр двā сāта*, тамо ѡн, *ĩĩмо рѣда* и *нāчина* [*—Мада то није уобичајени ред и начин (= обичај)*], [ѡ]на и *бѣж њѣѡа* пѡдигла тў ĥѣцу [*—Мада он није био поред ње*], што их одваја од осталих конструкција са концесивним значењем.

3. АДНОМИНАЛНА ДЕТЕРМИНАЦИЈА

3.1. Падежи са посесивним значењем

3.1.0. Параметар посесивности (*Poss*) представља релативно хетерогену семантичку категорију, којом се детерминише један појам као својина, сродник или интегрални део другог појма.¹⁰⁰ Према томе какав је однос између детерминисаног и посесивног детерминатора [Фелешко 1995:42], могу се разликовати три семантичка типа: *посесор* (*Posses*), *генератив*¹⁰¹ (*Gener*) и *интеграцијор* (*Integr*). Посесор и генератив могли би се, при том, сматрати типовима отуђиве посесије, будући да су детерминисани и посесор / генератив одвојиви, док би се интегратор могао третирати и као неотуђива посесија, с обзиром на то да су детерминисани и интегратор неодвојиви. Посесор се јавља у случајевима када је посесивна конструкција лексикализована именицом са инхерентним семантичким обележјем *Hum +/-*, а детерминисани именицом са значењем *Hum +/-*, без обзира на то да ли се ради о живом бићу или о предмету, али при том појам означен датом именицом не може бити интегрални део посесора. Под оваквим околностима једино се и може остварити права посесија. О генеративу се може говорити једино у случајевима када су оба члана релације лексикализована именицама са инхерентним семантичким обележјем *живо +/-*. Гледано са аспекта савременог антропоцентричног односа човека према свету, људи не могу бити власници над људима, те о правој посесији овде ни не може бити речи. Напокон, о интегратору се може говорити увек када је детерминисани лексикализован именицом која означава интегрални део појма у зависној позицији. Ни интегратор не одражава типичне односе власништва, а нарочито не онда када је лексикализован именицом која означава предмет. Издвојени семантички типови идентификују се на основу лексичког значења детерминисаног и посесивног детермина-

¹⁰⁰ С. Стојановић у својој монографији посвећеној посесији у енглеском и српско-хрватском језику истиче "да је посесија комплекс релација и да се ни у којем случају не може изједначавати са концептом поседовања у ужем смислу" [1996:487]. Тај комплекс овде се сужава на свега три категорије.

¹⁰¹ Овај термин преузет је од Г. А. Золотове, која истиче: "Генератив – компонент, карактеризујући лице, предмет по п р и н а д л е ж н о с т и к некој категорији, совокупности" [1988:430 – размак С П], при чему је његов садржај нешто сужен – користи се као ознака свих типова социјалне повезаности.

тора,¹⁰² а формализују се, по правилу, истим морфосинтаксичким средствима, те се ексцерпирана грађа не класификује према поменутиим параметрима.

Посесивност се, дакле, може формализовати падежним конструкцијама *o + Gen, Det + Gen, od + Gen, y + Gen* и *o + Dat*.

3.1.1. Падежна конструкција *o + Gen* лексикализује се патроними-ма, антропоними-ма и заједничким именицама са инхерентним семантичким обележјем *Hut +/-* и личним заменицама (забележен је свега један пример са демонстративном заменицом), при чему се једино патроними јављају без ограничења:¹⁰³ *Онда су попаљили, баш и ову Кривдакаића кућу (Мо), Били су на Поде Перчиновића мљини (Ка), Чували су тада у Мандића дграду (Пр), трчо за тијем Ђировића ђевбјкама (Су), Ндсили су и неки ддолен у Лучића мљине (БК), па су се срели под Јововића куће (Ка), ко кућа Вучуровића (Кр), Кућа га давā, кућа Радовића (БК).*

Антропоними и заједничке именице могу бити лексички експоненти ове конструкције ако чине координативни низ – ($NP_1 \rightarrow N_a + N_b + N_c \dots$) [М. Ивић 1967:261]: *Вуке Вујовића, Гојка и Млађена сестра [j]е исто дтишла (Мо), да ће њ кућу ђеда, ирађеда и чукунђеда на калашнице сјрцат (Кр).*

Личне заменице у том својству забележене су само код једног информатора из Мокрина, што се (из синхроне перспективе посматрано) може третирати и као идиолекатска особина:¹⁰⁴ *Стйгла некy Јану Лепетића и ње мајку (Мо), Гбрила [j]е пдтља ње мајка (Ма), Рддила [j]е сџдам сйнџвā и ње мајку (Мо), Та ми је ње мајка њ ја од брата и-ј-о[д] сџстрџ (Ма), Она [j]е, ииџ мајка што [j]е дбдила, Пеко Пџтијевић и-ј-џна о[д] двије сџстре ђџца (Мо).*

Уколико се личне заменице оставе по страни, уочава се да лексички експонент конструкције *o + Gen* мора имати обележје *йлурал +/-* без обзира на то да ли се он остварује као “интегралан” (преко патронима) или “збирни” (преко најмање две именице којима се указује бар на два посесора) [М. Ивић 1967:261]. Ипак, примери у којима би ова конструкција била лексикализована збирним именицама са обеле-

¹⁰² “Врста посесије у великој мери зависи од лексичког значења субјекта и објекта посесије” [Стојановић 1996:295].

¹⁰³ Д. Петровић истиче да су “ове форме обичне [...] изгледа, на читавом штокавском подручју” [1972:154].

¹⁰⁴ Провера ове конструкције код осталих информатора са подручја северозападне Боке показује да је конструкција *o + Gen* лексикализована пре свега личном заменицом 3. лица женског рода позната на читавом терену, али да се не користи, што јој даје статус архаизма. Уп. и примере из језика А. Змајевића: *s'dvije gnie sluge, na cas gnie smarti, ostaliem gnie druxbenicami, psenicu gnih uxehе* [Пижурица 1989:332]. Чини се, уз то, да се овде ради о морфолошком архаизму, а не о синтаксичко-семантичком раритету, будући да слободни генитив у овом значењу редовно има лексичка ограничења.

жјем *Him* /+/-/ нису забележени у испитиваном говору. У оваквим случајевима формализатори посесије су конструкције *Det + Gen* (а то биле пушке *наише војске*) или *од + Gen* (Накве прње *о[д]* *ђеце* увалила у ту врћу). Будући да граматема *-а* (додата на основу патронима) нема дужину, патроними у овом контексту добијају обележје збирности.

Уколико се упореде примери у којима је неблокирани генитив, са једне стране, лексикализован презименима или низом $N_a + N_b...$ заједничких именица, односно личној заменицом (обично обликом *ње*), са друге стране, уочиће се однос који одговара односу *неблокирани посесивни генитив* ~ *посесивни придев* у стандардном српском језику, као и у овом говору. Чини се, наиме, да неблокирани генитив лексикализован презименима или низом $N_a + N_b...$ има обележје *емјатија /-/,* док неблокирани генитив лексикализован личној заменицом представља супротност – *емјатија /+/.¹⁰⁵* То практично значи да је неблокирани генитив лексикализован личним заменицама (по правилу обликом *ње*) семантички еквивалент присвојне заменице односно присвојног придева.

Лексички експонент детерминисаног могу бити именице различитог значења, с тим што лична мушка имена не могу бити посесивно детерминисана патронимом. Са друге стране женска лична имена могу бити детерминисана и на тај начин: Стигла некѹ Јану *Лјеиѹића* и ње мајку.¹⁰⁶

Личне заменице као лексички експоненти конструкције *о + Gen* увек су препоноване. Када су патроними лексички експоненти доминира препонована позиција, али није искључена ни постпонована, што је обавезно ако је детерминисана синтагма представљена женским личним именом.

3.1.2. Падежна конструкција *Det + Gen* не познаје лексичка ограничења својствена конструкцији *о + Gen*. Као лексички експонент ове конструкције јавља се било која именица са инхерентним семантичким

¹⁰⁵ Разматрајући однос избора синтаксичке форме и присуства односно одсуства емпатије као обележја *стијајати уз /±/*, М. Ивић истиче: “Као да се избором присвојног придева говорно лице поставља толико близу појединца кога помиње да га сагледа у целини, док се избором генитива, напротив, удаљава, сужавајући своје видно поље” [1987:44]. Овај проблем разматра и С. Стојановић, 1996:297-299.

¹⁰⁶ Слична ситуација сусреће се и у говору Змијања: *Јања Лѹк“ћа*, Стѻван и *Лјеи Андриј“ћа*, рѻкла м то *Мил“ца Кѻч“ћа* [Петровић 1972:154], у говору Баније и Кордуна: “Дѻшла *Маца Рајков“ћа*, дѻшла *Јѻлка Крѻв“ћа* [...], а само једном [...] и *Бѹро Раѻк“ћа* *кажѻ*” [Петровић 1978:126], у говору Броћанца: *Раѻка Вукѻићев“ћа* [Петровић 1972:154], у говору околине Колашина: *Милена Јѹиковић“ћа*, *Сѻѻѻјка Бѹлаѻићевић“ћа*, *Раѻѻѻјка Бѻић“ћа* [Пижурица 1981:190], а патронимијска посесивна детерминација и мушких личних имена среће се у говору Пиве и Дробњака: *Васо Јоић“ћа*, *Мирко Боѻѻѻићевић“ћа* [Вуковић 1938-39:81], у говору Мрковића: Дѻвет мјѻсеце^к-се^м *ѻедѻо Антом Брѻићевић“ћа* [Вујовић 1969:296] и у говору Врачан: Дѻ ми га покѻјни *Јовѻн Кѻѻић“ћа*, идѻ онѻ *Јовѻн Шѹѻѻѻј“ћа* [Петровић 1974:162]

обележјем *Нит* /+/. Обавезни детерминатор може бити лексикализован [1] патронимом, [2] заједничком именицом, [3] присвојним придевом, [4] описним придевом и [5] заменицом.¹⁰⁷ [1] Ја и Госпава *Тџдора Прлаиновића* утѣкле смо у Пѣтијевиће (Мо), Ја се здвѣм Марија, жена *Николѣ Ги́ровића* (БК), те Стáнѣ *Ђура Шубарѣ* љзродѣ лѣјепу љѣцу (Мо), ље [ј]е Маре *Бџика Лѣјѣишића* (Мо), Јáнка *Дујана Б'јелића* сѣстра џтишла љсто (Мо), Маре *Јџвана Вујовића* и тá њѣгова жена рџдила [ј]е двáес љ осмеро љѣцѣ (Ма), Дџвџ љѣвџку, *џџа Новаковића* шљер (БК), [2] Краљица да ље јџ пџсла[ти] пакѣт, краљица, *краља Пѣџра* би ље гџспођа (УБ), [3] У тој грѣди *Љубѣ Бџжвѣ* љѣвѣр љбијо [ј]е дѣвѣљг јáрца (БК), Тџ [ј]е *Вѣка Милошева* брáт, *Милоша Вѣкова* брáт (БК), Пџд мурву *Јџва Сáова* и *вáс Вукићевића* сѣдѣте (УБ), и Бѣбо *Тџма Гѣлова* [ј]е љчијо машѣнство (БК), [4] *Мáрка џџкџњѣѣ* џтац га срѣо (Мо), тџ су *вџнџџа рáџнџџа [ин]валѣда* љѣца (УБ), [5] И џстџ кандџџ *џџџа њáшѣџа офџџира* љ њѣга (Би), а тџ бѣле пџшке *њáшѣ вџјскѣ* (Би), Овџ [ј]е љнука џт сѣна *мџјѣ сѣсџрѣ* (Мо), брáо прѣље зá кошѣнá *овџџа Мџнчила* прáљед (Мо).

Према могућности исказивáња емпатије *Det + Gen* налази се између присвојног придева и слободног генитива, будући да се обавезним детерминатором обезбеђује емпатор [Стојановић 1996:198].

Детерминисани може бити лексикализован именицама са различитим значењем, с тим што се именице којима се означава интегрални део посесора врло ретко јављају у тој позицији и то стога што је посесивна детерминација оваквих појмова иначе релативно ретка, а не зато што се интегрални део живог посесора посесивно детерминише неком другом конструкцијом. Посесор при том може бити препонован или постонован: Тџ [ј]е *Вѣка Милошева* брáт, *Милоша Вѣкова* брáт.

3.1.3. Падежна конструкција *од + Gen*, за разлику од претходне две конструкције, може бити лексикализована сем [1] именица којима се означава људско биће и [2] именицама са инхерентним семантичким обележјем *Нит* /-/: [1] Тá ми је њѣ мáјка и јá џџ *брајѣа* и-ј-џ сѣсџрѣ (Мо), Овџ [ј]е љнука *џџ сѣна* мџјѣ сѣстрѣ (Мо), Срѣток јѣдну из Драгџшева сѣла, џзгџр џџ *нас* (Кр), Нáкву црнѣ кџлибу прáвили с њѣкијѣм *џџчина љјáка рџђáком* (Кр), Бѣјо тѣ јѣдан мáлѣ *џџ мџјѣ Сѣјáнѣ џ[џ] љевѣра* (БК), Она [ј]е, тѣ мáјка што [ј]е дџдила, Пѣко Пѣтијевић и-ј-џна *џ[џ] двѣје сѣсџре* љѣца (Мо), Нáкве прѣље *џ[џ] љѣцѣ* увáлила у тѣ врѣћу (УБ), [2] Йдријо сѣ љ чашицу *џџ кџљѣна* (УБ), пá љдри дрџшкџм *џ[џ] љишиа* (Кр), Дџђи њѣље сѣттри дáн њѣ зњнá ни у кџѣ дџба *џ[џ] дáна* (Кр), Цѣјѣлу га зѣму нá рѣке прѣдрђáла љз јѣдан глáвáр *џџ крѣвѣѣа* (Кр), јá вѣђѣла

¹⁰⁷ Ни у снимљеном разговору, ни у забелешкама појединачних реплика нису уочени примери у којима би обавезни детерминатор био исказан бројем, сем примера: а тџ бѣло кѣњѣ *џрџџа чџѣка* у сѣло (УБ), Йватијо брáве *јѣдне њѣсрѣѣнѣ Ањѣ* (БК). У првом случају *џрџи* значи 'најѣмућнији', док у другом примеру *јѣдан* значи 'неки'.

брабоњака *оџи коза* (БК), Гра̀на од једно̀га дуба длази до светињѐ (БК), Не бди ме ништа нò п̀лац од нòгѐ (БК), Скин̀ула се он̀а к̀па *оџи п̀лаца* (БК), Отв̀рили гòрњи д̀о од онѐ к̀шеиџѐ (Уб), п̀а [ј]е *ò/ð/иџџѐ* онијѐм з̀клопом прџв̀али (БК), Ћ̀пала з̀ г̀ану од еднѐ ѝрџињѐ (Су), да п̀гинѐ на праг *оџи куџѐ* (Кр), Док òни прова̀ли в̀рата *оџи по̀јаиџѐ* (Уб), како [ј]е скѝнуво онѐ к̀ише од *д̀ан̀ка* (Су).

У овим конструкцијама не јављају се градивне именице (*врџа од вунѐ*) или именице са спацијалним значењем (*нџки од Рисна*) јер би се у том случају радило о квалификативној, односно аблативној спацијалној детерминацији. Мада се врло често подвлачи да је ова конструкција романског порекла, углавном се не издвајају значењски типови који би се могли третирати као резултат романског утицаја.¹⁰⁸ Примери типа “*ка̀иџиан од по̀риџа, [...], шофџер од ау̀иобуса, фоса од захода, [...], кар̀џа од ѝџре*” [Мусић 1972:117] несумњиво су романизми, међутим дати однос не заснива се на посесији већ на спецификацији, што потврђује и то да је еквивалент српскоме *од* у овим примерима “италијански предлог *di*, који означава *complemento di specificazione*” [Мусић 1972:117].

Од лексичког експонента детерминисаног зависи избор лексичког експонента конструкције *од + Gen*. Уколико је детерминисани лексикализован именицом са инхерентним семантичким обележјем *живо +/*, конструкција *од + Gen* мора бити лексикализована именицом која означава људско биће, при том детерминисани, ако је реч о појединцу, може бити представљен [1] именичком заменицом *ко*, или [2] придевском заменицом уз коју је именица *чељаде* имплицирана, или [3] се просто не експлицира, ако се мисли на више јединки:¹⁰⁹ [1] Је ли б̀јо к̀ од Николѐ (БК), џе [ј]е п̀тала о̀е ли д̀ди к̀ *оџи к̀ма* (Ка), [2] В̀џе ли к̀џ *оџи Шиндџра* (БК), [3] б̀или су од *Лока*, ма од *Илиџѐ* није н̀ко (Кр). Уколико је, међутим, детерминисани представљен именицом са

¹⁰⁸ То не значи да нека значења српских падежних конструкција нису могла бити унесена са стране и толико раширена да данас захватају читаву или готово читаву територију нашег језика, али чини се да у таквим случајевима треба бити обазрив и настојати (ако је то могуће) раздвојити аутохтона српска, односно словенска значења једне конструкције од оних које је нанео супстрат или адстрат. Ова конструкција у посесивном значењу јавља се, према дијалекатским монографијама у говору Црмнице [Милетић 1940:510], Мрковића [Вујовић 1969:299], Бјелопавлића [Ђупић 1977:125], околине Колашина [Пижурица 1981:197], у језику А. Змајевића [Пижурица 1989:335], у говору Змијања [Петровић 1972:157], Баније и Кордуна [Петровић, 1978:127], Левча [Симић 1980:40]. Конструкција *од + Gen* врло је распрострањена, што се уклапа у мишљење А. Галиса који “сматра тенденцију ширења конструкције са *од* уместо чистог генитива општом (чак индоевропском), међутим скреће пажњу на то да се у једном сектору, наиме у изражавању посесије везане за жива бића, *од* данас повлачи из своје некада проширене употребе” [Грицкат 1972:79].

¹⁰⁹ Ова појава својствена је говору источне Црне Горе [Стевановић 1933-34:97], Црмнице [Б. Милетић 1940:510], Старе Црне Горе [Пешикан 1965:192], Роваца [Пижурица 1967:152], Бјелопавлића [Ђупић 1977:125], околине Колашина [Пижурица 1981:192], дакле, ловћенско-комским и најисточнијим истечнохерцеговачким говорима.

инхерентним семантичким обележјем *живо* /-/, лексички експонент зависног члана може бити именица са обележјем *Нум* /+/, или *Нум* /-/. Примере типа: Он је б'јо гл'внй од овијѣ маџазин'а за п'ом'оћ, требало би третирати као илустраторе спецификације [Мусић 1972:117].

Зависни члан обично је постпонован у односу на детерминисани а ретко препонован: п'а [j]е ђ[ђ] и'ећ'е ониј'ем з'аклопом п'рйв'али, што читавом исказу даје посебну стилску вредност.

3.1.4. Падежна конструкција *у* + *Gen* ретко се јавља као формализатор адноминалне детерминације и тада је лексикализована искључиво именицама са инхерентним семантичким обележјем *Нум* /+/: њйве у и'оџ'ај н'аиш'еџ'а к'ума в'азда бйле п'рв'е ўзор'ане (Кр), ће ј'о[j] [j]е едан м'али љ б'раи'а б'длесан (Уб). *У* + *Gen*¹¹⁰ употребљава се много чешће уз глаголе, нарочито уз глагол *имаи*, *биш*.¹¹¹ а љ м'оџ'а с'ири'ца б'јо један в'еликй в'о [*—* Мој стриц је имао великог вола](Ка). У оваквим примерима конструкција *у* + *Gen* јесте формализатор посесора али не детерминативног већ агентивног типа, што показује и семантичка интерпретација. У оба забележена случаја зависни члан је постпонован.

3.1.5. Падежна конструкција *о* + *Dat* лексикализује се [1] личним заменицама, [2] именицама и [3] придевским заменицама:¹¹² [1] Едан *ми* р'ђ'аќ из Д'раѓаља д'ош'о (Кр), Једв'а [j]е ђн дов'уци т'амо код Љуб'е. кот с'естр'е *ми* (Кр), Б'јо к'од ујаќа и ј'ош едан м'ој р'ђ'аќ о[д] стрйца *ми* (Кр), Ђтишли ј'а и Љубе и ђтац *нам* (Кр), Н'е биј'аше ђна д'ома, н'о некй н'ајстарй с'ин и м'уж ј'ој (Кр), Ј'а сам к'ама м'иш'љела да [j]е он чо'д'нй н'о му т'а жен'етина (БК), П'а т'ак'о п'дсл'о *ми* је ўјаќа (Уб), ч'ўјем ј'а ће к'ўќа му ш'ћ'ер (Уб), Д'аница ј'о[j] [j]е бйло йме (Мо), Д'ош'о љ нас р'ђ'аќ *ми* п'о м'ајци (Кр), П'дт'ља [j]е д'ош'о Т'д'ор и б'рат *ми* (Мо), [2] Ўб'и[j] св'акога ко г'ој ми п'лаши ћ'еџу ђвце (БК), ђстани з'миш' глава у р'уци (БК), Он је м'р'п'ив'оме чо'еќу з'ўбе в'адијо (Уб), [3] а ђвом'е с'ин б'јо т'у (БК). Лексички експоненти обично имају обележје *живо* /+/.¹¹³

¹¹⁰ Продуктивност ове конструкције у адноминално-детерминативној функцији у источнијим штокавским говорима није велика (уп. Петровић 1974:163, Стевовић 1969:495) за разлику од говора Змијања: *У мене ж'ена к'аж'о с'ниг*: *У мене ж'ена* нйне м'огла д'оит' д'ј'ећ'с: *У мене ђи'ац* б'ио д'оста могућан [Петровић 1972:155].

¹¹¹ Уколико се ради о садашњости, користи се глагол *имаи*, а ако се ради о прошлости или будућности – глагол *биш*.

¹¹² Пример *Ајде једн'оме* ўмрла ж'ена д'оље у ов'е Кр'ушевице Бј'ељск'е (Уб), илуструје употребу броја *један* у посесивном дативу, наравно, у значењу 'неки'.

¹¹³ Посесивни датив јавља се, изгледа, на готово читавом штокавском терену: у говору Црнице [Милетић 1940:522], Старе Црне Горе [Пешикан 1965:188], Роваца [Пижурца 1967:155], Врачана [Петровић 1974:167], околне Колашина [М. Пижурица, 1981:192], Трстеника [Ловић 1968:167], Змијања [Петровић 1972:161], Баније и Кордуна [Петровић 1978: 129], Левча [Симић 1980:97-98]. У говору Галипољских Срба ово је врло продуктивна конструкција [П. Ивић 1944:341-345], а затиче се и у језику А. Змајевића [Пижурица 1989:342]. "Адноминални присвојни датив није ни иначе непознат нашем је-

Личне заменице као лексички експоненти ове конструкције готово редовно се јављају у енклитичком облику и постпоноване су у односу на детерминисани. Уколико енклитички облик личне заменице стоји иза глагола, односно уколико је ова конструкција лексикализована именицом или придевском заменицом, зависни члан може бити и препонован, а “датови који се јављају у предпозицији јесу”, по мишљењу С. Стојановић, “адвербативни дативи. Адвербативни дативи претпостављају јачу везу између глагола и предлошког облика” [1996:374].

3.1.6. На граници између посесивне и квалификативне детерминације стоји конструкција *īo + Loc* у примерима: Дѡшѡ ū нас рѡћак ми *īō mājци* (Кр), пā се она дѡбро глѡдāла с-о-тијѡм брāтом *īō ĥāhu* (Ка). Исти статус има и конструкција *od + Gen* у примерима: Бїјо кѡд ујāка и јѡш едан мѡј рѡћак *of[đ] сїрїца ми* (Кр), Они тѡ кāжѡ брāт *od ујāка*, јали брāт *đ[đ] сїрїца* (Мок). Овде не постоји однос посесије својствен претходним конструкцијама – детерминисани (нпр.: *рѡћак*) не припада бићу идентификованом конструкцијама *īo + Loc* и *od + Gen*¹¹⁴ (нпр.: *мāјка*, *сїрїц*), већ говорнику или неком другом бићу експлицитаном одговарајућом посесивном формом (нпр.: *ми*, *мѡј*). Овим двама конструкцијама, дакле, детерминише се сам однос посесије између два бића, а не детерминисани.

Конструкција *īo + Loc* лексикализује се именицама са значењем ‘*оцац*’, ‘*мајка*’ (*мāјка*, *ĥāha*...), а конструкција *od + Gen* има нешто шире могућности, али се и овде као лексички експоненти могу јавити искључиво именице са значењем сродника (*сїрїц*, *ўјак*...).

3.1.7. Семантичка интерпретација ових конструкција зависи, пре свега, од семантичког експонента детерминисаног и зависног члана. Начелно, у већини случајева може бити изведена реченица у којој ће се посесор или интегратор појавити као агенс уз глагол *имайїи*, док површински детерминисани добија на базичном нивоу функцију објекта. Глагол *имайїи* је, међутим, вишезначан те њиме не може бити истакнута разлика између посесора и интегратора. Са друге стране, ни његовом заменом значењским еквивалентима не истиче се ова разлика, будући да у нашем језику нема глагола којима би била истакнута опозиција *биїи сасїавни део некоѡа / нечеѡа ~ биїи у својини некоѡа*. Уз то недостаје и глагол који би покрио значење ‘*биїи сродник некоме*’.

зику, али у већини дијалеката и у књижевном језику није чест (адвербативна употреба много је обичнија) највише га има у дијалектима на истоку, призренско-тимочком и косовско-ресавском. Иста особина проширена је и у бугарском и македонском језику, а постојала је и у старословенском” [П. Ивић 1994:344]. “Такав датив (уместо генитива), који није био ни општесловенска, по некима чак ни индоевропска ствар, појавио се у балканској заједници, где га је имао и грчки језик, а касније се постепено свео на употребу само у неким дијалектима, или на индиректне употребе” [Грицкат 1972:80-81].

¹¹⁴ “Брай од *їейке* није и *їейкин браї* [...]. У синтагми *браї од їейке* јако је аблативно значење [...]. присутна [је и] класификација” [Стојановић 1996:439].

Развијање базичног реченичног еквивалента поменутих посесивних конструкција у већини случајева довело би практично до појаве релативних клауза у којима би се те конструкције опет понављале.

3.2. Падежи са квалификативно-спецификативним значењем

3.2.0. Квалификативно-спецификативна детерминација врло је хетерогена категорија којом ће се овде обухватити параметри *карактеристичне појединосџи, фабрикатива, дименсива, компаративносџи, покреџача* или *мовенса* и *намене* или *дестинаџива*.¹¹⁵ Под параметром карактеристичне појединости овде се подразумева квалификација адноминалног детерминисаног његовим интегралним делом или пратећим детаљем [М. Ивић 1954:200-210]. Под параметром фабрикатива подразумева се квалификација адноминалног детерминисаног по грађи од које је сачињен. Указивање на старост, масу, висину и друге мерљиве параметре изгледа детерминисаног¹¹⁶ могло би се одредити као параметар дименсива. Компаративност је тип адноминалне квалификације која се заснива на поређењу детерминисаног са компарантом, тј. појмом са којим се пореди. Параметар покретача или мовенса односи се на оно што се налази на почетку функционисања неког предмета, док се параметар намене или дестинатива, са друге стране, односи на оно што прати активност неког бића или употребу неког предмета, односно на оно што произилази из дате активности или употребе, што се налази на њиховом крају. Мовенс је врло близак покретачу инструментативног типа, док је дестинатив заправо адноминални еквивалент финалности као типа адвербијалне детерминације. Разлика између мовенса и дестинатива своди се на то што мовенс иступа према детерминисаноме као инструмент, док детерминисани има у односу на дестинатив инструментативно својство [в. шему 5].

3.2.1. Карактеристична појединосџи

3.2.1.0. Карактеристична појединост (*KarPoj*), као тип квалификације детерминисаног његовим интегралним делом или пратећим детаљем, формализује се падежним конструкцијама *Det + Gen, c(a) + Instr, б(р)ез + Gen, у + Acc, у + Loc, на + Acc* и *од + Gen*.

¹¹⁵ Термини *фабрикатив, динесив* и *дестинаџив* преузети су од Г. А. Золотове: "Фабрикатив – компонент, карактеризујући предмет по материјалу, вецеству, из категоријског предмета сдџан, изготавлен" [1988:432]. "Дименсив – признаковий компонент, карактеризујући размер, исчисляемую меру величины" [1988:430]. "Дестинатив – компонент, выражающий назначение предмета" [1988:430].

¹¹⁶ По мишљењу И. Грицкат "пошто одређивање по узрасту, по старости (и по некој мери уопште) представља к в а л и ф и к а ц и ј у своје врсте, нема начелне разлике између таквих израза и квалификативних предлошко-генитивних конструкција уопште" [1968:45 – размак С П].

3.2.1.1. Падежна конструкција *Det + Gen* у свим забележеним примерима лексикализована је називима интегралних делова детерминисаног: а ђна обуци једну дйвнѹ ѡлину *крѡиѡкијѣ рукѡвѡ* (Ри), а й-ј-он онѡкѡ плѡв зѣленијѣк ђчиѡ кѡ нѡш ѐбрад (БК), Вѡзда гѡдила једно мѡгаре *кѡсѡсѡиѡ рѣиѡ* (УБ), пѡ ми довели тѹ нѡква јѡда *вѡоснѣ нѡгѣ* (Мо). Ймѡ нѡкве кѡзе *жѡиѣ кѡсѡр"јѣиѡ* (БК). Детерминатор се јавља као обавезни конституент ове конструкције, будући да има статус неутрализатора семантичке рестрикције која онемогућава приписивање интегралног дела целини [М. Ивић 1954:204, 1983:179-189, Радовановић 1990:77-107]. Детерминисани се лексикализује називима бића и предмета према којима дати сегменти иступају као интегрални делови према целини. Овај тип квалификације увек је постпонован у односу на детерминисани.¹¹⁷

Као семантички еквивалент ове конструкције на базичном нивоу јавља се релативна клауза уведена релативном заменицом *који*, са глаголом *имаѡиѡ* као предикатом. Површински квалификатив на базичном нивоу има функцију објекта уз који се може јавити адноминално-детерминативна релативна клауза као еквивалент површинског обавезног детерминатора, док детерминисани има функцију агенса: а ђна обуци једну дйвнѹ ѡлину *крѡиѡкијѣ рукѡвѡ* [*—* Која је имала кратке руке].

3.2.1.2. Претходној конструкцији врло је блиска и конструкција *s(a) + Instr*¹¹⁸ која у својству лексичког експонента може имати низ именица “без обзира какав је појам у питању, само ако се ради о примерима који по својој семантичкој структури спадају у категорију ‘карактеристичне појединости’” [М. Ивић 1954:204]: Свѣ пршћѣње и сѡтове *са кѡд"јѣнѡѡм кѡд нѣга ђставијѡ* (УБ), Провѣдошѣ нас крѡј нѡквијѣк кѡћѡ *с ѡзврнуѡиѡијѣм врѡиѡима и ѡрѡзорима* (Кр), Бйле су мѡје *с рукѡвима* или без *рукѡвѡ* (Ка), Нѣко [ј]е стйјѡ пелѣгрйну *с каѡѣлином*, а нѣко без *капѣлина* (Би), Бйла [ј]е валѡј нѡква чѡдна *с урдкљивијѣм ђчима* (Су). То практично значи да се овде као лексички експоненти могу јавити и именице које не означавају интегрални део квалификоване целине (*кѡд"јѣнца, каѡѣлин...*), тако да ова конструкција не мора бити блокирана обавезним детерминатором, сем у случајевима када је лексикализована називом интегралног дела. Лексикализација детерминисаног на челно није ограничена, а у погледу позиције квалификатива или организације

¹¹⁷ Како И. Грицкат истиче, “током језичког развоја на нашем терену ширио се квалитативни генитив, веома редак у старословенско време” [1972:79]. Није, међутим, јасно да ли непомињање ове конструкције по дијалектским монографијама значи њену смањену фреквенцију или потпуно одсуство. Ипак, она је својствена говору Бјелопавлића [Ђупић 1972:111] и левачком говору [Симић 1980:31].

¹¹⁸ Беспредлошки инструментал у овом значењу бележен је у говору Врачана: Прѡђе један чѡјак *ѡијѣлѡм брѡѡѡм* [Петровић 1974:172], и у говору Мрковића: Дѡше три *фѣсом црвѣним* [Вујовић 1969:306].

реченичног семантичког еквивалента – субординиране релативне клаузе – конструкција *c(a) + Instr* понаша се као и *Det + Gen*.

3.2.1.3. Конструкцијом *b(p)ez + Gen*, за разлику од претходних двеју, квалификује се детерминисани по одсуству интегралног дела или пратећег детаља: *прѡдѡј му тѹ ѡвцу брез једнѡѡа ѱва* (УБ), *Бѡла нѡ њему она мѡја брез рукѡвѡ* (Су), *Није тѡ чѡек нѡ јѡдо брез ѡчѡ* (БК), *Нѡко [j]е стѡјо пелѡгрѡну с капелѡном, а нѡко брез капелѡна* (Би), *А пелѡгрѡна ти је [o]вѡкѡ један ѡгрѡч брез рукѡвѡ* (Би), *Бѡле су мѡје с рукѡвѡма или брез рукѡвѡ* (Ка), *Овѡј спорѡд њѡга брез јакѡѡна је мѡј зѡт* (Мо), *пѡ кѡпију јѡдну брез зѡклоѡа* (Ка). Ова конструкција може се, дакле, лексикализовати како називима интегралних делова квалификоване целине, тако и називима различитих пратећих детаља. Лексикализација детерминисаног начелно није ограничена, што овој конструкцији даје статус релативно продуктивног квалификатива.

На базичном нивоу предикат субординиране релативне клаузе, за разлику од предиката реченичних еквивалената претходне две конструкције, обавезно је негиран [Радовановић 1978:96]: *прѡдѡј му тѹ ѡвцу брез једнѡѡа ѱва* [\leftarrow Која није имала једно уво].

3.2.1.4. Падежне конструкције *у + Acc* и *у + Loc* имају исте семантичке могућности али су различито територијално распрострањене – употреба локативне конструкције углавном је ограничена на северозападни део испитиваног терена, док се акузативна јавља на осталом делу северозападне Боке ширећи се и на најзападније делове (углавном на Суторину). Ове конструкције иступају као рестрикције већ постојеће квалификације, па се детерминисани обично лексикализује придевицама или деадјективним именицама.

у + Acc: *Мѡло сам вѡђѡла да [j]е ивѡлѡд ѱ ноѡу* (УБ), *Брѡнко бѡјѡше ивѡлѡд у јѡдну нѡѡу* (УБ), *кад змѡја шѡрка у жѡѡѡ шарѡна* (БК).

у + Loc: *јѡдан је, жѡт у лѡцу* (Су), *Бѡјѡше шѡрок пѡс у ѡлѡћѡма* (БК).

Ове конструкције као рестриktivни квалификативи обично су лексикализоване називима интегралног дела детерминисаног, са изузетком примера *Кад змѡја шѡрка у жѡѡѡ шарѡна* (у којем назив боје не може бити исказан локативом ни у Крушевицама). Овако сагледане, ове конструкције чине се врло блиским конструкцији *Det + Gen* (*Мѡло сам вѡђѡла да [j]е ивѡлѡд ѱ ноѡу* \Leftrightarrow *Мало сам видеѡла да је ивѡлѡдне ноге*). Наравно, у већини случајева ове конструкције могу се третирати као саставни део предикатива, али на базичном нивоу у оквиру њиховог реченичног еквивалента такође се јавља предикат представљен глаголом *имѡѡи*: *Мѡло сам вѡђѡла да [j]е ивѡлѡд ѱ ноѡу* [\leftarrow Да има ивѡлѡдну ногу].

3.2.1.5. Наспрам конструкције *Det + Gen* лексикализоване називима интегралних делова целине која се квалификује, налази се конструкција *на + Acc* чији је лексички експонент увек назив пратећих детаља:

Мушкј су ндсили гѣте на *ша́ре*, јали бйјелѣ (БК), Овѣ имућнијѣ су имале и раше на *фа́лде* (УБ), а ндсиле су се и [о]нѣ вѣште на *волáне* (Би), дѣље нáкву вѣшту на *йуца* обукла, а нá ноге сам имала гондѣлете на *злáйниі фјѣк* (Би), Бйли су онй крѣвети на *спрáшове* (Кр), Ймали смо рáнијѣ днáј на *двá кѣла* (Ка). Међутим, статус детерминисаног уз овакав квалификатив по правилу добијају називи предмета.¹¹⁹ Квалификатив је увек постпонован.

На базичном нивоу и овде се као семантички еквивалент јавља релативна клауза са предикатом представљеним глаголом *имáйи*, док површински квалификатив добија функцију објекта: Овѣ имућнијѣ су имале и раше на *фа́лде* [\leftarrow Које су имале фалде], а уколико је квалификатив лексикализован адјективном именицом, предикат релативне клаузе је копулативног типа са придевом као *Lex*-ом: Мушкј су ндсили гѣте на *ша́ре*, јали бйјелѣ [\leftarrow Које су биле шарене].

3.2.1.6. Падежна конструкција *од + Gen*¹²⁰ лексикализује се, како забележени примери показују, именицама којима се указује на особности не више спољњег већ унутрашњег душевног и / или професионалног аспекта личности.¹²¹ Бйјáше дѣбар чѣдек, *ѣд р"јѣчи* (Би), а бйјо тáј Лѣпетих, што се [о]нѣ кáжѣ, мáјстор *о[ѣ] занáйа* (Мо), тѣ је кўћаница, жѣна *ѣ[ѣ] свакѣ́а рѣда* и *нáчина* (БК). Овако формализована квалификација начелно имплицира позитиван предзнак. Детерминисани је лексикализован именицама са инхерентним семантичким обележјем *Hum /+!*.¹²² Квалификатив је постпонован.

Као семантички еквивалент ове конструкције на дубинском нивоу јавља се "релативна реченица атрибутског карактера" [Јоцић 1994:261]

¹¹⁹ Забележен је само један пример у којем је живо биће квалификовано на овај начин А дн прѣдѣ крáву на *м"јѣку* (БК), али се ту уместо акузатива јавља локатив. Провера осталих примера код саговорника који стандардно дистрибуирају акузатив и локатив, показује да локатив не долази у обзир у осталим случајевима. Исто тако ова конструкција може се, додуше ретко, јавити и као формализатор рестриктивне квалификације, што је својствено пре свега конструкцијама *у + Acc* и *у + Loc*: ма нама [ј]ѣ ѣвá бѣлá на *м"јѣко* нѣ [о]на ша́ренá (Пр). Овде се уместо акузатива у Крушевцима јавља локатив.

¹²⁰ И. Грицкат ову конструкцију убраја међу "ситније синтаксичке балканизме у српскохрватском језику" истичући "да се ова подврста генитива, може се рећи финеса у његовој употреби, налази и у романском језичком свету" [1968:48].

¹²¹ Будући да се овде ради о дијалектском корпусу, не би требало да изненади одсуство деадјективних именица у својству лексичког експонента квалификатива. Уп. М. Јоцић: "Т₁ = Адј + Им (*човек од йринципáа* \rightarrow п р и н ц и п и ј е л а н ч о в е к , *човек од у́гледа* \rightarrow у г л е д а н ч о в е к " [1994:261].

¹²² Нису бележене именице са инхерентним семантичким обележјем *Hum /-!*. Уп. М. Јоцић: "Избор лексема које се налазе у позицији првог, детерминисаног члана, доста је ограничен: најчешће је то лексема *човек*, односно *људи*, затим лексема *жена*, *дете*, *момак*, *девојка* и сл., или *друг*, *радник*, *књижевник*, *уметник* и сл., дакле углавном лексема [...] које означавају типичне представнике људског рода или представнике одређених занимања, као и ограничен број заједничких именица које означавају ствари" [1994:260]

са предикатом искуствено препознатљивим или ређе контекстуално одређеним: Бйјаше дѡбар чѡек, ѡд р^нјѡчи [← Који поштује дату реч]. Ради се обично о мање више устаљеним, готово стереотипизираним изразима.

3.2.2. Фабрикаѿив

3.2.2.0. Као тип квалификације детерминисаног по грађи од које је сачињен, фабрикатив (*Fabric*) се формализује падежном конструкцијом *od + Gen*: а ѡн нѡсијо онй пѡлвер *o[d] сѡкна* (УБ), слѡжѡ се у мјѡшину ѡд брѡва (УБ), дйвнѡ кѡтулу од велѡда ймала (Би), Ућерѡј му крос тѡрйн мало жйцѡ од бѡкра (Кр), Нйје ймала нйшта нѡ [о]нѡ ѡпанке од вѡловскѡ кѡжѡ (Кр), ѡ пило ѡйй камена свѡ мѡтали (Ка), Нѡсиле се гѡте *o[d] сѡкна* (УБ). Овом падежном конструкцијом идентификује се материјал или грађа од које је сачињен детерминисани. Лексикализација детерминисаног начелно није ограничена. Фабрикатив је по правилу постонован.

Будући да се у већини случајева ова конструкција може заменити придевом, осим онда када је њен лексички експонент двочлан, на базичном нивоу јавља се релативна клауза са копулативним предикатом (*Cor + Adj*): а ѡн нѡсијо онй пѡлвер *o[d] сѡкна* [← Који је сукнени].

3.2.3. Дименсив

3.2.3.0. Као тип квалификације детерминисаног према одговарајућим мерљивим параметрима, дименсив (*Dimen*) се формализује падежном конструкцијом *od + Quant + Acc / Gen*. Као обавезан елемент ове конструкције јавља се квантификатор обично лексикализован кардиналним бројем. По правилима конгруенције, не само говора северозападне Боке већ и српскога језика уопште, именица уз квантификатор формализује се генитивом или акузативом у зависности од начина лексикализације квантификатора.¹²³ Конструкцијом *od + Quant + Acc / Gen*¹²⁴ могу се формализовати семантички различити типови дименсива, при чему се именицом уз квантификатор идентификује тип и то [1] старост, [2] маса и [3] висина: [1] једно јѡне ѡд ѡдинѡ дѡнѡ зѡклѡ (Кр).

¹²³ О овом проблему је већ било речи у вези са темпоралном квантификацијом.

¹²⁴ Дајући и конструкцији овога типа статус балканизма у нашем језику, будући да је “нема у словенским језицима ван Балкана”, И. Грицкат истиче “да је форсирање обрта са *od + ѡен* уместо обрта са самим генитивом (нпр. рус. *ребѡнок двѡх лейѡ*) проистекло још из чињенице да бројне конструкције у српскохрватском језику постепено али видно губе променљивост по падежима. Наш се језик, дакле, понаша у овом случају као неки суседни несловенски дијалекти са губљењем флексије” [1968:46 – курзив С П].

Умрло ми д'јете *o[ð] чеїрїи зодинѣ* (БК), Ошерали ми рђѣака *o[ð] пїрїнез зодїнѣ* (БК), Остало ми едно д'јете *o[ð] пїрїи зодинѣ*, а двѣ *o[ð] пїрїи* мјесеца млѣѣа (УБ), Удала сам се кѣ ѣвѣјка *o[ð] двѣдес и пїрїи зодинѣ* (УБ), Како да баба *o[ð] сїїд зодїнѣ* чўвѣ д'јете (Ри), пѣ се млѣда и удала кѣ ѣвѣјчица *o[ð] седѣмнѣз зодїнѣ* (БК), [2] Јѣ ўзми врѣћу брашна *o[ð] чеїперес и пїїи кїлѣ* (УБ), биће бїјо сѣкет *oїї кїлѣ* (УБ). Ўзѣк тадѣ едну врѣћу *oїї педесѣїи кїлѣ* (Ка), [3] кѣ људѣскара *o[ð] двѣ меїтра*, а тѣкѣ пѣо (Пр), имајў и [о]нїи изливенїи *ðд меїтар* (Ри).

У случајевима када се ради о оријентационој квантификацији, уз предлог *од* јавља се други предлог као релативизатор: *ћо стѣрїи oїї пїрѣко седѣмдесѣ зодїнѣ* да се жѣнїи (Пр), мјѣшину *од блїзу шѣсѣ кїлѣ* снїјѣла (БК).

На базичном нивоу ова конструкција има као реченични семантички еквивалент релативну клаузу уведену релативном заменицом *који*, са копулативним предикатом чији је *Lex* представљен придевским еквивалентом квантификативног типа (*сїтар*, *висок*, *пїсѣжак* и сл). Површински дименсив на базичном нивоу функционише као рестриктивни квантификатор придева: једно јўне *ðд зодинѣ данѣ* зѣклѣ [*<— Које је старо годину данѣ*].

3.2.4. Комїаратїивностїи

3.2.4.0. Адноминална компаративна детерминација (*Комп*), као поступак довођења детерминисаног у везу са појмом са којим се пореди. тј. са компарантом, формализује се конструкцијама *од + Gen, N(+ од + Gen), мимо + Acc, над + Acc, над + Instr, н(eз)о + N и κ(a)о + N*.

3.2.4.1. Конструкцијом *од + Gen* идентификује се компарант уз компаратив придева, па је детерминисани носилац одређене особине у већем степену од компаранта: Није зѣлўд речѣно гѣрїи пѣтурица *o[ð] Турчина* (Су), Била [ј]е [о]на љѣшѣ *o[ð] сѣсїрѣ* (Ри), Ѐсто [ј]е бїјо памѣтнїи *o[ð] пїѣ брѣћѣ* (БК). Избор лексичког експонента ове конструкције одређен је придевом чији би компаративни комплемент по логици ствари морао садржати дату особину. Лексикализација детерминисаног начелно није ограничена. Компарант је по правилу постонован.

Ўз *од + Gen* супериорност детерминисаног у односу на компарант може бити експлицирана и конструкцијом *за + Acc*:¹²⁵ Висѣчїи је *ð[д] ѣѣѣ зѣ зѣлѣву* (БК), ма је *ðвѣ за кѣмѣд тѣжѣ* [од друге] (Ка).

¹²⁵ И. Грицкат у вези са овом конструкцијом истиче: "Елементи саме разлике 'размака' између два појма: некад је од падежа најобичнији био инструментал: *зѣвом виши* Данас *зѣ зѣлаву* (нарочито ако су додати и атрибути: *зѣ јѣдну зѣлаву*. не – *јѣдном зѣлавом*). У руском реѣимо, 'на зѣлаву' – што опет показује да је обрт са *зѣ* настао у току српско-хрватског језичког развоја" [1972:100 – курзив С П].

3.2.4.2. У падежној конструкцији $N(+ od + Gen)$,¹²⁶ генитивом је формализован детерминисани, а не компарант и то је практично једини забележени случај у којем је детерминисани обавезно постпонован у односу на детерминативну конструкцију: нй жїв ни мрџав, дѹ о[д] чоѳка (УБ), а збѳрѳгѹ да [д]е бїјо *вїла* од мѳнка (Мо), Јѳ сам ти бїла *ћѳ* о[д] ћѳтета (БК), Не би тѳ вїѳровѳ, тѳ [ј]е чѹѳо о[д] жѳнѳ (БК). Ова конструкција лексикализована је обично именицама са инхерентним семантичким обележјем *Hum* /+/, док је препоновани компарант лексикализован називима генерализованих носилаца неке особине. Неки од појмова у својству компаранта искуствено су препознатљиви по одређеном својству (дѹ[х] ‘човек у јако лошем физичком стању’, *вїла* ‘човек [жена или мушкарац] врло привлачне спољашности’...) које стога може и изостати, за разлику од претходне падежне конструкције у којој је то својство обавезно експлицирано придевом. Дакле, и овде се ради о компаративној квалификацији, али за разлику од претходног случаја овде је и детерминисаном и компаранту својствена одређена особина у истом степену. Исте особености има и конструкција означена као $N_1 - N_2$ посведочена само примером: да [ј]е тѳ чѳек-жѳна, жѳна над жѳне (УБ).

Како истиче М. Јоцић, “готово сви примери могу се трансформисати описно, поредбеном везом прилошког карактера са *веома, врло* или само *їридевом*” [1994:262]: а збѳрѳгѹ да [ј]е бїјо *вїла* од мѳнка [\leftarrow Врло леп момак / Прелеп момак], односно “копулативном реченицом са поредбеном везом у лексичком језгру” [1994:262]: нй жїв ни мрџав, дѹ[х] о[д] чоѳка [\leftarrow човек (је) као дух].

3.2.4.3. Напокон, конструкцијама *мимо + Acc, над + Acc* и *над + Instr* идентификује се појам према коме је детерминисани супериоран по својству експлицираном придевом, или контекстуално одређеном. Будући да детерминисани показује одређену особину у већем степену од компаранта, ове конструкције семантички се приближавају конструкцији *od + Gen* мада компарирани придев овде изостаје.

мимо + Acc: тѳ [ј]е чѳек *мїмѳ друѳѳ љѹде*, пѳштен, рѳдан, ѳ свѳм пѳслу (Ка), Вѳша [ј]е мѳти *мїмо љѹде*, сѳма кѳпала темѳље и гѳдила (БК).

над + Acc: кѳ ка[да] су тѳ рѳднїци *нѳд рѳднїке* (Ка), да [ј]е тѳ чѳек-жѳна, жѳна *над жѳне* (УБ).

над + Instr: Гѳрили су да [ј]е тѳ бїјо јѹнѳк *над јѹнѳцима* (БК).

Прикупљени примери показују да се и детерминисани и компарант врло често лексикализују истом именицом, при чему је лексички експонент детерминисаног употребљен референцијално (обично је праћен придевском заменицом), а компаранта генерално (обично је остварен

¹²⁶ И ову конструкцију И. Грицкат третира као балканистичку језичку појаву у нашем језику [1968:47-49].

плуралски, а понекад и попраћен одредницом *друџи* са значењем 'оста-ли'), нпр.: т б [j]је чдѣк *мимд друџѣ људе*, пдштен, радан, д свѣм пд-слу. То је и разумљиво, будући да се у позицији компаранта јавља тип-ски носилац неке особине или читавог низа особина.

3.2.4.4. Структурално гледано, овим конструкцијама и не припадају конструкције $n(e\bar{z})o + N$ и $k(a)o + N$, за које је карактеристична обли-чка једнакост детерминисаног и компаранта. Али, ипак, однос међу овим двома конструкцијама готово је индентичан односу између кон-струкција $od + Gen$ и $N(+ od + Gen)$. Конструкција $n(e\bar{z})o + N$ јавља се уз компаратив придева као и конструкција $od + Gen$: Ја сам кѣми мѣшље-ла да [j]је он чоѣчнй *нѣ му иѣѣ женѣиѣина* (БК), ма нама [j]је двѣ бѣлѣ на мјѣко *нѣ [o]на иѣренѣ* (Пр). Конструкција $k(a)o + N$, са друге стране, не захтева експликацију особине као ни $N(+ od + Gen)$, будући да је она имлицирана компарантом: Кад је чдѣк *кѣ муња свѣ му бѣста* (Су), Тѣ [j]је нека звѣјер *кѣ лѣсица*, ма мѣло мѣња (УБ), да му је тѣ крѣва прѣклѣ-та *кѣ сѣдѣ ѣѣлѣ* (Ка).

У вези са овим формалним особеностима су и семантичке специ-фичности – конструкције $od + Gen$ и $n(e\bar{z})o + N$ употребљавају се у слу-чајевима када је детерминисани носилац неке особине у већем степену од компаранта, док се конструкцијама $N(+ od + Gen)$ и $k(a)o + N$ пове-зују два појма код којих је дата особина присутна у истом степену.

3.2.4.5. У већини случајева компарант је саставни део лексичког де-ла копулативног предиката. Ову функцију он остварује и у базичној реченичкој структури чијим се трансформима могу сматрати поброја-не конструкције.

3.2.5. Мовенс

3.2.5.0. Семантички параметар мовенса (*Мов*), као тип специфика-ције детерминисаног по покретачу, формализује се падежном кон-струкцијом *на + Асс*: Имали смо едну црнѣ лампу *на иѣиѣрдѣуѣ* (Кр), ви-ше ка[да] су дѣшли шпдрети *на дрѣва* (Ка), Сѣ[да] свѣк имѣ пѣглу *на сѣиѣрѣју*, а виѣела сам у једне гѣспоѣѣ и *на уѣлѣн* (УБ), свѣ су прѣ Пѣдѣ бѣли мѣини *на воду*, тѣ сѣ сѣд *на сѣиѣрѣју* начѣинило (Ка), пѣ се увѣкли у *накву трабакулу на вѣсла* (Би). Овом падежном конструкцијом иденти-фикују се објекти чијим се коришћењем ствара енергија за покретање детерминисаног (*иѣиѣрдѣуѣ, дрѣво, сѣиѣрѣја, уѣлѣн...*). Детерминисани је лексикализован називима различитих предмета који могу бити покре-нути, а који по правилу функционишу као инструмент у људским ак-тивностима (*лампа, шпдрети, пѣѣла, мѣин...*). Уколико се доведу у међу-собну везу склопови *иѣиѣрѣи на дрѣва* и *иѣиѣрѣи на сѣиѣрѣју*, на пример, уочава се да је веза мовенса и детерминисаног стабилнија него веза

других типова детерминисаног и зависног члана. Чини се да се појам детерминисан мовенсом (*ишдрей на дрва*) односи према појму неде-терминисаном мовенсом (*ишдрей*) као хипоним према хиперониму, док се однос између генерички истих појмова детерминисаних различитим покретачима (*ишдрей на дрва / ишдрей на сирју*) може третира-ти као однос кохипонима.

Базични семантички еквивалент конструкције *на + Acc* је релатив-на клауза уведена релативном заменицом *који* у везничкој служби. Предикат субординиране релативне клаузе може бити представљен, са једне стране, глаголом *ишошии* (Имали смо едну црну лампу *на ие-ишрдуље* [\leftarrow Која троши петроуље]) уз који површински мовенс добија функцију објекта, а детерминисани функцију агенса или, са друге стра-не, глаголом *иокреиши* уз који површински мовенс добија функцију агенса а детерминисани функцију објекта (свѣ су прѠ ПѠдѠ били млѠни *на воду*, тѠ сѣ сѠд *на сирју* начѠнило [\leftarrow Које покреће вода / Које покреће струја], пѠ се увукли у нѠкву трабакулу *на вѣсла* [\leftarrow Коју су покретали људи тако што су употребљавали весла]). Избор глагола за-виси од лексичког значења именица у функцији мовенса и детермини-саног. Уколико је детерминисани представљен именицом са значењем предмета коме је својствено кретање (*млѠн, итрабакула...*), предикат релативне клаузе може бити представљен глаголом *иокреиши*, а ако је мовенс предмет који се “троши” (обично сагорева) функционисањем другог предмета, предикат субординиране клаузе може бити пред-стављен глаголом *ишошии*.

3.2.6. ДесѠинаши

3.2.6.0. Као тип спецификације детерминисаног по намени, дести-натив (*Dest*) се формализује падежним конструкцијама *од + Gen, за + Gen, за + Acc* и *ишоши + Gen*.

3.2.6.1. Падежна конструкција *од + Gen* као формализатор дестина-тива лексикализује се именицама различитог значења – [1] називима болесних органа, поремећених функција или болести које се лече де-терминисаним, [2] називима предмета који се смештају у објекат са статусом детерминисаног, [3] називима објеката којима човек управља реализујући своје занимање и [4] читавим низом именица са неким дру-гим својством: [1] тѠбож да [j]е тѠ чај Ѡ[Ѡ] срца (Су), ѳзми нѠкве трѠве ѠѠ бубреѠа (Су), да ѳмѠ нѠква трѠва ѠѠ брѠдавиѠѠ (БК), дѠнѠјѠла ми тѠ лѠѠкове ѠѠ ириѠѠска (БК), да ѳе ме спѠси[ти] нѠква мѠс ѠѠ уѠлѠ (Су), [2] ЈѠ вѠѳу она бѠѠѠ свѠ врѠѠе ѠѠ мѠјѠка (УБ), ЗабѠравиѠо кѠтију Ѡ[Ѡ] дувѠна ѳ ѳѠк (Пр), и Ѡстала [j]е кѠд ѳѠ књѠжица ѠѠ иѠрѠ (УБ), али ѠднѠјѠла [j]е онѠ књѠжицу Ѡ[Ѡ] ѠѠјѠк иѠрѠ (УБ), [3] Он је бѠјѠ главнѠ

од овијѐ маџазинā за пѓмѓћ (Уб), пā [j]е прѐд рат бѓјо кнѐз од овоџā нāишѐџа сѐла (Мо), ма [j]е ѓн кѓ капѐтāн ѓд брѓда кāснијѐ ѓтишѓ у Америку (Би), Биће бѓјо мāли ош кѓжѓнѐ (Би), [4] ђе ми је у лѓднац ѓш кувāња покѓшала нāкве њѐне трāње (БК). Као лексички експонент не може се јавити градивна именица која би конструкцији од + Gen дала значење фабрикатива или именица са инхерентним семантичким обележјем *Hum* /+/ јер би се у том случају радило о посесивној а не о дестинативној детерминацији.

Лексички експонент детерминисаног не може бити именица која означава интегрални део дестинатива јер би читава конструкција добила значење интегратора. Уколико је детерминисани лексикализован именицом која означава људско биће, та именица је обавезно из класе *nomina professionalia* (џлāвнѓ ‘шеф’, кнѐз, кайѐшāн, мāлѓ ‘пѓмоћник’...), Дестинатив је, по правилу, постпонован у односу на детерминисани.

Конструкција од + Gen као формализатор намене несумњиво је романтизам настао под утицајем италијанске конструкције *di* + *N* која “означава *complemento di specificazione*” [Мусић 1972:117].¹²⁷

Базични еквивалент ових конструкција је релативна клауза. Уколико је дестинатив лексикализован називом болести или болесног органа, у функцији предиката је глагол *лечити*: тѓбож да [j]е тѓ чāј ѓ[ѓ] срца [←Којим се лечи срце]. Дестинатив на базичном нивоу може добити функцију објекта, а детерминисани инструмента који се врло често може третирати као објекат уз глагол *ушѓпребити*: *Чāјем се лечи срце* [←Тако што се употребљава чај]. Постоје, међутим, и други интерпретативни типови: *Јā виђу она бѓцā свѐ врѐће од мѓјѐка* [←У које људи остављају млеко], где је предикат представљен глаголом *осѓавити* (*врећа од млека* ←*врећа за осѓављање млека* ←*врећа у коју се осѓавља млеко*) уз који дестинатив добија функцију објекта, а детерминисани спацијалног локализатора са значењским елементима инструмента, или, на пример: *пā [j]е прѐд рат бѓјо кнѐз од овоџā нāишѐџа сѐла* [←Који је предводио наше село], где је предикат релативне клаузе одређен именицом из класе *nomina professionalia*, што даље одређује и статус осталих елемената споја *детерминисани* + *дестинатив*, те дестинатив добија функцију објекта, а детерминисани агенса.

3.2.6.2. Између падежних конструкција *за* + Gen и *за* + Acc као формализатора дестинатива нису уочене семантичке разлике.¹²⁸

¹²⁷ Уп. и примере из језика А. Змајевића: *cini se gospodar od Sirie; na put od spasegnia* [Пижурица 1989:335], из црмничког говора: *Прѓзвāли су-га кайѐшāнож ѓд џриба* (велика мрежа) [Милетић 1940:511], из говора Мрковића: *трāва о-бувѓк* (бухавица) [Вујовић 1969: 298], из говора Врачана: *ђѐ ви је ѓмаћин ош-кѓћѐ* [Петровић 1974:164].

¹²⁸ Д. Петровић истиче: “Конструкција *за* + *џениш* за означавање сврхе, место које се у нашем књижевном језику данас употребљава *за* + *акузитив*, обична је скоро на

за + *Gen*: [о]нѹ рѣбу за ѿродаѣ ѿдвѣја (Би), ѿна ѣвѣѡјка за удаѣ, а ѿн мѡмак за жѣнидбѣ (Ка), Један нѡш брѡо прѹѣ за кошѣнѡ (Мо).

за + *Acc*: како ѣе ми тѡ изрѹчи у [о]нѡј кѡтѡ за сирѣње (БК), Он је бѣјѡ глѡвнѣ од овѣјѣ магазѣнѡ за ѿдмѡћ (УБ), да спрѡвљѡ и чѡеве за [о]нѡ нѡјзѡре (Кр), Дѡла ми нѡкве таблѣте за ѣлѡву (Мо), мнѡгѣ ѣмали кѡтле за мѣјѣко (УБ), Јѡ ѣмѡм пѡсебнѹ чѡшу за ѣѣѡа (УБ),¹²⁹ тѡ рѡба за ѣвѣѡјке се нѣје мѡстила (УБ), Мѡже се рѣј и трѡва за брѡдавице (БК), ѿн ѿзѡ нѡкве рѹчке за сѣѡлице (БК).

Разлика између ових двеју конструкција тиче се учесталости употребе – конструкција за + *Acc* користи се чешће од конструкције за + *Gen*. Могућности лексикализације ових конструкција нешто су другачије него код од + *Gen*. Девербативне именице као лексички експоненти овде су сасвим обичне,¹³⁰ а могу се јавити и речи са инхерентним семантичким обележјем *Hum +/-*. Детерминисани се лексикализује и именицама које означавају интегрални део дестинатива. Нису забележени примери у којима би детерминисани уз ове две конструкције био лексикализован именицом из класе *nomina professionalia*. Дестинатив је и овде по правилу постпонован.

На базичном нивоу као семантички еквивалент ових конструкција јавља се релативна клауза. Уколико је дестинатив лексикализован девербативном именицом, предикат релативне клаузе представљен је глаголским еквивалентом дате именице: [о]нѹ рѣбу за ѿродаѣ ѿдвѣја [о]вѡмо [\leftarrow Коју ѣе продавати]. У осталим случајевима предикат релативне клаузе представљен је глаголом који се односи на искуствено препознатљиву или контекстом одређену радњу: Јѡ ѣмѡм пѡсебнѹ чѡшу за ѣѣѡа [\leftarrow Из које он пије].

Мада су ове конструкције значењски врло блиске конструкцији од + *Gen*, уочава се разлика између примера типа *врѣћа ѿд соли* [\leftarrow У којој се налази и / или у којој се налазила со] и *врѣћа за сѡ / соли* [\leftarrow У коју ѣе се ставити со]. Ова разлика долази пре свега до изражаја у слу-

целом терену који се налази у кругу мојих посматрања. Тако је у западној Србији [...], у средњој Босни [...], у Мостару [...], у Дубровнику [...], у Ливну [...], а тако је и у Вуковом језику [...]. У црногорским говорима ова конструкција знатно је ређа, а позната је у Његошевом језику [...], у катунским говорима [...], у Броћанцу и Пјешивцима [...], и у Ровцима [...]. Јужније црногорске говоре ова појава, изгледа, не захвата. Нема је у говору Куча и Пипера, а ни у Црмници [...]" [1972:156.]. М. Пижурица не налази конструкцију за + *Gen* у језику А. Змајевића [1989:339].

¹²⁹ Будући да су акузатив и генитив личних заменица и прозодијски синкретични, овај пример може бити илустрација и генитива и акузатива.

¹³⁰ Забележено је и неколико примера конструкције за + *Inf* са значењем намене: Да нѣмѡш јѡдан мало крѣс за свѣзѡѣ се (БК), Умѡ тѡмо вѣлики лѡнац за сирѣѣ (УБ), ѣмала сам јѡдну л"јѡпѹ [торбу] за ѿдѣѣѣ ѿ пѡцу (Пр). Уп. и М. Пижурица: "Као и код владике Данила, Петра I и Његоша, Змајевић често употребљава конструкцију за + *infinitiv*. Појаву бележи и Т. Брајковић, квалификујући је као италијанизам, што се за Пераст може с доста сигурности и тврдити, мада су новија истраживања (с обзиром на ареал појаве) унела извесну резерву у овај суд" [1989:367].

чајевима када површински детерминисани на базичном нивоу добија функцију спацијалног локализатора. Међутим, ако се узму у обзир и делимичне разлике у погледу лексикализације ових конструкција, уочавају се и елементи посесивности у конструкцији *od + Gen*, мада дестинативно значење доминира.

3.2.6.3. У вези са конструкцијама *za + Gen* и *za + Acc* било би, чини се, природним посматрати и примере нагомилавања предлога у којима је иницијална позиција предлошког низа увек резервисана за предлог *za*, док се на другом месту јављају предлози *у*, *по* и *под* којима се списак могућности вероватно не исцрпљује: а онџ [ципеле] *за у њацу* ђбујџмо ђње (БК), *па ми је дџн'јџла јџдне гџмџше за у шџјалу* (Пр), *џдмџ се [о]на прџм'јџнџ у џљину за џд куђи* (Ка), *нџсијо тџ саџџду за џдџџ се* (БК), *ђе му је начџњџла гџбер за џо[џ] џџџџ сџџџрџџа* (Кр).

У овим конструкцијама предлогом *за* указује се на дестинативно значење, а другим предлогом уз одговарајући падежни облик (*у* и *под* уз акузатив, а *по* уз локатив) указује се на спацијални локализатор односно оријентир: *ђе му је начџњџла гџбер за џо[џ] џџџџ сџџџрџџи* [*— Који су ставили под тога старџга*]. Предикат релативне клаузе, као семантичког еквивалента ових конструкција, изводи се на основу лексичког значења детерминисаног или на основу контекста.

3.2.6.4. Конструкција *џроџџив + Gen* као формализатор дестинатива лексикализује се називима болести или неких других појава чије деловање ваља спречити: *па ми је дџџ нџкав џџљџ сџруп џроџџив кџшџла* (Кр), *Нџће она нџкуд крџну[ти] брез нџкџџга крџста џроџџив џрџкџ* (Су), *Сџдек прџдајџ и нџкџве утикџче џроџџив кџмџрџџџа* (Ка). Детерминисани се лексикализује називима предмета које човек користи у сузбијању деловања болести, инсеката, виших сила и сл. Дестинатив је и овде обично препонован.

На базичном нивоу семантички еквивалент и ове конструкције је релативна клауза са предикатом представљеним глаголом *сузџџџџи*. Дестинатив добија функцију објекта, а детерминисани инструмента односно објекта уз имплицитни предикат представљен глаголом *уџџџре-биџџи*: *Сџдек прџдајџ и нџкџве утикџче џроџџив кџмџрџџџа* [*— Којима џуди сузџџџџу комарце / Људи сузџџџџу комарце тако што употребџва-вају некакџве утикџче*].

3.3. Падежи са спацијалним значењем

3.3.0. Доследност поделе детерминативне функције на адноминалну и адвербијалну детерминацију, намеће потребу одвајања адноминалне спацијалне и темпоралне детерминације од истих значењских категорија адвербијалне детерминације. Међутим, резултати анализе кон-

струкција са овим типом адноминално-детерминативног значења нису различити од резултата добијених у вези са адвербијалном детерминацијом, што је и разумљиво, будући да је у споју адноминалног детерминисаног и спацијалне детерминације увек имплициран и одговарајући глагол. Анализом базичних реченичних еквивалената открива се, заправо, да је спацијална детерминација примарно адвербијална категорија.¹³¹

3.3.1. Најчешће се јавља аблативни тип адноминалне спацијалне детерминације исказан конструкцијама *из + Gen, с(a) + Gen* и *од + Gen*. Ради се о генитиву познатом у нашој лингвистичкој литератури као “генитив порекла”, чијим се називом упућује на базичну реченичну интерпретацију ових конструкција. Њиме се увек кондензује субординирана релативна клауза са глаголом *йойициџи*, *долазиџи* или неким другим из те семантичке групе: Оженијо [j]е једну сувуљагу ѓзгѓр *ис Црне Горе* [—Која потиче из Црне Горе].

из + Gen: Оженијо [j]е једну сувуљагу ѓзгѓр *ис Црне Горе* (БК), да сѓ вјѓрила за некѓ мѓнче *ис Трѓбиња* (БК), Срѓток јѓдну *из Драгѓшева сѓла* (Кр), Некѓ Лѓла Мате *из Далмѓције* продавѓ нѓкве вркѓделе (Су), да ми сѓ нѓјес[ти] снѓјѓга *из онијѓк сн“јѓжнѓцѓ сѓ Субрѓ* (БК), Дѓнесѓ нама крѓтѓлѓ с оне дѓлинѓ *из Дрѓнѓвца* (БК), Дѓшѓ јѓдан Раде Мѓрков *и[з] Снѓициѓ* (БК), Тѓ [j]е бѓјѓ срзѓнто *ис Кѓѓора* (БК), бѓли тѓ брѓви *из Граова* (БК), йѓсто кѓ зрѓно *ис йушкѓ* (БК), Јѓдна учитељица *из Рисна* нас учѓла (Уб), да јѓ[j] [j]е прѓпала нѓква пѓшѓда *из оѓѓла* (Уб), Срѓѓ ме некѓ Шкѓбѓлѓ *и Суѓѓоринѓ* (Уб), Ймала јѓдну дѓгачкѓ лѓмбрѓлу *из Америкѓ* (Мо), Дѓј ти ѓѓму сѓра *из мјѓѓа* (Уб).

с(a) + Gen: да ми сѓ нѓјес снѓјѓга *из онијѓк сн“јѓжнѓцѓ сѓ Субрѓ* (БК), нѓје му стѓгѓ дѓн“јѓ вѓдѓ *с-о-ѓѓѓѓ йѓѓчка* (Пр), Дѓнесѓ нама крѓтѓлѓ *с оне дѓлинѓ* *из Дрѓнѓвца* (БК), бѓла цѓцкѓ бригѓда *с Трѓшнѓ* (Кр).

од + Gen: да ѓѓ дѓј ш ѓѓме нѓкав чѓѓк тѓмо *о[д] Дурмѓѓѓора* (Уб), Дѓвѓ сѓѓѓк јѓдну Бѓсѓнку *о[д] Сѓрѓва* (Су), Нѓкав Црнѓгорац *ѓд Бањѓнѓ* ш ѓѓме дѓшѓ (Уб), Бѓла му је мѓјка *оѓ Порѓбѓћѓ* (Мо).

3.3.2. Конструкција са локативним значењем има знатно више, за разлику од оних са аблативним. То је и разумљиво, будући да је код адноминалне аблативне детерминације (а није битно другачије ни код адвербијалне) информативно ирелевантан “идентификациони аспект”. Код локативне детерминације управо је позиција детерминисаног у односу на локализатор, односно оријентир, информативно релевантна.

у + Acc: Ђѓко бѓјѓ у бѓлницу у *Дѓбрѓвнѓк* (Кр).

¹³¹ Управо стога овде се, као и у вези са адноминалном темпоралном детерминацијом, наводе само примери из грађе добијене снимањем разговора да би се указало на учесталост појединих конструкција као формализатора адноминалне спацијалне детерминације.

на + *Асс*: Јџш су они тадā стāли у [о]нū кўћу на Пџде (Су).

на + *Лос*: Један вџјник на кџњу, дāде мџни мџт (БК).

исїред + *Ген*: Јџш ми јџдїно трџбā тџ два метра *исїрџ Свџїџџа Нїколџ* (БК), тў кāменицу *исїред џусїр"јџнџ* преврнули (Мо).

изнад + *Ген*: Срџток је јā ўпрāв код онџ кўћџ *изнад џдїџока* (УБ), плўнў на [о]нў слїку *изна сїџдла* (Би).

више + *Ген*: Нїкола изāшџ на [о]нў глāвицу *више кућџ* (БК), Ыспџла се на јџдну плџчу *више кућџ* (БК).

їовише + *Ген*: пā [ј]е ўтекџ у онāј *їовише кућџ* (Пр).

исїод + *Ген*: тў лџдину тў *исїод вџдџ* смо зам"јџнили (Пр), У [о]нā двā дџца *исїод дрāва* би бāчила по зџру лўка (БК), Тāј кџмāд *исїод џўїа* кџ да н"јџсмо ни џмали (УБ).

їод + *Асс*: [о]нї врџт *їџї шкџлу* су џм дāли (УБ).

између + *Ген*: Свџ јџј изгўлијџ длāку *између роџџвā* (УБ).

близу + *Ген*: Дџшли у едну нāшу бāштину *близу Ылиницџ* (Мо).

око + *Ген*: џспасџ трāву *окџ џџџа ўблића* (Мо).

(с)їоред + *Ген*: Ѓāпала зā грāну од едне трџшењџ *сїорџї џлоїа* (Су), дна се џспружїла на јџдно почївало *сїорџї џўїа* (Ка).

їри + *Асс*: и-ј-џни *їрї море* су лџшо жївјели (УБ).

крај + *Ген*: ўлезў му брāви у тāј рāсадник *крāј вџдџ* (Су).

украј + *Ген*: тў лџдину *укрāј џдїџока* дāли (Пр).

код + *Ген*: зам"јџнили за овāј кџмāд *код Мочāлинџ* (Пр), вāзда бїла за [о]нї бāнак *кџд мўрвџ* (Сут).

На базичном нивоу и овде се јавља субординирана релативна клауза са предикатом представљеним глаголом *налазїїи се*: Ѓџко бїјџ у бџлницу у *Дўбрџвнїк* [\leftarrow Која се налази у Дубровнику].

3.3.3. Перлативна и адлативна спацијална детерминација адноминалног типа јавља се врло ретко.

їуїї + *Ген*: Ыдемо у некў Мāркову грџду *їуїї Осїрџџа* (Кр).

џо исїод + *Ген*: џбула онџ сўкленџ кāлце *џо исїџд кољџна* (Кр).

низ + *Асс*: црнї прўт *нїзā џу* (Кр).

џо їод + *Асс*: Мушкāрци [носили] гāће кратке *џо їод кџљџна* (БК).

На базичном нивоу и овде се наспрам ових конструкција може извести субординирана релативна клауза са предикатом представљеним глаголом *їружāїи се* (црнї прўт *нїзā џу* [\leftarrow Који се пружа низ џу], Ыдемо у некў Мāркову грџду *їуїї Осїрџџа* [\leftarrow Која се пружа пут Острога]) или глаголом *џџїрāїи* у конструкцијама са предлогом *џо* као маркером лимитативности (џбула онџ сўкленџ кāлце *џо исїџд кољџна* [\leftarrow Које допиру до испод колена]).

3.4. Падежи са темпоралним значењем

3.4.0. Адноминална темпорална детерминација, као и спацијална, изведена је из адвербијалне, што у теоријско-методолошком погледу подразумева својеврсну рекапитулацију адвербијалне. И овде је увек имплициран одговарајући глагол између адноминалног детерминисаног и темпоралне детерминације.

уочи + *Gen*: Вѣлики пѣтак ти је ђнај *уочи* *Ускрса* (Кр).

ѡрије + *Gen*: ђви ѡрије и пѡсл^нјѣ њѣга н^нјѣсу ваљали изгѡрет (Су).

иза + *Gen*: На Јѡвањѡн онѡј *иза* *Бѡжића* (Су).

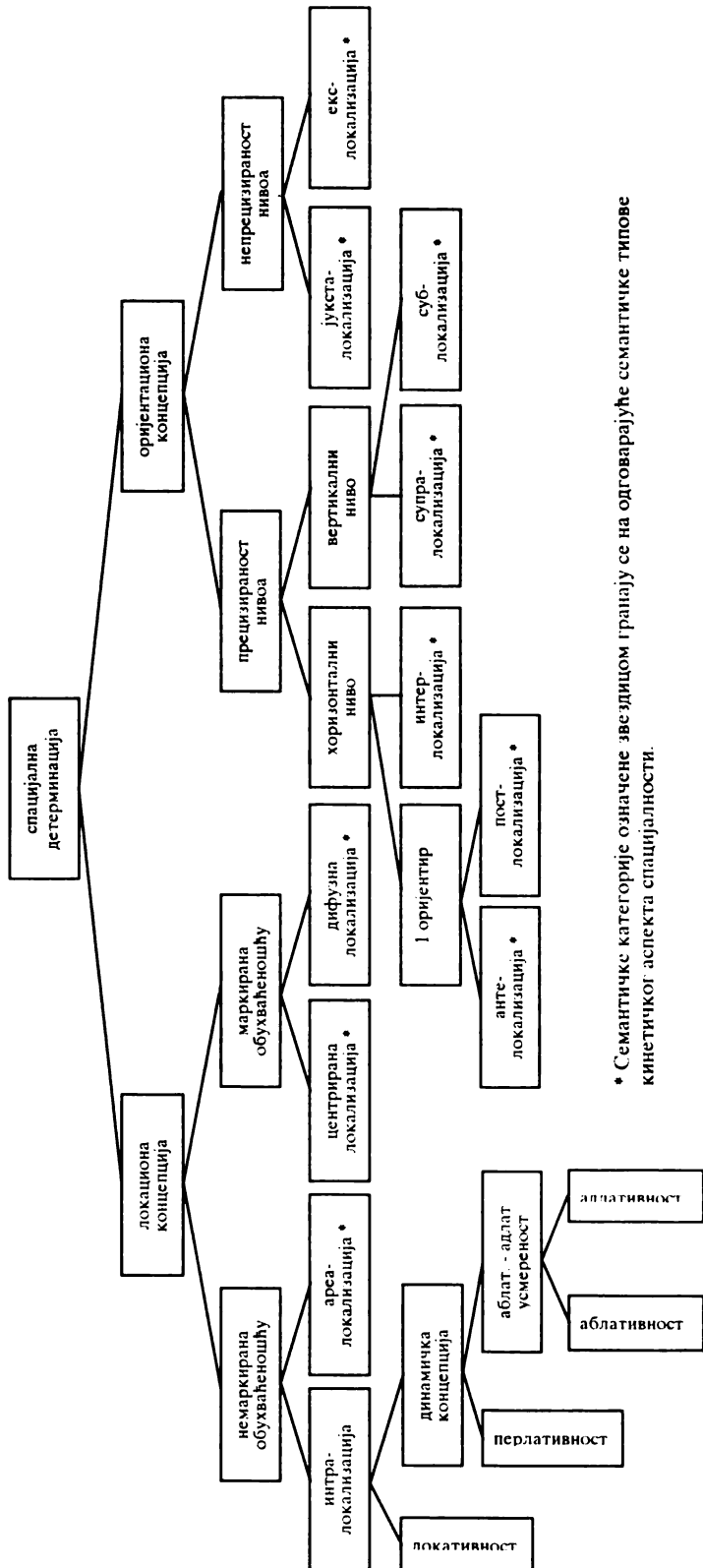
ѡсл^нје + *Gen*: тѡ пѡјатицу начинили онѣ гѡдинѣ *ѡслије* зѣмљоѡѡрѣ-са (Уб), ђви пѡрије и *пѡсл^нје* њѣга н^нјѣсу ваљали изгѡрет (Су).

Овако ниска учесталост темпоралне детерминације адноминалног детерминисаног – знатно нижа од одговарајуће спацијалне детерминације – посредно, али поуздано говори о адвербијалном карактеру темпоралности. Приметно је да се као детерминисани јавља временски појам или човек експлициран заменицом у функцији прономинализатора, па у везу са тим треба доводити и ниску учесталост овог типа детерминације. Наиме, ретки су случајеви када се временски појам мора детерминисати другим временским појмом, будући да језик има развијен систем “константно идентификованих јединица временске мере” [М. Ивић 1955-56:170]. Детерминација или, боље речено, идентификација људског бића (које се, готово по правилу, ексцира заменицом) темпоралним односом према другом људском бићу један је од граничних типова детерминације.

На базичном нивоу може се извести субординирана релативна клауза са копулативним предикатом чији је *Lex* темпорална конструкција, ако је детерминисани временски појам (Вѣлики пѣтак ти је ђнај *уочи* *Ускрса* [*—*Који је *уочи* *Ускрса*]), или чији је предикат контекстуално одређен, уколико је детерминисани људско биће (ђви *ѡрије* и *пѡсл^нје* њѣга н^нјѣсу ваљали изгѡрет [*—*Који су живели пре њега]).

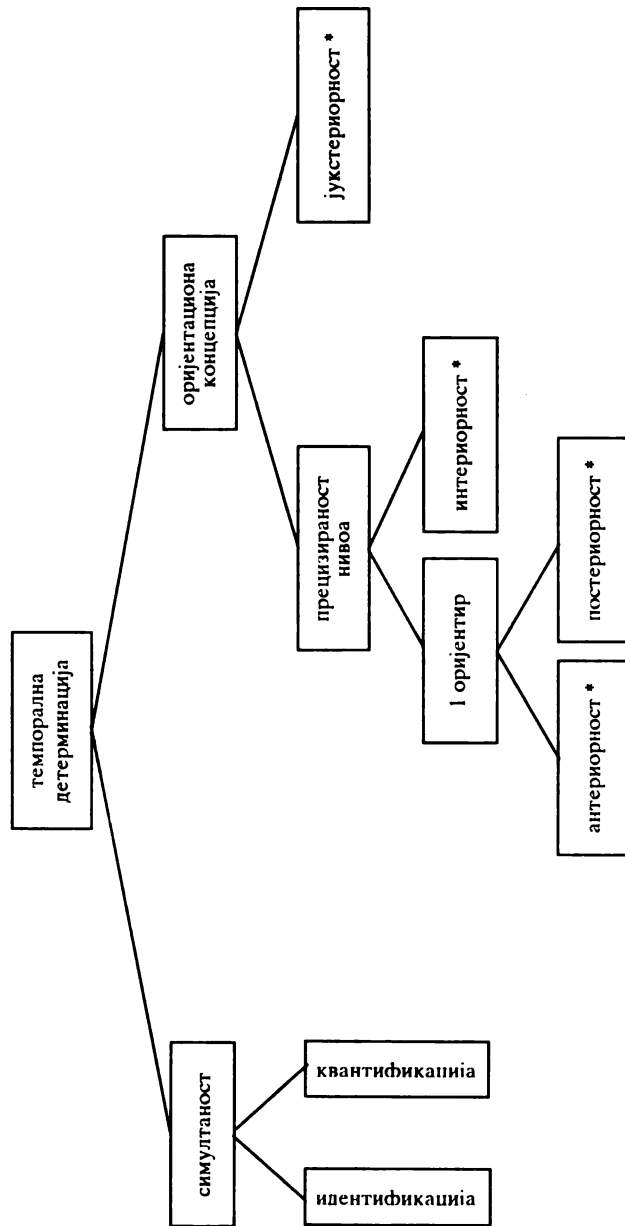
ШЕМАТСКИ ПРИКАЗИ СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКИХ ПОЉА

Прилог 1: Шематски приказ структуре спацијалног семантичког поља

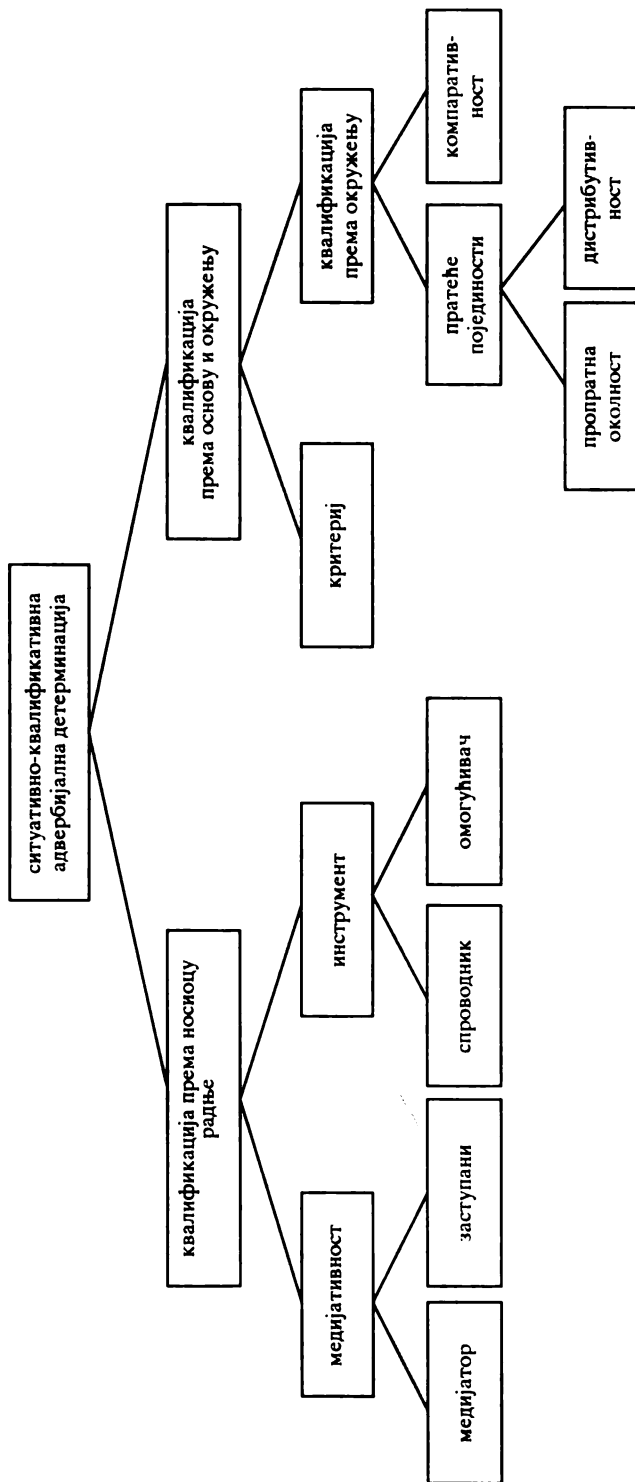
* Семантичке категорије означене звездицом грађују се на одговарајуће семантичке типове кинетичког аспекта спацијалности.

Прилог 2: Шематски приказ структуре темпоралног семантичког поља

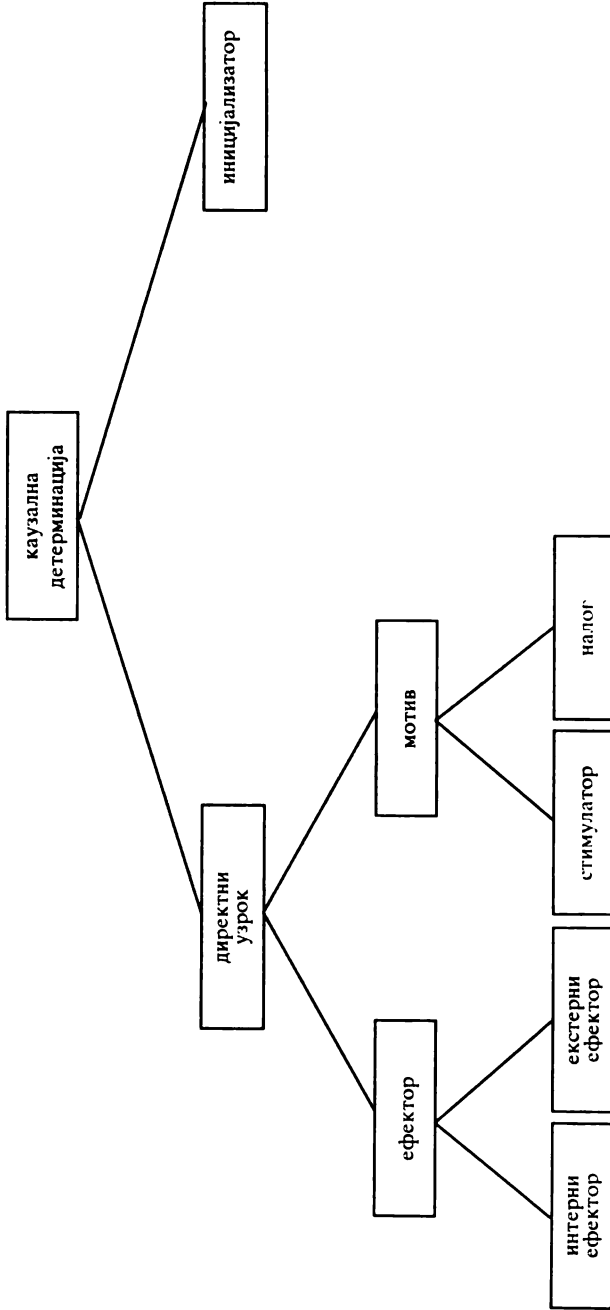

* Семантичке категорије означене звездицом остварују се као идентификација или квантификација.

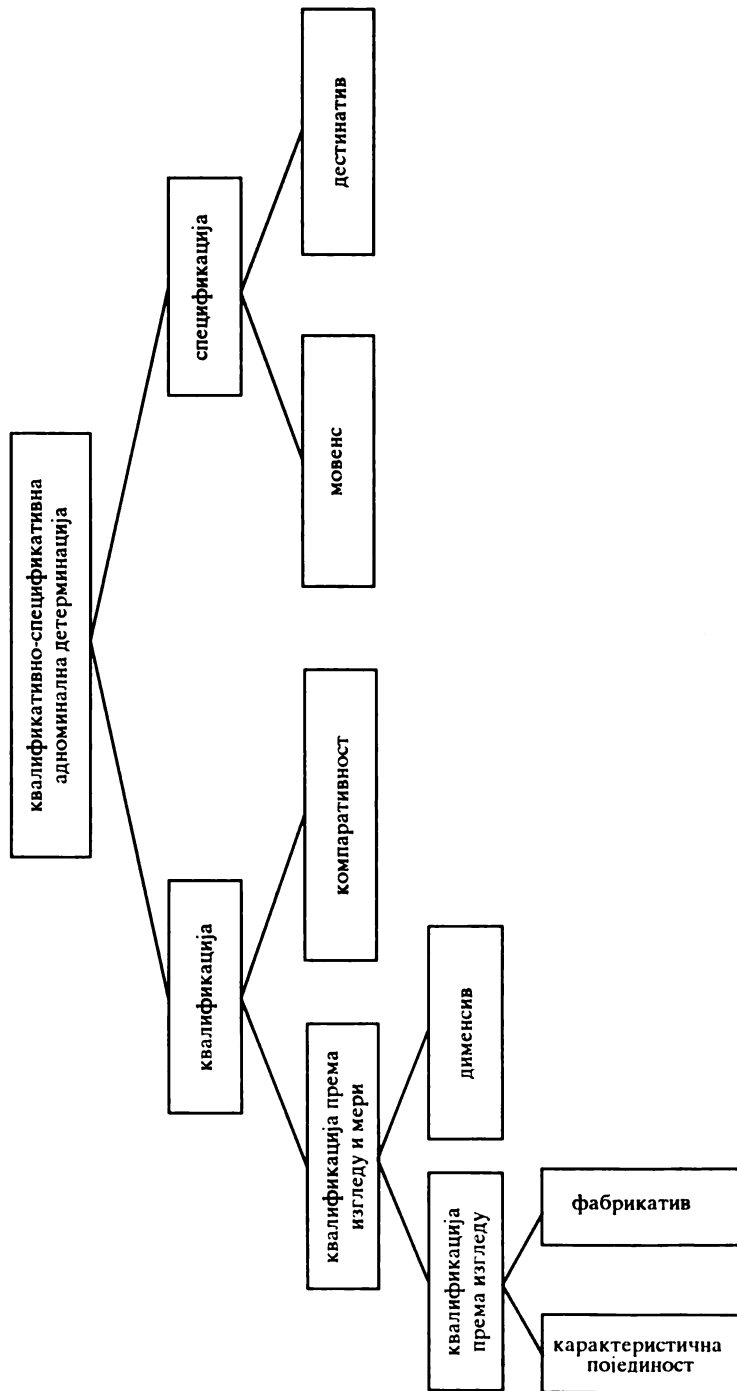
Прилог 3: Шематски приказ структуре адвербијалног ситуативно-квалификативног семантичког поља

Прилог 4: Шематски приказ структуре каузалног семантичког поља

Прилог 5: Шематски приказ структуре адноминалног квалификативно-спецификативног семантичког поља

ТАБЕЛАРНИ ПРИКАЗ ОДНОСА ПАДЕЖНИХ ФОРМИ И СЕМАНТИЧКИХ ПАРАМЕТРА

А ДВЕРБИЈАЛНА ДЕТЕРМИНАЦИЈА

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
СПАЦИЈАЛНОСТ					
Локативност			у + Acc;	(<i>о</i> + Instr);	у + Loc;
Интралокализација			на + Acc. <i>о(д)</i> + Acc;	(<i>о</i> + Instr);	на + Loc. <i>о(д)</i> + Loc;
Ареалокализација					на + Loc. <i>о(д)</i> + Loc;
Дифузност	<i>од</i> + Gen + <i>до</i> + Gen;				<i>по</i> + Loc;
Центраност	<i>насред</i> + Gen, <i>усред</i> + Gen, <i>посред</i> + Gen, <i>накрај</i> + Gen, <i>навр</i> + Gen, <i>учр</i> + Gen;				
	<i>надно</i> + Gen, <i>удно</i> + Gen;				
Супралокализација	<i>изнад</i> + Gen, <i>више</i> + Gen, <i>повише</i> + Gen, <i>увише</i> + Gen, <i>извише</i> + Gen, <i>учр</i> + Gen, <i>повр</i> + Gen;		над + Acc;	над + Instr;	
Сублокализација	<i>истод</i> + Gen, <i>удно</i> + Gen, <i>подно</i> + Gen;		<i>под</i> + Acc;	<i>под</i> + Instr;	
Антелокализација	<i>истпред</i> + Gen, <i>спрам</i> + Gen, <i>наспрам</i> + Gen;		<i>пред</i> + Acc;	<i>пред</i> + Instr;	

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
Постлокализација	<i>иза + Gen.</i>		<i>за + Acc.</i>	<i>за + Instr.</i>	
Интерлокализација	<i>између + Gen.</i>		<i>међу + Acc.</i>	<i>међу + Instr.</i>	
Јуксталокализација	<i>(с)пored + Gen.</i> <i>крај + Gen.</i> <i>у крај + Gen.</i> <i>о крају + Gen.</i> <i>до + Gen.</i> <i>код + Gen.</i> <i>у + Gen.</i> <i>близу + Gen.</i> <i>око + Gen.</i>		<i>уз + Acc.</i> <i>пори + Acc.</i>		<i>пори + Loc.</i>
Екслокализација	<i>ван + Gen. изван + Gen.</i> <i>Gen. порије + Gen.</i>				
А б л а т и в н о с т					
Интралокализација	<i>из + Gen.</i>				
Ареалокализација	<i>с(а) + Gen.</i>				
Центрираност	<i>сасред + Gen. испред + Gen. сакрај + Gen. с(а)вр + Gen. садно + Gen.</i>				
Супралокализација	<i>понад + Gen. извише + Gen.</i>				
Сублокализација	<i>испод + Gen.</i>				
Антелокализација	<i>испред + Gen.</i>				
Постлокализација	<i>иза + Gen.</i>				
Интерлокализација	<i>између + Gen.</i>				

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
Јуксталокализација	<i>од</i> - <i>Сеп.искрај</i> - <i>Сеп.</i>				
Екслокализација					
Перлативност					
Интралокализација	<i>преко</i> + <i>Сеп.</i>		<i>кроз</i> + <i>Асс.на</i> + <i>Асс.</i>		<i>о</i> + <i>Instr.</i>
Ареалокализација	<i>преко</i> + <i>Сеп.</i>		<i>уз</i> + <i>Асс.наз</i> + <i>Асс.</i>		<i>о</i> + <i>Instr.</i>
Дифузност					
Центрираност	<i>посред</i> + <i>Сеп.прокр</i> + <i>Сеп.</i>				
Супралокализација	<i>изнад</i> + <i>Сеп.више</i> + <i>Сеп.повише</i> + <i>Сеп.повр</i> + <i>Сеп.вр(ек)о</i> + <i>Сеп.</i>				
Сублокализација	<i>испод</i> + <i>Сеп.подно</i> + <i>Сеп.</i>				
Антелокализација	<i>истред</i> + <i>Сеп.</i>				
Постлокализација	<i>иза</i> + <i>Сеп.</i>				
Интерлокализација	<i>између</i> + <i>Сеп.</i>				
Јуксталокализација	<i>поред</i> + <i>Сеп.крај</i> + <i>Сеп.покрај</i> + <i>Сеп.око</i> + <i>Сеп.</i>			<i>мимо</i> + <i>Асс.</i>	
Екслокализација					
Адлативност					
Интралокализација			<i>у</i> + <i>Асс.за</i> + <i>Асс.</i>		<i>у</i> + <i>Loc.</i>

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
Ареалокализација			на + <i>Ass. o(ɔ)</i> + <i>Ass.</i>		(на + <i>Loc.</i>); <i>ito</i> + <i>Loc.</i>
Дифузност					
Центрираност	<i>наслед</i> + <i>Gen. усред</i> + <i>Gen. посред</i> + <i>Gen. накриј</i> + <i>Gen. навр</i> + <i>Gen. учр</i> + <i>Gen. надно</i> + <i>Gen. удно</i> + <i>Gen.</i>				
Супралокализација	<i>изнад</i> + <i>Gen.</i> <i>више</i> + <i>Gen.</i> <i>повише</i> + <i>Gen.</i> <i>увише</i> + <i>Gen.</i> <i>учр</i> + <i>Gen.</i> <i>цвр</i> + <i>Gen.</i>		<i>над</i> + <i>Ass.</i>		
Сублокализација	<i>испод</i> + <i>Gen. удно</i> + <i>Gen.</i>		<i>под</i> + <i>Ass.</i>		
Антелокализација	<i>истред</i> + <i>Gen. страм</i> + <i>Gen. настрам</i> + <i>Gen.</i>		<i>пřed</i> + <i>Ass.</i>		
Постлокализација	<i>иза</i> + <i>Gen.</i>		<i>за</i> + <i>Ass.</i>		
Интерлокализација	<i>између</i> + <i>Gen.</i>		<i>међу</i> + <i>Ass.</i>		
Јуксталокализација	(<i>с</i>) <i>пored</i> + <i>Gen. крај</i> + <i>Gen. укриј</i> + <i>Gen. покрају</i> + <i>Gen. до</i> + <i>Gen. код</i> + <i>Gen. у</i> + <i>Gen. близу</i> + <i>Gen. око</i> + <i>Gen.</i>		<i>уз</i> + <i>Ass. при</i> + <i>Ass.</i>		
Екслокализација	<i>пун</i> + <i>Gen.</i>	(<i>с</i>) <i>према</i> + <i>Dat. o</i> + <i>Dat.</i>			

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
ТЕМПОРАЛНОСТ					
Идентификација					
Симултаност	<i>Det + Gen, c(a) + Gen, за + (врⁿјеме) + Gen, у + (врⁿјеме) + Gen, почетком / с почетка / у почетку + Gen, ку + Gen, средном + Gen, усред + Gen, крајем / под крај + Gen, током / у току + Gen, преко + Gen,</i>		<i>Del + Acc, за + Acc, на + Acc, у + Acc, уз + Acc, то + Acc;</i>	<i>∅ + Instr, c(a) + Instr, то + Instr;</i>	<i>на + Loc, у + Loc, то + Loc;</i>

Антериорност	<i>преко + Gen, уочи + Gen, напред + Gen, пред + Acc, иза + Gen, након + [Quant + Acc] / Gen, тоⁿје + [Quant + Acc] / Gen, између + Gen, c(a) + Gen + на + Acc, око + Gen;</i>			<i>за + Instr;</i>	<i>то + Loc;</i>

Постериорност			<i>навр + Quant + Acc / Gen, за + Quant + Acc / Gen, кроз + Quant + Acc / Gen, c(a) + Gen + на + Acc;</i>		

Интериорност					

Јукстериорност					<i>о + Loc;</i>

Квантификација					
Симултаност	<i>Quant + Gen, током / у току + Quant + Gen, преко + Quant + Gen;</i>		<i>Quant + Acc, на + Quant + Acc / Gen, за + Quant + Acc / Gen, у + Quant + Acc / Gen, Actual - Quant + Acc / Gen, (то) + Mult + у + Quant + Acc(Loc) / Gen, по - Quant + Acc / Gen;</i>	<i>∅ + Instr.</i>	

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
Антериорност	до + Gen. до иза + Gen. до испред + Gen.		до пред + Acc. до прије / до назад + Quant + Acc / Gen.		
Постериорност	од + Gen.		од прије / од назад + Quant + Acc / Gen.		
Интериорност	од + Gen + до + Gen.				
Јукстериорност			око + Quant + Acc / Gen.		
СИТУАТИВНОСТ И КВАЛИФИКАТИВНОСТ					
Медијативност					по + Loc.
Медијатор	пр(ек)о + Gen.				
Заступани	испред + Gen. у име + Gen.				
Инструмент					
Спроводник				о + Instr. с(а) + Instr.	на + Loc. у + Loc.
Омогућивач	из + Gen. од + Gen. преко + Gen.		на + Acc. у + Acc.	о + Instr. с(а) + Instr.	на + Loc. у + Loc. о(д) + Loc.
Критериј	мимо + Gen. из + Gen.				по + Loc. (е)према + Loc.
Проп. околност	Del + Gen. б(р)ез + Gen.		у + Acc. кроз + Acc.	с(а) + Instr.	у + Loc.
Дистрибутивност			у + Acc. на + Acc.		у + Loc.
Компаративност	од + Gen.		мимо + Acc. за + Acc.		

	Генитив	Датив	Акузатив	Инструментал	Локатив
КАУЗАЛНОСТ					
Ефектор	<i>од + Gen.</i>		<i>у + Acc.</i>	<i>о + Instr.</i>	<i>у + Loc.</i> <i>на + Loc.</i>
Интерни	<i>ој + Gen.</i>		<i>у + Acc.</i> <i>на + Acc.</i> <i>кроз + Acc.</i>		<i>у + Loc.</i> <i>на + Loc.</i>
Екстерни					
МОТИВ					
Стимулатор	<i>од + Gen.</i> <i>из + Gen.</i>			<i>(о + Instr.)</i>	
Налог			<i>на + Acc.</i>		<i>ио + Loc.</i>
Иницијализатор	<i>ради + Gen.</i> <i>због + Gen.</i> <i>око + Gen.</i> <i>б(р)ез + Gen.</i> <i>до + Gen.</i> <i>из + Gen.</i> <i>ишћод + Gen.</i>	<i>о + Dat.</i>	<i>иод + Acc.</i> <i>за + Acc.</i> <i>на + Acc.</i> <i>кроз + Acc.</i>	<i>иод + Instr.</i> <i>с(а) + Instr.</i> <i>за + Instr.</i>	<i>на + Loc.</i> <i>ио + Loc.</i>
ФИНАЛНОСТ	<i>ради + Gen.</i> <i>због + Gen.</i> <i>за + Gen.</i>	<i>о + Dat.</i>	<i>за + Acc.</i> <i>на + Acc.</i> <i>у + Acc.</i> <i>ио + Acc.</i>		
КОНДИЦИОНАЛНОСТ	<i>б(р)ез + Gen.</i>			<i>с(а) + Instr.</i>	
КОНЦЕСИВНОСТ	<i>б(р)ез + Gen.</i> <i>код + Gen.</i> <i>крај + Gen.</i> <i>поред + Gen.</i> <i>мима + Gen.</i>		<i>мима + Acc.</i>	<i>с(а) + Instr.</i>	

Бајковим Крушевицама сасвим је разумљива будући да је ово село са суседним засеоцима прикључено херцеговској општини тек након Другог светског рата, а до тада је припадало требињској. Мада је и Суторина административно имала исти статус, близина Херцег-Новог као урбаног, престижног центра утицала је на ширење поремећене дистрибуције “падежа места и падежа правца”. На осталом већем делу испитиваног терена (југоисточном делу северозападне Боке) затиче се једна углавном стабилна ситуација коју карактерише доминација акузативних конструкција како уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Us /-/,* тако и уз оне са обележјем *Us /+/* (и да [j]е нѣко љмрѣ тѣмо у Будву; љѣше [j]е рѣј “сѣдї љрѣїї кућу”; ~ Нїкад више у ђвѣ рѣїу тѣкї чѣк нѣће дѣн; Чѣбаница шћѣрѣј љрѣїї љѣјѣїу, стѣпаница музи). Забележено је свега неколико примера у којима се локативна конструкција јавља уз глаголе са инхерентним семантичким обележјем *Us /+/* (и пѣшѣ у Мѣљинѣма; Тѣта ми пѣшѣ у зѣївору). Инструментал блокиран предлозима уз те глаголе бележен је само у случајевима када се идентификује позиција носиоца кретања у односу на покретни оријентир (и свѣ ти је зѣ мнѣм ђдијѣ).

Овако поремећена дистрибуција преноси се из спацијалног у остала семантичка поља увек када за то постоје повољни услови – у случајевима када дата падежна конструкција сем темпоралног, ситуативно-квалификативног, каузалног или неког другог значења има значењске елементе околности.

Падежи са љемїоралним значењем. У оквиру темпоралног семантичког поља говор северозападне Боке показује углавном особине својствене већини новоштокавских говора. Генитив блокиран обавезним детерминатором или предлогом има изразито вишу фреквенцију од осталих падежа. Ипак код старијих особа као својеврстан архаизам још увек је очуван акузатив за означавање датума (Прѣдвечѣ [j]е тѣ бїло седѣмнѣстїї сѣдмѣга трїес сѣдмѣ). Однос актуализованог генитива и актуализованог акузатива само начелно одговара стању констатованом за стандардни језик – у испитиваном говору као и у читавом низу међусобно удаљених штокавских говора (говору Мрковића, Врачана, Левча, Змијања, Баније и Кордуна и неким другим) актуализовани акузатив лексикализује се и именицама са значењем дужих временски временских појмова (љрѣшїлѣ зѣдїну мѣло смо љмали; Јѣдну бї зѣдїну сїјѣли мѣртїн, јѣдну шѣницу). Као формализатори моционе симултаности генитивне конструкције (с предлозима љреко, љшоком / у љоку) истискују слободни инструментал (зѣклѣ љшоком љѣнскѣ зїмѣ двѣ брѣвчѣта; Зѣмешѣ и [o]вѣдѣ љрѣ зїмѣ, ѣ). Јединице временске мере могу бити граматикализоване слободним инструментом у плуралу, што читавој конструкцији даје обележје *Mos /+/,* али се у том случају не може говорити о темпоралној идентификацији већ темпоралној квантификацији (ма га [j]е чѣкѣла зѣдинѣма). Приметна је релативно висока учесталост

конструкција у којима се предлозима својственим и спацијалном семантичком пољу исказују различите нијансе темпоралних односа (ма нѐће с *ѝрдљећа* су сашли дљље; Виђела сам ѝк на *ѝгрѝнку*; да ће [j]е дљн^ије *ѝ друљѝ нѐђељу*; Нѐ рѝдѝм ништа уз *овѐ блѝгѐ дѝне*, ведо окљ стокѐ; Нѐкако се и дѝна *ѝдаде ѝдд јесѝн тѐ гљдинѐ*; итд). Није уочено потискивање локатива блокираног предлогом *ѝо* у својству формализатора симултаности или постериорности (и *ѝо [о]нљј жѐѝи* извлѝчи тѝј лѐд ѝз јамѐ; донѝси га *љљ ѝо вѐчери*).

Падежи са сиѝуаѝивно-квалификаѝивним значењем. Локативом блокираним предлогом *ѝо*, или генитивом блокираним предлогом *ѝреко* идентификује се медијатор, што је својствено већини штокавских говора (Мѐне пљслали *ѝд некоме [j]*један пакѐтић; ѝ бању *ѝреко нѐжа* дљбѝла).

Мада се предлог *с(а)* јавља у комбинацији са инструменталом и у значењу инструмента, чини се да је слободни инструментал много чешћи у значењу спроводника од инструментала блокираног предлогом *с* (Свѐ сѐ *рукљм жѐло*; пѝ *онљм ѝруѝинљм* дѝкрљј по рѝкама), док је обрнутом супротна ситуација карактеристична за формализацију омогућавања поготово ако је представљен називом животиње или превозног средства (и вршло сѐ *с кљма*; биће он *јљш рѝнијѐ* дѝтишљ *с вљзом*)

Критериј који се може третирати и као каузална семантичка категорија, уколико се дата ситуација сматра спецификованом (а љу су крај брата закрљпали *ѝд нѐнљј жѐљи* [\leftarrow Јер је она тако желела] ~ а љу су [...] закрљпали *ѝд нѐнљј жѐљи* [\leftarrow Онако како је желела]), формализује се обично локативом блокираним предлогом *ѝо*, при чему се као његов опозит јавља конструкција *мимо + Gen* (да [j]е дљведѝ *мимо рѐда* и *мимо дѝчиѝја* [\leftarrow Онако као не налаже (уобичајени) ред и обичај]). Уколико се ради о спецификованим појавама или околностима, конструкцијом *ѝо + Loc* формализује се каузалност, а конструкцијом *мимо + Gen* концесивност у чему се такође огледа опозитски однос између ових двеју конструкција. То је можда најјачи аргумент који говори у прилог семантичке везаности детерминативног зависног члана не само за детерминисани већ и за контекст.

Однос између генитива блокираног обавезним детерминатором и инструментала у својству формализатора пропратне околности одговара односу ових форми у већини наших говора – генитив се лексикализује називом интегралног дела агенса (Вљкљ тѐ врѐће *ѝдѝлѝк рѝмѝнѝ*), а инструментал и називом пратећег детаља (пѝ се врнуо *с ѝрљвѝљѝнљм ѝлѝвљм*; дљђи *ѝвечѐ с ѝорѝијљм*). Према ова два облика генитив блокиран предлогом *без* иступа као опозит (Они тљ *брѐз виѝѐ* и *брѐз ѝунѝулѐ ѝрѕдѐ*).

И инструментал са дистрибутивним значењем у испитиваном говору бива потиснут конструкцијама *на + Acc*, *у + Acc / у + Loc* (Тљ није дљ-

звольено *на чаше* ни продават; Повéжи онѠ у рúчице; Насрнула тá тѠска у бáшaљúнима).

Падежне конструкције са компаративним значењем такође не показују одступања од већине штокавских говора, што значи да је најчешћа конструкција *од + Gen*.

Падежи са каузалним значењем. У говору северозападне Боке једино је опозиција *директíни узрок ~ индиректíни узрок* подржана различитим формалним решењима. Готово сви типови директног узрока могу се исказати падежном конструкцијом *од + Gen* (пá свѠ онѠ сýде *од љуи́йниē разба́цај*; ма íк није мѠгѠ шћѠрá[ти] *од мѠнавѠ и нѠвремена*; Није му тѠ стíјо узѠт *од жрѠиѠ*), као што се, са друге стране, индиректни узрок скоро увек може формализовати конструкцијом *ради + Gen* (Вáзда се узрúјам *ради íпогá нáшѠгá јáднѠгá нáрода тáмо*, што íк íс кúћá њíвовијск ишћѠрујú; биће [j]е ишћѠрáли *ради мáњка*). Из тога произилази да су опозиције између осталих, овде предочених, семантичких параметара формално неутралисане, а нарушена је и опозиција између каузалног и финалног семантичког поља.

Падежи са финалним значењем. Мада се конструкција *ради + Gen* користи и за формализацију иницијализатора, тј. индиректног узрока, што упућује на формалну нарушеност опозиције између каузалности и финалности, у говору северозападне Боке чувају се неке семантичке нијансе финалног значења. Називи објеката по које се иде по правилу се граматикализују конструкцијом *по + Acc* (íдѠ *íд вреће гѠре* у Обрадовиће) и *за + Acc* (да пѠћѠ дѠље *за некí сýви лѠб*), али ако објекат треба претходно припремити, употребљава се конструкција *у + Acc* (ишла *ú вíиш гѠре*).

Падежи са кондиционалним и концесивним значењем. Нетипичност формализације концесивности и кондиционалности падежним средствима потврђује и говор северозападне Боке – за формализацију ових значења обично се користе конструкције којима се означавају други “примарнији” типови детерминације (кúку чељáдету *брѠ свѠга* [← Ако нема некога свога], МѠже [се стићи] *с кѠнчеи́пом* и за пѠ урѠ [← Ако се јаше на коњчету], [о]на и бѠж њѠга пѠдигла тú ħѠцу [← Мада он није био поред ње], али [j]е Ѡн пѠтља и ишѠ по сѠлу *с-о-íѠом нѠгѠм ú гипсу* [← Мада му је нога у гипсу], ЗакѠпѠ жѠну навр два сáта, тамо Ѡн, мíмо рѠда и нáчина [← Мада ред и (уобичајени) начин то не налажу].

Падежи са посесивним значењем. Посесивност је једини специфично адноминални тип детерминације који се, за разлику од спацијалне, темпоралне, квалификативно-спецификативне, не генерише из адвербијалне детерминације. Ни код посесивности морфосинтаксичка, падежна, формализација не одражава све семантичке типове (посесор, генератив и интегратор). Слободни посесивни генитив лексикализован

патронимима овде је врло чест (Нџсили су и нџкѝ ђдолѝн у *Лучића* мљине), што је сасвим обична појава у српским руралним говорима. Уз такав генитив детерминисани може бити представљен и женским антропонимом (Вуке *Вујовића*, Гђјка и Млађена сџстра [j]е йсто ђтишла), што је изгледа својствено само нашим “динарским” говорима. Мушки антропоними у том својству нису бележени, а на основу стања констатованог у прегледаним дијалекатским монографијама и та појава је сасвим обична у истичнијим ловђенско-комским говорима. Из чиђенице да је слободни посесивни генитив лексикализован личноу заменицом регистрован само код једног саговорника (Гђрила [j]е пђтља њџ мајка), те да се у прегледаним монографијама не помиње – могло би се закључити да је ова појава, као траг дубоке старине, ретка у српским говорима уопште. Посесивни датив као и у веђини штокавских говора и овде је сасвим обичан (Ўби[j] свђкога ко гђј ми пљаши *ђџду ђвце*). Генитив блокиран предлогом *од* јавља се такође у посесивном значењу (Цијелу га зѝму нџ рѝке прђдрђала уз један гљавђр *од крђвѝи*), што је врло раширена појава у нашем језику.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema dieser Arbeit – *Die determinativen Kasus in der Mundart der nordwestlichen Boka* – muß unbedingt auf zweifache Weise behandelt werden. Ihrem Korpus nach gehört diese Arbeit zum Bereich der Dialektologie und nach der Art der Behandlung zum Bereich der Syntax.

Die nordwestliche Boka befindet sich am südöstlichen Rand der osterzegowinischen Mundart, indem sie sich bis zum nördlichsten Teil der Kotor-Bucht (Boka Kotorska) bei Risan verbreitet, und umfaßt das Gebiet der Gemeinde Herceg Novi ohne Luštica, dann Risan und Krivošije als die westlichsten Teile der Gemeinde Kotor. Der südöstliche Teil der Bucht gehört zu den lovcen-komovischen Mundarten. Diese mundartliche Aufteilung einer ziemlich kleinen und relativ vollständigen Einheit ist nur mit Hilfe der Geschichte zu erklären.

Dieses Gebiet wurde als Forschungsgebiet aus mindestens zwei Gründen ausgewählt: 1) obwohl die Mundarten der Kotor-Bucht das Interesse der Philologen bereits zu Vuk Karadžić's Zeiten auf sich gezogen hatten, wurde ihnen bis heute noch keine Monographie gewidmet; 2) die nordwestliche Boka ist ein relativ kleines Gebiet, das verschiedenen Einflüssen ausgesetzt war. Obwohl sie territorial verkleinert worden war, war sie auch politisch gespalten, was eine gewisse Spur auf die hiesigen Mundarten hinterlassen hat.

Die Kasus mit räumlicher Bedeutung. In den Mundarten der nordwestlichen Boka wurde Akkusativdistribution einerseits, und Lokativ- und Instrumentaldistribution andererseits eingeschränkt. Dieses relativ kleine Gebiet wurde auch auf Grund dieses Merkmals in einen nordwestlichen und einen südöstlichen Teil aufgeteilt, womit die fundamentale Richtung (Südosten – Nordosten) der Isoglosse dieser Erscheinung in der serbischen Sprache unterstützt wird. Diese Isoglosse ist identisch mit der politisch-administrativen Grenze zwischen der Republik Venedig und der Türkei, die im Jahre 1721 als ein Teil der „Linie Mocinego“ festgesetzt wurde. In der Mundart von Bajkove Kruševice wurde nämlich keine Verwechslung der oben erwähnten Kasus bemerkt (Пѡп Ђѣклић у ѿѡј црквѣној кѡћи стѡјѡ и у ѿѡј мѡлѡј цркви и рѡдијѡ у ѿѡј мѡлѡј цркви; Стѡри сѡћели ѿрѣ црквѡм; ~ с онијѣм трањѡма нама улѣћели ѡ кућу; Ђдѡ прѡво ѿѡд онѡ љѣсковину), w鋒rend auf dem Sutorina Gebiet die Doppelformen des Akkusativs und Lokativs. bzw. des Akkusativs und Instrumentals verzeichnet wurden (Ѓѡше по двоѣ гусѡлѡ ѡ нашу кѡћу, ѡ рѡд, ѡ нас гѡсли[ти] ѡ Нѡкољу дѡну; Ни мржња нѡкаквѡ није ѡстала у сѣлу; тѡ за банак прѡдѡвѡј; Замаштракала [ј]е тѡ ѿрѣд њѡм; ~ пѡ су посл^нјѣ рѡта прѣшли у Америку; Запала му пѡста

пòтпетиаца *пòш скрèйницу*). Die Situation in Bajkove Kruševice ist eindeutig, da dieses Dorf mit den benachbarten Weilern erst nach dem zweiten Weltkrieg an die Gemeinde Herceg-Novi angeschlossen wurde (früher gehörte es zur Gemeinde Trebinje). Obwohl Sutorina denselben administrativen Status hatte, beeinflusste die Nähe der Stadt Herceg Novi, die schon ein urbanes, wichtiges Zentrum gewesen war, die Verbreitung der eingeschränkten Distribution "der Kasus des Ortes und der Richtung". Auf dem anderen grösseren Teil des erforschten Gebietes (auf dem südöstlichen Teil der nordwestlichen Boka) findet man eine überwiegend stabile Situation bei der die Akkusativkonstruktionen dominieren, sowohl bei den Verben mit inhärenten semantischen Kennzeichnungen Us /-, als auch bei jenen mit der Kennzeichnung Us /+ (и да [j]е нèко ўмрò тàмо ў Бўдву; лèше [j]е рèј "сèдй *п̀рèй кућу*"; ~ Нйкад више у òвў рўйу тàкй чòек нèше дòх; Чòбаница ш̀хèрàј *п̀рèй њòјàшу*, стòпаница мўзи). Es wurden nur einige Beispiele verzeichnet, bei denen die Lokativkonstruktion bei Verben mit inhärenter semantischer Kennzeichnung Us/+ vorkommt (и пòшò у Мèльинàма; Тàта ми пòшò у зàйўвору). Der Instrumental mit Präpositionen kommt bei solchen Verben vor, nur wenn die Position des Bewegungsträgers im Vergleich zu den beweglichen Orientierungspunkt identifiziert wird (и свè ти је зà мнòм òдијò).

Eine auf diese Weise eingeschränkte Distribution wird aus dem räumlichen Feld in andere semantische Felder übernommen, und zwar immer wenn dafür günstige Bedingungen vorhanden sind: wenn die gegebene Kasuskonstruktion neben der temporalen, situativ-qualifikativen, kausalen oder einer anderen Bedeutung auch die semantischen Elemente des Umstandes aufweist.

Die Kasus mit temporaler Bedetung. Im Rahmen des temporalen semantischen Feldes weist die Mundart der nordwestlichen Boka überwiegend die Merkmale auf, die für die Mehrheit der neustokavischen Mundarten charakteristisch sind. Der mit einer obligatorischen Determinante vorkommende Genitiv oder der Genitiv mit der Präposition tritt häufiger als die anderen Kasus auf. Bei älteren Personen wird aber noch immer der Akkusativ, als eigenartiger Archaismus, für die Bezeichnung der Zeitangabe gebraucht (П̀рèдвечè [j]е тò бйло сèдàмнèсйй сèдмòга т̀рйес сèдмè). Das Verhältnis des aktualisierten Genitivs und des aktualisierten Akkusativs entspricht nur grundsätzlich dem festgestellten Zustand der Standardsprache: in der erforschten Mundart, als auch in einer ganzen Reihe der voneinander entfernten stokavischen Mundarten (in den Mundarten von Mrkovići, Levçe, Zmija-nje, Banija und Kordun und anderen) wird der aktualisierte Akkusativ durch Substantiva mit der Bedeutung der längeren temporalen Begriffe lexikalisiert (*п̀рòшлў гòдину мàло смо ймали; Јèдну би гòдину сйјàли мèртйн. јèдну шèницу*). Als Formen der Motionssimultanität verdrängen die Genitivkonstruktionen (mit den Präpositionen *преко, током / и току*) den "freien" Instrumental (зàклò *п̀шоком лàньскè зймè двà брàвчета; Зàмешè и [ò]вудà п̀рò зймè, è*). Die temporale Maßeinheiten können durch den freien Instrumental im Plural grammatikalisiert werden, wonach die ganze Konstruktion mit der Kennzeichnung Мос /+ gekennzeichnet wird; in diesem Falle handelt es sich nicht mehr um eine temporale

Identifikation, sondern um eine temporale Quantifikation (ма га [j]е чѣкѧла зѡ-динѧма). Die Konstruktionen, in denen die verschiedenen Nuancen der temporalen Beziehungen durch den für das räumliche semantische Feld charakteristischen Präpositionen ausgedrückt werden, werden ziemlich häufig gebraucht (ма нѣђе с ѡрѡљеѧа су сѧшли дѡље; Вѣђела сам ѣк на ѣѣрѧнку; да ѧе [j]е дѡн^нјѣ ѡ друзѡ нѣђељу; Нѣ рѧдѣм нѣшта уз ѡвѣ блѧзѣ дѧне, вѣдо ѡкѡ стокѣ; Нѣкѧко се и ѡна ѡдаде ѡдд јесѣн тѣ гѡдинѣ; итд). Der eingeschränkte Gebrauch des Lokativs mit der Präposition *po* in der Rolle der Simultanitäts- und Posterioritätsform wurde nicht verzeichnet (и ѡо [o]нѡј жѣѣи извлѧчи тѧј лѣд из јамѣ; дѡнѣси га ѡѡ ѡо вѣчѣри).

Die Kasus mit situativ-qualifikativer Bedeutung. Durch den Lokativ mit der Präposition *po* oder durch den Genitiv mit der Präposition *preko* wird der Vermittler identifiziert, was die Mehrheit der stokavischen Mundarten kennzeichnet (Мѣне пѡслали ѡѡ неѡме [j]едан пакѣтиѧ; ѣ баѧу ѡрекѡ ѧѣѧа дѡбѣла).

Obwohl die Präposition *s(a)* in der Konstruktion mit dem Instrumental und in der Bedeutung eines Mittels vorkommt, scheint der freie Instrumental ziemlich häufiger in der Bedeutung eines Durchführers zu sein (Свѣ сѣ рѡкѡм жѣло; пѧ ѡнѡм ѡрѡѣинѡм ѡкрѡј по рѡкама), während eine ganz gegensätzliche Situation charakteristisch für die Formalisierung des ermöglichenden Elements ist, besonders wenn es durch den Namen eines Tieres oder Transportmittels gekennzeichnet wird (и вршло сѣ с кѡѧма; биѧе ѡн јѡш рѧнијѣ ѡтишѡ с вѡзом).

Das Kriterium, das als eine kausale semantische Kategorie behandelt werden kann, im Falle daß man die gegebene Situation als Spezifizierung betrachtet (а ѧѡ су крѧј брата закѡпали ѡѡ ѧѣнѡј жѣљи [← da sie es so wünschte] ~ а ѧѡ су [...] закѡпали ѡѡ ѧѣнѡј жѣљи [← genauso wie sie es wünschte]), wird durch Lokativ mit der Präposition *po* ausgedrückt, wobei die Konstruktion *timo+Gen* als sein Gegensatz vorkommt (да [j]е ѡдвѣдѡ мѡмо рѣда и мѡмо ѡбѣѧѧа [← so wie es nicht Sitte und Brauch ist]). Wenn es sich um spezifizierte Erscheinungen und Umstände handelt, wird durch die Konstruktion *po + Loc* die Kausalität und durch die Konstruktion *timo + Gen* die Konzessivität ausgedrückt, woran man das Oppositionsverhältnis zwischen diesen beiden Konstruktionen sehen kann. Das ist vielleicht das stärkste Argument, das zu Gunsten der semantischen Abhängigkeit des determinierten, abhängigen Elements spricht, und zwar nicht nur für das determinierte Element, sondern auch für den Kontext.

Die Relation zwischen dem Genitiv mit der obligatorischen Determinante und dem Instrumental in der Rolle einer Form des begleitenden Umstandes entspricht dem Verhältnis dieser Formen in der Mehrheit unserer Mundarten – der Genitiv wird durch die Bezeichnung des Integralteils des Agens (Вѡкѡ тѣ врѣђе зѡлијѣк рѧмѣнѧ), und der Instrumental auch durch die Bezeichnung des begleitenden Details lexikalisiert (пѧ се врѧуо с ѡрѡвѧљѣнѡм ѣлѧвѡм; дѡѧи ѡвѣчѣ с ѡѡрѡциѡ м). Im Verhältnis zu diesen zwei Formen kommt der Genitiv mit der Präposition *bez* als Opposition vor (Они тѡ брѣз вѣкѣ и брѣз зѡнѡулѣ ѡрѣдѣ).

In der erforschten Mundart wird auch der Instrumental mit distributiver Bedeutung durch die Konstruktionen *na + Acc*, *u + Acc / u + Loc* eingeschränkt (Тō нїје дōзвољено нā чаше ни продават; Повѣжи онō у ручице; Насрнула тā тōска у бāйцāљўнима).

Die Kasuskonstruktionen mit komparativer Bedeutung weisen auch keine Ausnahmen von der Mehrheit der stokavischen Mundarten auf, d.h. даβ die hāufigste Konstruktion *od+Gen* ist.

Die Kasus mit kausaler Bedeutung. In der Mundart der nordwestlichen Boka wird nur die Opposition *direkte Ursache ~ indirekte Ursache* durch verschiedene formale Lōsungen ausgedrückt. Fast alle Typen direkter Ursache kōnnen durch die Kasuskonstruktion *od + Gen* ausgedrückt werden (пā свѣ онѣ сўде од љуїїинѣ разбāцāј; ма ѡк нїје мōгō шћѣрā[ти] од мѣнавѣ и нѣвремена; Нїје му тō стїјо ўзѣт од ѣрōїїѣ), genauso wie andererseits die indirekte Ursache fast immer durch die Konstruktion *radi + Gen* ausgedrückt werden kann (Вāзда се узрўјām ради пōгā нāшѣгā јāднōгā нāрода тāмо, што ѡк ѡс кўнā њѡвијѣк ишћѣрујў; биће [ј]е ишћѣрāли ради мāњка). Daraus geht hervor, даβ die Oppositionen zwischen den anderen hier genannten semantischen Parametern formal neutralisiert sind; die Opposition zwischen dem kausalen und finalen semantischen Feld wurde auch eingeschränkt.

Die Kasus mit finaler Bedeutung. Obwohl die Konstruktion *radi + Gen* auch fūr die Formalisierung des Anfangsimpuls bzw. fūr das Ausdrücken der indirekten Ursache verwendet wird, was auf die formale Vershobenheit der Opposition zwischen Kausalitāt und Finalitāt hinweist, werden in der Mundart der nordwestlichen Boka einige semantische Nuancen mit finaler Bedeutung bewahrt. Die Gegenstandsbezeichnungen, mit der Bedeutung „etwas holen“ werden in der Regel durch die Konstruktion *po + Acc* (ѡдѣ ѡд вреће гōре у Обрадoвиће) und *za + Acc* (да пōћѣ дōље за некї сўвї лѣб) grammatikalisiert, aber wenn der Gegenstand zuerst vorbereitet werden soll, wird die Konstruktion *u + Acc* verwendet (ѡшла ў вїш гōре).

Die Kasus mit konditionaler und konzessiver Bedeutung. Das Untypische beim Ausdrücken der Konzessivitāt und Konditionalitāt durch Kasus wird auch in der Mundart der nordwestlichen Boka bestātigt; fūr das Ausdrücken dieser Bedeutungen werden gewōhnlich solche Konstruktionen verwendet, mit denen die anderen „primārerer“ Determinationstypen bezeichnet werden (кўку чѣљадету брѣ свōгā [← wenn man keinen Verwandten hat], Мōже [се стићи] с кōнчѣїом и за пō урѣ [← wenn man auf einem Pferd reitet], [о]на и бѣж њѣгā пōдигла тў ћѣцу [← obwohl er nicht neben ihr war], али [ј]е ѡн пōтгā и ѡшō по сѣлу с-о-пїом нōгōм ў гипсу [← obwohl sein Bein im Gipsverband war].

Die Kasus mit possessiver Bedeutung. Die Possessivitāt ist der einzige spezifisch adnominaler Determinationstyp, der im Unterschied zu den rāumlichen, temporalen, qualifikativ-spezifizierten Determinationen nicht aus der adverbialen Determination generiert wird. Die morphosyntaktische Kasusformalisierung drückt

auch bei der Possessivität nicht alle semantischen Typen aus (*Possessor, *Generativ und *Integrator). Der freie possessive Genitiv, der durch Patronyme lexikalisiert wird, kommt sehr häufig vor (Нџсили су и нџкџ џдолџн џ Лучића млџне), was für die serbischen ruralen Mundarten ganz üblich ist. Die Determinante mit diesem Genitiv kann auch durch feminine Anthroponyme lexikalisiert werden (Вџке Вџјовића, Гџјка и Млџђена сџстра [j]е џсто џтишла), was offensichtlich nur unseren „dinarischen“ Mundarten eigen ist. Maskuline Anthroponyme in dieser Rolle wurden nicht markiert. Auf Grund der Forschungslage läßt sich feststellen, daß diese Erscheinung ganz typisch für die östlichen lovcen-komovischen Mundarten ist. Da der freie possessive Genitiv, der durch Possessivpronomen lexikalisiert wird, nur bei einem Sprecher registriert wurde (Гџрила [j]е пџтља џџ мајка), und da er in den erforschten Monographien nicht erwähnt wurde, kann man zum Schluß kommen, daß diese Erscheinung, als eine uralte Spur, sehr selten in den serbischen Mundarten vorkommt. Der possessive Dativ ist hier, genauso wie in der Mehrheit der stokavischen Mundarten ganz üblich (Ўбџ[j]j свџкога ко гџј ми плџши џџду џвце). Der Genitiv mit der Präposition *od* hat auch possessive Bedeutung . (Цџјелу га зџму нџ рџке прџдрђала уз један глџвџр *od* крџвџџа) – eine ziemlich verbreitete Erscheinung in unserer Sprache.

Цитирана литература

- Антонић, Ивана (1996) *Временска реченица у стандардном српскохрватском језику*. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Батистић, Татјана (1972) *Локалтив у савременом српскохрватском књижевном језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, Београд, (Институт за српскохрватски језик), н. с., књ. 3.
- Белић, Александар (1941) *О језичкој природи и језичком развићу. Лингвистичка испитивања, књ. I*, Београд (СКА, Посебна издања, књ. CXXXIV).
- Белић, Александар (1949) *Депрефиксација у словенским језицима*, ЈФ, Београд, књ. XVIII, 87-101.
- Вујовић, Лука (1969) *Мрковићи дијалекат (с крајњим освртом на суседне говорне)*, СДЗБ, Београд, књ. XVIII, 73-398.
- Вуковић, Јован (1938-39) *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ, Београд, књ. XVIII, 1-113.
- Гортан-Премк, Даринка (1971) *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд (Библиотека Јужнословенског филолога, Институт за српскохрватски језик, н. с., књ. 2).
- Грицат, Ирена (1968) *Неколико синтагматских синтаксичких балканизма у српскохрватском језику*, Наш језик, Београд, н. с., књ. XVII, св. 1-2, 41-51.
- Грицат, Ирена (1972) *Актуелни језички и лексиколошки проблеми у старим српским ћирилским споменцима*, Београд (Народна библиотека СР Србије).
- Даничић, Ђуро (1858) *Србска синтакса. Део први*, Београд.
- Золотова, Г. З. (1988) *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*, Москва (Наука).
- Ивић, Милка (1951-52) *О предлогу по у српскохрватском језику*, ЈФ, Београд, књ. XIX, 173-212.
- Ивић, Милка (1954) *Значења српскохрватског инструмента и њихов развој. (Синтаксичко-семантичка студија)*, Београд (САНУ, Посебна издања, књ. CCXXVII, Институт за српски језик, књ. 2).
- Ивић, Милка (19546) *Узрочне конструкције с предлозима з б о љ, о д, и з, у савременом књижевном језику*, Наш језик, Београд, н. с., књ. V, св. 5-6, 186-194.
- Ивић, Милка (1955-56) *Из проблематике падежних временских конструкција*, ЈФ, Београд, књ. XXI, 165-214.
- Ивић, Милка (1957) *Једно поглавље из драматике нашег савременог језика – систем месних падежа*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, књ. II, 145-158.
- Ивић, Милка (1957-58) *Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику*, ЈФ, Београд, књ. XXII, 141-166.
- Ивић, Милка (1958) *Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, књ. III, 139-149.
- Ивић, Милка (1967) *Генитивне форме српскохрватских именица и одговарајућих образована суфиксом -ов, -ин у односу комбинаторичких варијанти*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, књ. X, 257-262.
- Ивић, Милка (1983) *Лингвистички огледи*, Београд (Библиотека XX век, Просвета, књ. 61).

- Ивић, Милка (1987) *О неким српскохрватским граматичким феноменима условљеним емјативом*, ЈФ, Београд, књ. XLIII, 41-47.
- Ивић, Милка (1995) *О зеленом коњу. Нови лингвистички огледи*, Београд (Библиотека XX век, Словограф, књ. 82).
- Ивић, Павле (1994) *О љовору Галијољских Срба*, Целокупна дела, књ. I, Сремски Карловци – Нови Сад (Издавачка књижевна Зорана Стојановића).
- Ивић, Павле (1994а) *Српскохрватски дијалекти. Њихова стурктура и развој*, Прва књига. *Ојшћа размајрања и шћокавско наречеје*, Целокупна дела, књ. III, Сремски Карловци – Нови Сад (Издавачка књижевна Зорана Стојановића).
- Ивић, Павле (1994б) *Изабрани огледи. III. Из српскохрватске дијалектологије*, Ниш (Просвета).
- Јоцић, Мирјана (1994) *О синџама шћија човек од речи и злато од жене*, ЗМСФЛ, Нови Сад, књ. XXXVII, 257-256.
- Јовић, Душан (1968) *Тршћенички љовор*, СДЗБ, Београд, књ. XVII, 1-241.
- Кашић, Јован (1969) *Појава нађомилавања љредлођа у савременом српскохрватском књижевном језику*, ЗФЛ, Нови Сад, књ. XII, 173-182.
- Ковачевић, Милош (1986) *Префиксација и њен ушћицј на форму и семаншћку синџање*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд – Нови Сад – Тршић, књ. 16, 119-129.
- Ковачевић, Милош (1988) *Узрочно семаншћчко љоље*, Сарајево (Свјетлост).
- Милановић, Милан (1997) *Бајкове Крушевце*, Београд (Библиотека Хронике села).
- Милетић, Бранко (1940) *Црмнички љовор*, СДЗБ, Београд, књ. IX, 209-663.
- Мусић, Срђан (1972) *Романизми у северо-зајадној Боки Кошћорској*, Београд (Монографије Филолошког факултета Београдског универзитета, књ. XLI).
- Петровић, Драгољуб (1972) *О љовору Змијања. IV део. Синџакса*, ЗФЛ, Нови Сад, књ. XV/2, 151-113.
- Петровић, Драгољуб (1974) *Из синџаксичке љроблематшћке Врачана*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, књ. XVII/1, 161-182.
- Петровић, Драгољуб (1978) *Йовор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб.
- Пешикан, Митар (1965) *Староцрнођорски средњокашћунски и лешански љовори*, СДЗБ, Београд, књ. XV, 1-294.
- Пижурица, Мато (1967) *Ушћојреба љадежа у љовору Роваца*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. III, 141-176.
- Пижурица, Мато (1981) *Йовор околине Колашина*, Титоград (ЦАНУ, Посебна издања, књ. 12).
- Пижурица, Мато (1989) *Језик Андрије Змајевића*, Титоград (ЦАНУ, Посебна издања, књ. 22).
- Пипер, Предраг (1977-78) *Обележавање љросћорних односа љредлошћко-љадежним коншћрукцијама у савременом руском и савременом српскохрватском језику*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, књ. 13-14, 1-48.
- Пипер, Предраг (1988) *Заменички љрилози у српскохрватском, руском и љољском језику. Семаншћчка стшћудија*, Београд (Библиотека Јужнословенског филолога, Институт за српскохрватски језик), н. с., књ. 8.
- Пипер, Предраг (1997) *Језик и љросћор*, Београд (Библиотека XX век, књ. 91).
- Поповић, Љубомир (1966) *Предлошћки изрази у савременом српскохрватском језику*, Наш језик, Београд, н. с., књ. XV, св. 3-4, 195-220.
- Радовановић, Милорад (1978) *Именица у функцији кондензашћора*, Нови Сад (Матица српска, Одељење за књижевност и језик).
- Радовановић, Милорад (1990) *Сшћиси из синџаксе и семаншћике*, Сремски Карловци – Нови Сад (Издавачка књижевна Зорана Стојановића – Добра вест).
- Радојичић, Драгана (1994) *Крајина новска у судару свјешћова*, Београд (Монографија, Филозофски факултет, Одељење за етнологију, књ. 19).
- Симеон, Рикард (1969) *Енциклопедшћјски рјечник лингвистшћчких назива*, Загреб.
- Симић, Радоје (1980) *Синџакса левачкођ љовора, I, Ушћојреба љадежних облика*, СДЗБ, Београд, књ. XXVI, 1-146.

- Станојчић, Живојин (1967) *Језик и стил Ива Андрића. (Функције синонимских односа)*. Београд, (Монографије Филолошког факултета Београдског универзитета, књ. XI).
- Стевановић, Михаило (1933-34) *Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ. Београд, књ. XIII. 1-129.
- Стевановић, Михаило (1974) *Савремени српскохрватски језик. (Грамађички системи и књижевнoјезичка норма). II, Синтакса*, Београд (Научна књига).
- Стевовић, Игрутин (1969) *Шумадијски говор у Гружи*, СДЗБ, Београд, књ. XVIII
- Стојановић, Смиљка (1996) *Бинарне релације посесије у енглеском и српскохрватском језику*, Београд, (Монографије Филолошког факултета Београдског универзитета, књ. LXXVI).
- Ђоровић, Владимир (1993) *Историја Срба*, Београд (БИГЗ).
- Ђупић, Драго (1977) *Говор Бјелoпавлића*, СДЗБ, Београд, књ. XXIII, 1-226.
- Фелешко, Казимјеж (1995) *Значења и синтакса српскохрватскога женитива*, Београд - Нови Сад (Вукова задужбина - Матица српска - Орфелин).